عقیده پوهنه

قاضي حفیظ الله بناد جبارخیل

١٣٩٣

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقيده پوهنه

www.melitahrik.com
0777 400 116

قاضي حفيظ الله ښاد جبارخېل

۱۳۹۳ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړني :

د کتاب نوم: عقیده پوهنه
لیـــکوال : قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل
خپرندوی: د ملي تحریک فرهنګي څانګه
د خپرندوی پرله پسې نومره: (۱۳)
کمپوز: ظفر اقبال
پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید
چاپشمېر: ۱۰۰۰
چاپ وار: لومړی
چاپکال: ۱۳۹۳ل

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	د دین لومړی بنسټ	۱
۲	د دین دوهم بنسټ	۳
۳	د دین دریم بنسټ	۱۲
۴	د دین څلورم بنسټ	۱۸
۵	د نړیوالو عقیدې	۲۰
۶	کافران	۲۱
۷	زندیقان	۲۹
۸	مسلمانان	۳۱
۸	مذاهب	۳۴
۹	په فروعو کې د صحابه وو او تابعینو د اختلاف اسباب	۳۵
۱۰	د فقهاوو د مذاهبو د اختلاف اسباب	۳۹
۱۱	د اصحاب الرای او اهل حدیث ترمنځ د اختلاف سببونه	۴۴
۱۲	د خاوند تعالی پېژندنه	۵۲
۱۳	د الله تعالی پېژندنې ته اړتیا	۵۳
۱۴	د الله تعالی پېژندنې فطري غریزه	۵۶
۱۵	په علم د خدای تعالی پېژندنه	۶۰
۱۶	خاوند تعالی پېژندنه په مادي فلسفه کې	۶۵

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	عقل	۷۵
۱۸	احتمالي خطر	۷۸
۱۹	حدیث هلیله	۸۱
۲۰	اضطراري منطق	۸۵
۲۱	میتافیزیکي منطق	۹۱
۲۲	خدای پېژندنه په دین او فلسفه کې	۹۷
۲۳	خدای پېژندنه د یونان فلسفه کې	۹۹
۲۴	سوفستایان	۱۰۳
۲۵	خدای پېژندنه د ابي کوریایانو او رواقیانو له نظره	۱۱۲
۲۶	خدای پېژندنه د نویو افلاطونیانو له نظره	۱۱۷
۲۷	خدای پېژندنه د مسلمانانو فلاسفه وو له نظره	۱۲۰
۲۸	خدای پېژندنه د غرب د معاصرو فلاسفه وو له نظره	۱۲۸
۲۹	د خدای پېژندنې عقیدې اثبات	۱۴۲
۳۰	د توحید عقیده	۱۴۵
۳۱	ماخذونه	۱۵۰

www.melitahrik.com 0717 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل د دې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم د دې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له همغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلي، تاریخي واټونو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانګې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وپتېیله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (عقیده پوهنه) چې ستاسو په لاس کې دی، ښاغلي (قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله
په درناوي
د افغانستان ملي تحریک
فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د دين لومړی بنسټ

نوي او پوره امنت بالله

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ بِوَجُوْدِهِ الْوَاجِبِ وَ اَسْمَائِهِ وَ صِفَاتِهِ وَ تَوْحِيْدِهِ بِلاَ شَرِيْكٍ وَ قَضَائِهِ وَ قَدَرِهِ وَ اِسْتِوَائِهِ عَلَى الْعَرْشِ بِلاَ كَيْفٍ وَ غَيْرِ مُحْتَاجٍ اِلَيْهِ كَسَائِرِ الْمُتَشَابِهَاتِ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ اَعْلَمُ بِمُرَادِهِ وَ بِرُبُوْبِيَتِهِ وَ تَنْزِيْهِهِ مِنَ الشّرْكِ وَ الْكُفُوِ وَ الْمِثْلِ وَالشّبِيْهِ وَالْوَلَدِ وَالْوَالِدِ وَ النّوْمِ وَالْاَكْلِ وَ الشُّرْبِ وَ الزّمَانِ وَ الْمَكَانِ وَ الْجِسْمِ وَ الْاَحْتِيَاجِ وَ كُلٌّ مَا يُنَافِىْ بِاُلُوْهِيّتِهِ وَ بِمَلَئِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ اَنْبِيَائِهِ وَ قَبِلْتُ جَمِيْعَ اَحْكَامِهِ وَ اَرْكَانِهِ وَ بِخَبْرِ مِعْرَاجِ رَسُوْلِهِ وَ بِوَقُوْعِ عَلاَمَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ اَسْئِلَةِ النّكِيْرِ وَ الْمُنْكّرِ وَ الضُغْطَةِ وَ التّنْعِيْمِ وَ التّعْذِيْبِ فِى الْقَبْرِ وَ بِاحْيَاءِ الْمَوْتَى وَ بِالْيَوْمِ الْاَخِرِ وَ حِسَابِهِ وَمِيْزَانِهِ وَ بِحَوْضِ مُحَمّدٍ صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلّمْ وَ شَفَاعَتِهِ وَ بِاِزَاعَةِ كُتُبِ الْاَعْمَالِ وَ قَدْرِ الْخَيْرِ وَ الشّرِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى وَ بِالصّرَاطِ وَالْجَنّةِ وَ الْجَحِيْمِ وَ بِرُؤْيَتِهِ فِى الْجَنَةِ وَ اِقْرَارِ بِاللّسَانِ وَ تَصْدِيْقِ بِالْقَلْبِ وَ بِجَمِيْعِ مؤمن بِهِ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه

په الله ایمان لرم او د هغه په واجب وجود او په نومو، صفتو بلاشریکه توحید، قضا او قدر یې او په بلا کیف استوا کې په عرش باندې چې احتیاج ورته نه لري، لکه د قرآن نورو مشابهاتو باندې چې دی یې په مراد ښه پوهیږي او په ربوبیت یې او په تنزیه یې له شرک، سیال، مثل، شبیه، ولد او والد، خوب، خوراک، څښاک، زمان، مکان، جسم، احتیاج او په پرښتو یې، کتابو یې، انبیاوو یې او د ده ټول احکام مو منلي دي او په خبر د معراج د رسول یې او په راتلو د علامو د قیامت باندې او په پوښتنو د نکیر او منکر او کېښکلو، تنعیم او تعذیب په قبر کې او په ژوندي کولو د مړو او په ورځ د آخرت او په حساب یې، په میزان یې او د محمد صلی الله علیه وسلم په حوض او شفاعت کولو یې او په عملنامو او له الله تعالی د خیر او شر په اندازه کولو او په پل صراط او په جنت او دوزخ او په لیدلو د الله په جنت کې او اقرار په ژبه دی او تصدیق په زړه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین دوهم بنسټ

اسلام له پنځو بناوو لومړی بنا د اسلام مقدس دین (ایمان، اسلام او شرایع) منل یعني ایمان راوړل او مسلمانیدل او ټول شرایع منل دي، چې سم له بلوغ سره شاهدي ووایي پر دې، چې:

((لا اله الا الله محمد رسول الله))[1] یعنې نشته لایق د عبادت مگر الله دی او محمد د الله رسول (استازی) دی. او تصدیق وربانديې وکړي او ایمان لرل دي پر دې چې الله او د الله تعالی پرښتې، کتابونه، رسولان، د قیامت ورځ، د خیر او شر اندازه له الله تعالی ځنې ده. پس له مړینې ژوندي کیدل، حساب، میزان، جنت، دوزخ، د الله تعالی نومونه، ذاتي او فعلي صفتونه، د انبیاوو معجزې، قبر کې د اولیاوو کرامات، شفاعت د انبیاوو، حوض د نبي صلی الله علیه وسلم، په قیامت کې قصاص او قبر کې جسم ته د روح اعاده، د نکیر او منکر پوښتنې، ضغطه، تنعیم او عذاب په قبر کې، د معراج خبر، د قیامت له علامو د دجال، یاجوج ماجوج راوتل، له لویدیز د لمر راختل، د عیسی علیه السلام نزول او نورې علامې چې صحیحو احادیثو کې بیان شوي دي حق او ثابت دي او عملنامې نیکانو ته په ښي لاس او بدانو ته په چپ لاس د قیامت په ورځ ورکول کیږي.

او ایمان لرل دي پر دې چې:

۱ـ الله واحد دی شریک نه لري نه له حیث د عدد ځکه چې عدد اصعاف او اجزا لري او الله تعالی له هغو منزه دی.

---

[1] . یو ځلی سم له بلوغ د کلمې ویل فرض دي او که چا وویل چې کلمه ووایه او یا په خپله چا په جهر کلمه ویله پر تا د هغې ویل واجبیږي او غیر له هغه به نورو حالاتو کې یې چې څومره وایي مستحب ده، که څوک کافر شي بیا د ذکر شوې کلمې ویل وربانديې فرضیږي. (د اسلام پنځه بناء د سرمحقق قاضي حفیظ الله بناد جبارخیل تالیف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ الله نه زیږیدلی دی، نه څه شی ترې زیږیدلی دی، نه سیال لري، نه مشابه او نه ده ته څه شی ورته دی.
۳_ الله او د الله تعالی نومونه، ذاتي او فعلي صفتونه قدیمي او ابدي دي.
۴_ نوی نوم او صفت نه ورته پیدا کیږي، فاعل الله تعالی دی او مخلوق یې مفعول دی او د الله فعل مخلوق نه دی، د الله تعالی صفتونه ازلي دي نوي پیدا شوي نه دي. که څوک یې مخلوق یا نوی پیدا شوی وبولي هغه کافر کیږي.
۵_ قرآن مجید د الله تعالی کلام دی. په مصاحفو کې لیکل شوي، په زړو کې حفظ شوی او په ژبو قرائت شوی او پر نبي صلی الله علیه وسلم نازل شوی دی، زمونږ تلفظ او لیکل په قرآن باندې مخلوق دی. او الله تعالی چې په قرآن کې د موسی او نورو انبیاوو علیهم الصلوة والسلام او د فرعون او ابلیس خبرې ذکر کړي دي ټولې د الله تعالی خبرې دي چې د هغوی اخبار دی نو د الله تعالی کلام مخلوق نه دی او د موسی او نورو مخلوقاتو کلام مخلوق دی او قرآن د الله کلام دی، نه د هغوی کلام.
۶_ موسی علیه السلام د الله تعالی کلام اوریدلی دی هغه کلام چې د الله تعالی ازلي صفت دی او د الله تعالی ټول صفات په خلاف د مخلوقاتو له صفاتو دي. ځکه چې الله تعالی پوهیږي نه زمونږ د خبرو غوندې، اوري نه زمونږ د اوریدنې غوندې له دې امله چې مونږ په ژبه الاتو او حروفو خبرې کوو او الله تعالی بې له الاتو او حروفو خبرې کوي. حروف مخلوق دی، او د الله تعالی کلام غیر مخلوق دی.
۷_ الله تعالی شی دی نه لکه نور اشیا یعنې الله تعالی شی دی په دې معنی چې الله تعالی ثابت دی جسم نه لري، جوهر او عرض نه دی، واجب الوجود دی، ضد او مثل نه لري.
۸_ الله تعالی ید، وجه او ـــ لري، چې د ده بلاکیف صفات دي، له ید یې قدرت نه مرادیږي ځکه چې قدرت یې جلا صفت دی نو که ید او قدرت یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځېز وګڼل شي بيا د يوه صفت بطلان منځته راځي نو يد يې جلا بلا کيف صفت دی. لکه عضب او رضا يې چې بلا کيف صفتونه دي.

۹ـ الله تعالی اشياء له کوم شي نه دي پيدا کړي، الله تعالی د اشياوو په پيدا کولو مخکې د هغو له پيدا کولو په هغو ازل کې علم درلود. الله تعالی هغه ذات دی چې د اشياوو اندازه او فيصله يې کړې ده. نو په دنيا او اخرت کې هيڅ نه شته مګر په مشيت د ده کې دي او په علم د ده کې دي او په قضاء (حکم) او تقدير د ده کې دي او په لوح محفوظ کې ليکلو د ده کې دي ليکن ليکل يې په وصف دي نه په حکم.

۱۰ـ قضاء، قدر او مشيت د الله تعالی ازلي بلا کيف صفتونه دي، نو معدوم باندې د هغه د عدم په حال کې علم لري چې معدوم دی او پوهيږي چې موجودول به يې څرنګه وي؟

او الله تعالی په موجود د هغه د وجود په حال علم لري، چې موجود دی، اوورباندې پوهيږي چې فنا به يې څرنګه وي، او الله تعالی په ولاړ د هغه د ولاړې په حال هغه باندې علم لري چې ولاړ دی او کله چې کښيني بيا يې په ناسته د هغه د ناستې په حال علم لري. بې له دې چې په علم کې يې تغيير راشي يا علم ورته پيدا شي ځکه چې تغيير او اختلاف د مخلوق په نزد منځ ته راځي.

۱۰ـ الله تعالی خلق له کفر او ايمان خالي پيدا کړل بيا يې مخاطب کړل بيا يې حکم ورته وکړ او منع يې کړل نو هغه څوک چې په خپل فعل خپل انکار او خپل جحود کافر شوی دی ويې نه منل ځکه چې الله تعالی هغوی وښويول او هغو چې په خپل فعل خپل اقرار او خپل تصديق د الله تعالی په نصرت چې ورسره و ومنل او ايمان يې راوړ.

الله تعالی د ادم عليه السلام اولاد د هغه له شا راوويستل عاقلان يې کړل نو مخاطب يې کړل، امر يې ورته وکړ او منع يې کړل نو اقرار يې په ربوبيت ورته وکړ نو دا د دوی له خوا ايمان شو چې په همدغه فطري ايمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

تولد کیږي نو څوک چې پس له هغه کافران کیږي هغوی فطري ایمان بدل او تغییر کړی وي او چا چې ایمان راووړ باور یې وکړ پر هغه فطري ایمان ثابت پاتې شو او دوام یې ورکړ، او هیڅوک یې له خلکو په کفر او ایمان مجبور کړی نه دی، بلکې اشخاص یې پیدا کړي دي. ایمان او کفر د بندګانو فعل دی. الله تعالی څوک چې د خپل کفر په حال کې کافر کیږي په کفر پېژني او که دغه ایمان راوړي د خپل ایمان په حال کې یې مؤمن پېژني او محبوب یې ګڼي بې له دې چې د علم یا بل صفت یې پرې تغییر شي.

۱۱ـ د بندګانو ټول افعال : حرکت، سکون په حقیقت کې د دوی خپل کسب دی چې الله تعالی پیدا کړي او دا ټول یې د ده په مشیت د ده په علم او د ده په قضا او د ده په تقدیر سره دي.

۱۲ـ طاعات چې څومره دي ټول واجب دي په حکم د الله تعالی او په محبت د ده او په رضا د ده او په مشیت د ده او په قضاء د ده او په تقدیر د ده او معاصي ټول د ده په علم د ده په قضاء او د ده په تقدیر او د ده په مشیت سره دي نه په محبت د ده سره او نه په رضا د ده او نه په امر د ده.

۱۳ـ انبیاء علیهم الصلوة والسلام له صغیره او کبیره ګناهو، کفر او قبائحو منزه (پاک) دي، سهوې او ښویدنې ورځنې شوي دي او محمد صلی الله علیه وسلم د هغه حبیب، بنده، رسول، نبي غوره کړی او پاک کړی شوی دی. د سترګو د رپ په اندازه یې د بت عبادت نه دی کړی او الله تعالی سره یې شرک نه دی نیولی صغیره او کبیره ګناه یې نه ده کړې.

۱۴ـ وروسته له رسول الله صلی الله علیه وسلم له ټولو خلکو افضل ابوبکر الصدیق بیا عمر بن الخطاب، بیا عثمان ذو النورین، بیا علي بن ابي طالب رضوان الله تعالی علیهم اجمعین دي، په حقه عبادت کوونکي وو تل یې دوست ګڼو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول صحابه رضي الله عنهم په خیر سره یادوو.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ـ هیڅ یو مسلمان په ګناه کافر نه ګڼو که څه هم کبیره وي څو پورې یې چې حلال ونه ګڼي او د ایمان نوم نه ترې زایله کیږي. مومن یې بولو او دا درسته ده چې مومن په ګناه سره فاسق شي، نه کافر.
۲ـ مسح په موزو سنت ده.
۱۷ـ هر پاک او فاجر مؤمن پسې لمونځ کول جواز لري.
۱۸ـ نه وایو چې مؤمن ته ګناه ضرر نه لري او نه وایو چې دوزخ ته نه داخلیږي. که فاسق له دنیا ایمان سره تللی وي نه وایو چې تل به په دوزخ کې وي.
۱۹ـ نه وایو چې زمونږ نیکۍ قبولې شوې دي او ګناهونه مو بخښل شوي دي (لکه مرجیه چې وایي) لکن وایو چې څوک نیک کار ټولو شرایطو سره سم وکړي له مفسدو او عیبو خالي وي او باطل شوی نه وي او له دنیا مؤمن تېر شوی وي نو الله تعالی یې نه ضایع کوي، بلکې قبولوي یې او ثواب یې ورکوي او کوم ګناهونه یې چې کړي وي غیر له شرک او کفر ځنې او توبه یې ترې نه وي ویستلې او مومن مړ شي دی د الله تعالی په مشیت کې وي که خوښه یې شي عذاب ورکوي او که خوښه یې شي بخښنه ورته کوي او ابدي یې دوزخ کې نه په عذابوي.
۲۰ـ ریا که په کوم عمل کې واقع شي ثواب یې باطلیږي، تکبر هم همداسې دی.
۲۱ـ د انبیاوو معجزې او د اولیاوو کرامات حق دی او د الله د دښمنانو لکه ابلیس، فرعون، دجال چې احادیثو کې یې بیان راغلی د هغوی خارق العاده کړنې نه معجزې دي او نه کرامات، بلکې د دوی د حاجتو پوره کیدل دي ځکه چې الله تعالی د خپلو دښمنانو حاجتونه هم پوره کوي، دوی مغروره کوي کفر او طغیان یې زیاتوي، دا ټول کېدونکي او ممکن دي چې استدراج دې دوی ته عذاب پرې ورکول کیږي ځکه (استدراج) ورته وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی د مخلوق له پیدا کولو مخکې خالق دی او دروزۍ له ورکولو مخکې رازق دی. د الله تعالی رؤیت (لیدل) په اخرت کې حق دي. مؤمنان به یې په جنت کې د سر په سترګو ویني. کوم شي ته به ورته نه وي، کیفیت به یې معلوم نه وي، د ده او د خلکو له مخه به یې فاصله نه وي.

۲۴_ ایمان : اقرار او تصدیق کول دي، ایمان د اسمان والاوو او د ځمکې والاوو نه زیاتیږي او نه کمیږي، ټول مؤمنان په ایمان او توحید کې سره برابر دي، په اعمالو کې یو پر بل زیاتوالی لري.

۲۵_ اسلام د الله تعالی اوامرو ته تسلیم او انقیاد (غاړه ایښودل) دي نو د لغت له پلوه د ایمان او اسلام ترمنځ توپیر دی او په شرع کې اسلام بې له ایمان نه وي او ایمان بې له اسلام نه وي نو دواړه لکه مخ او استر داسې دي.

۲۶_ دین : دین نوم دی د ایمان، اسلام او ټولو شرایطو.

۲۷_ الله تعالی پېژنو د ده په حقه پېژندنې سره هغسې چې ده په خپل کتاب کې خپل نفس بیان کړی دی په ټولو صفاتو سره.

۲۸_ هیڅوک نه توانیږي چې په حقه د خدای تعالی عبادت وکړي هغسې چې ده ته ښایي لکن عبادت یې کوي په امر د ده په کوم ډول یې چې حکم شوی دی.

۲۹_ ټول مؤمنان د الله تعالی په معرفت، یقین، توکل، محبت، رضا، خوف، رجا او ایمان کې سره برابر دي او غیر له ایمان نورو څیزو کې متفاوت دي.

۳۰_ الله تعالی څښتن د فضل دی په خپلو بندګانو عادل دی کله څو چنده ثواب ورکوي هغه بنده ته چې لایق یې د فضل وي او کله خدای تعالی د خپل عدل له مخې خپل بنده ته په ګناه عذاب ورکوي او کله یې د خپل فضل له امله عفو کوي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۱_ د انبیاؤ علیهم الصلوة والسلام شفاعت ثابت دی او د محمد صلی الله علیه وسلم د ګناه کارانو او د کبائرو ګناهو لرونکو لپاره چې مستوجب د عذاب وي شفاعت حق دی.

۳۲_ د قیامت په ورځ په میزان کې د اعمالو وزن حق دی.

۳۳_ د نبي صلی الله علیه وسلم حوض حق دی.

۳۴_ د خصومو او مدعیانو ترمنځ د قیامت په ورځ قصاص اخستنه حق ده که څوک نیکي ونه لري نو د مدعي د ګناهونو اچول په دوی باندې حق دی.

۳۵_ جنت او دوزخ جوړ دی هیڅکله نه فنا کیږي.

۳۶_ حور عین هیڅکله نه مړې کیږي او د الله تعالی عقاب نه فنا کیږي او نه یې ثواب له منځه ځي.

۳۷_ د الله تعالی چې چا ته خوښه شي په خپل فضل هدایت ورته کوي او که چا ته یې خوښه شي د خپل عدل له مخې په خپلو ګمراه کولو او خپلو خزلان کولو یې ګمراه کوي. د خزلان تفسیر داسې دی چې: خپل بنده ته په داسې څه توفیق نه ورکوي چې له ده پرې راضي شي او دا له الله تعالی عدل دی او همدارنګه د مخذول عقوبت د ده په معصیت باندې عدل دی.

۳۸_ روا نه دي چې څوک ووایي: شیطان په زور او جبر له مؤمن بنده ایمان اخلي لکن ویل کیدلای شي چې بنده ایمان پریږدي دغه وخت کې یې شیطان ترې اخلي.

۳۹_ په قبر کې د نکیر او منکر پوښتنې، جسم ته د روح اعاده، ضغطه (کېښکل) د ټولو کفارو او مسلمانانو لپاره په عام ډول حق دي او عذاب ورکول کفارو او ځینې ګناه ګارو مؤمنانو ته په خاص ډول او همدارنګه نعمت ورکول صالحو مؤمنانو ته هم په خاص ډول حق دي.

۴۰_ ټول هغه څه چې علماوو د الله تعالی له صفاتو په پښتو یا فارسي یا بلې ژبې ذکر کړي دي په هغه قول کول روا دي غیر له (ید ، وجه) نو روا دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې څوک ووايي : بروی خدا عز و جل بې له تشبيه او کيفيت يا په پښتو (د خدای لپاره) بې د معنی، تشبيه او کيفيت په نظر کې نيولو سره.

۴۱ـ د الله تعالی قرب او بعد له طريقه د طول او مسافې څنې نه دی، بلکې په معنی د کرامت (عزت) او هوان (سپکوالی) دی نو مطيع ورته نږدی دی په بې لا کيف نږديوالي سره او عاصي ترې لرې دی په بې لا کيف لريوالي سره، نږديوالی، لريوالی، مخامخ کيدل په مناجات کيږي او په جنت کې به همسايه گي سره او ودريده د خدای تعالی په مخکې بلا کيف دي.

۴۲ـ قرآن په محمد صلی الله عليه وسلم نازل شوی دی. په مصاحفو کې ليکل شوي دي، د قرآن اياتونه د کلام په معنی ټول يو بل سره برابر دي. په فضيلت او عظمت کې مگر ځيني يې په ذکر کولو سره فضيلت لري لکه اية الکرسي چې د خدای تعالی لويي په کې بيان شوې ده او صفات يې په کې راغلي دي نو اية الکرسي کې دوې فضيلتونه دي يو د ذکر فضيلت او بل د مذکور فضيلت او ځينو ته يې يوازې د لفظ فضيلت دی لکه د کفارو قصې ځکه چې هغو کې يې مذکور فضيلت نه لري ځکه چې هغه کفار دي.

همدارنگه نومونه او صفتونه د الله تعالی ټول په فضيلت او عظمت کې سره برابر دي. په منځو کې يې تفاوت نشته.

۴۳ـ د رسول الله صلی الله عليه وسلم د پلار او د هغه تره ابو طالب د کفر او اسلام په برخه کې علماوو سکوت اختيار کړی دی. قاسم، ابراهيم يې زامن و. فاطمه، رقيه، زينب او ام کلثوم يې لورگانې وې.

۴۴ـ که د عقايدو په برخه کې چا ته مشکل پيښ شي سم له لاسه دې پوه عالم ته ورشي تاخير دې نه راولي او خپل شک دې وباسي او که چا په کې توقف وکړ د کفر وبره يې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۵_ د قيامت له علامو د دجال، ياجوج او ماجوج راوتل، لـه مغـرب د لمر راختـل، د عيسى عليـه السـلام نزول لـه اسـمان څنـې او نـورې چـې صـحيح احاديثو کې راغلي دي حقې او کيدونکې دي.

((والله يهدي من يشاء اليصراط المستقيم))

او د الله تعالی چې چا ته خوښه شي سمه لاره ورښيي.

(دا ټول له فقه اکبر څنې)

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین درېیم بنسټ

د امام اعظم ابي حنیفه رحمهٔ الله وصیت:

امام ابو حنیفه رحمة الله علیه د خپلې ناروغۍ په وخت کې خپلو اصحابو ته داسې وصیت وکړ:

زما ورونړو او ملګرو الله تعالی دې توفیق درکړي! د اهل سنت او جماعت په مذهب کې دولس قسمه خصلتونه دي، څوک چې دا خویونه ولري نه به مبتدع وي او نه به صاحب د هواء، نو تاسې دا خصلتونه ولرئ، چې د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم شفاعت مو د قیامت په ورځ په برخه شي او هغه دا دي:

۱ _ ایمان: په ژبه اقرار او په زړه باور. یوازې اقرار ایمان نه دی ځکه که یوازې اقرار ایمان وی نو منافقان به ټول مؤمنان وای. همدارنګه یوازې معرفت هم ایمان نه دی ځکه که ایمان وي نو ټول کتابیان به مؤمنان وو.

الله تعالی د منافقانو په برخه کې فرمایلي دي: ((والله یشهد ان المنافقین لکاذبون)) یعنې او الله شاهدي وایي چې بېشکه منافقان خامخا دروغژن دي او د کتابیانو په برخه کې یې فرمایلي دي: ((یعرفونه کما یعرفون ابنائهم... الایه)) یعنې دوی پېژني دی لکه چې دوی خپل زامن پېژني.

ایمان زیاتی او کمی نه قبلوي ځکه چې د ایمان زیاتوالی نه متصور کیږي مګر په نقصان د کفر نو څنګه کېدلای شي چې یو شخص په یوه حال کې هم مؤمن وي او هم کافر. بل دا چې د مؤمن په ایمان کې شک نشته لکه چې د کافر په کفر کې شک نه وي. الله تعالی فرمایلي دي: ((اولئک هم المؤمنون حقاً و اولئک هم الکافرون حقاً)) یعنې دا کسان همدوی په حقه مؤمنان دي او دا کسان همدوی په حقه سره کافران دي، او د محمد صلی الله علیه وسلم د امت ګناه ګاران په حقه مؤمنان دي کافر نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ عمل غیر له ایمان او ایمان غیر له عمل دی ځکه چې ډېر ځلې عمل له مؤمن پورته شي نو روا نه ده چې وویل شي له ده ایمان پورته شوی دی. لکه حائضې نه چې لمونځ پورته کیږي او نه دي روا چې وویل شي : ایمان ترې پورته شوی دی او دې ته شریعت حکم کړی چې روژه پریږده بیا یې قضایي ونیسه او روا نه ده چې ورته وویل شي ایمان پریږده بیا یې قضایي راوړه. او دا روا ده چې مسکین ته وویل شي : په فقیر زکات نشته او دا روا نه ده چې ورته وویل شي چې په فقیر ایمان نشته، او که څوک ووایي : د خیر او شر اندازه له غیر د الله تعالی څنې ده هرو مرو کافر کیږي او که توحید لري توحید یې باطلیږي.

۳_ اقرار کوو چې اعمال درې قسمه دي: فرض، فضیلت او گناهونه نو فرض به امر د الله تعالی وي او په مشیت د ده او په محبت د ده او په رضا د ده او په قضا د ده او په تقدیر د ده او په ارادې د ده او په توفیق د ده او په تخلیق د ده او په حکم د ده او په علم د ده او په لوح محفوظ کې په لیکنه د ده. او فضیلت په امر د الله تعالی نه وي لکن په مشیت د ده وي او په محبت د ده او په رضا د ده او په تقدیر د ده او په توفیق د ده او په تخلیق د ده او په ارادې د ده او په حکم د ده او په علم د ده او په لوح محفوظ کې په لیکنه د ده.

او معصیت په امر د الله تعالی نه وي، بلکې په مشیت د ده وي او په محبت د ده او په قضا د ده، نه په رضا د ده، او په تقدیر د ده نه په توفیق د ده او په خذلان د ده او په دغه معصیت نیول کیږي ځکه چې د خدای تعالی په علم او لوح محفوظ په لیکنه کې وي.

۴_ اقرار کوو چې الله تعالی په عرش استوی کړې ده بې له دې چې حاجت ورته ولري او پر هغه قرار لري او دی د عرش او د غیر له عرش ساتونکی دی، که دی ورته محتاج وای د عالم په پیدا کولو او په تدبیر به یې قادر نه وو لکه مخلوق او که په عرش کښېناستلو او قرار ته محتاج وی نو مخکې

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرش له پیدا کولو چېرته وو؟ نو الله تعالی له دې منزه دی په لویې لویې سره.

۵_ اقرار کوو چې قرآن د الله تعالی کلام او د ده وحي نازل کړی شوی او صفت د ده دی نه عین او نه غیر د ده دی، بلکې په تحقیق هغه صفت د ده دی په مصاحفو کې لیکل شوی او په ژبو لوستل شوی او سینو کې ساتل شوی بې له دې چې څه شي کې حلول وکړي حروف رنګ، کاغذ او لیک یې ټول مخلوق دي ځکه چې د بندګانو افعال دي او د الله تعالی کلام مخلوق نه دی ځکه چې لیک، توري، ګړې او ایاتونه یې ټول د قرآن اسباب او الات دي چې بندګان ورته اړتیا لري او د الله تعالی کلام د ده په ذات قایم دی. د هغه معنی په دغو اشیاوو معلومیږي، که څوک ووایي چې د الله تعالی کلام مخلوق دی کافر کیږي. الله تعالی معبود دی همیشه دی لکه چې همیشه وو او کلام د ده لوستل کیږي، لیکل کیږي، یادول کیږي بې له دې چې له هغه ذایله شي.

۶_ اقرار کوو چې د دې امت افضل شخص پس له نبي زمونږ محمد رسول الله علیه الصلوة والسلام ابوبکر دی، بیا عمر، بیا عثمان، بیا علي رضي الله تعالی عنهم اجمعین دي ځکه چې الله تعالی فرمایلي دي: ((والسابقون السابقون اولئک المقربون فی جنت النعیم)) یعني ړومبنی تلونکی ړومبنی ساتونکی دی. دا کسان له نزدیکانو د الله تعالی دی په جنتو د نعمتونو کې به وي هر هغه څوک چې ړومبی دی نو هغه غوره دی او هر پرهیزګار مؤمن باندې ګران دی او د هر شقي منافق بدا بسېږي.

۷_ مونږ اقرار کوو چې بنده له خپلو اعمالو خپل اقرار او خپل معرفت سره مخلوق دی نو هر کله چې فاعل (کارکوونکی) له خپلو کارونو سره مخلوق دی نو په طریق اولی سره به مخلوق پیدا کړی شوی وی. دوی طاقت نه لري ځکه چې ضعیفان او عاجز دي، او الله تعالی خالق او رازق دی. لپاره د دې قول د الله تعالی چې فرمایلي یې دي: ((والله خلقکم ثم یمیتکم ثم

(c) ketabton.com: The Digital Library

یحییکم» یعنې او الله پیدا کړئ تاسې، بیا تاسې مړه کوي بیا مو ژوندي کوي.
او په علم سره ګټه کول حلال دي او له حلالو جمع کول د مال حلال دي او جمع کول د حرام مال حرام دي.
خلق درې قسمه دي: په خپل ایمان کې مخلص مؤمن، په خپل کفر کې منکر کافر او په خپل نفاق کې مداهن منافق. نو الله تعالی په مؤمن باندې فرض کړې دی، په کافر یې ایمان راوړل فرض کړی دی او پر منافق یې اخلاص فرض کړی دی. په دلیل د دې قول د الله تعالی:
«یاایها الناس اعبدوا ربکم» یعنې ای مؤمنانو اطاعت کوئ د رب خپل او ای کافرانو ایمان راوړئ او ای منافقانو اخلاص وکړئ.
۸_ مونږ اقرار کوو چې قدرت او اطاعت له فعل سره دی، نه مخکې له فعل دی او نه وروسته له فعل دی؛ ځکه که له فعل مخکې وی نو بنده به د کار کولو په وخت کې له الله تعالی مستغني شي او دا د نص په خلاف دی لپاره د دې قول د الله تعالی: «الله تعالی غني دی او تاسې فقیران یې» او که پس له فعل وای نو محال به و ځکه چې بې له فعل او بې له قدرته د یوه شي حصول امکان نه لري.
۹_ اقرار کوو چې مسح پر موزو باندې جائزه ده د مقیم لپاره یوه ورځ او شپه او د مسافر لپاره درې شپې او ورځې ځکه چې حدیث شریف داسې وارد شوی دی. څوک چې ترې انکار وکړي د کفر وېره یې ده ځکه چې په متواتر حدیث شریف ثابت شوی دی او قصر او افطار رخصت دی په سفر کې د کتاب په نص چې الله تعالی فرمایلي دي «و اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح علیکم ان تقصروا من الصلوة» یعنې او هر کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه کې پر تاسې ګناه نشته چې په لمانځه کې قصر وکړئ» او په افطار کې د دې قول د خدای تعالی په استناد چې فرمایلي یې دي: «فمن کان منکم مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر» یعنې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثوک چې له تاسې څخه ناروغه وي یا مسافر وي نو هغه باندې په شمار سره دي د نورو ورځو (روژې نیول).

۱۰_ اقرار کوو چې الله تعالی قلم ته امر وکړ چې ولیکه: قلم وویل: څه ولیکم ای زما ربه؟ الله تعالی ورته وفرمایل: څه چې د قیامت تر ورځې پورې کیږي لپاره د دې فرمودې د الله تعالی ((و کل شیء فعلوه فی الزبر و کل صغیر و کبیر مستطر)) یعنې او هر شی چې دوی کوي په صحیفو کې او وړې او لویې لیکل شوي دي))

۱۱_ اقرار کوو چې د قبر عذاب کیدونکی دی او د نکیر او منکر پوښتنې ثابتې دي په دلیل د احادیثو چې په دې برخه کې وارد شوي دي.

جنت او دوزخ ثابت دي او دواړه پیدا شوي دي نه فنا کیږي په دلیل د دې قول د الله تعالی: ((اعدت للمتقین)) یعنې جنتونه د متقیانو لپاره تیار کړی شوي دي او د دوزخ په برخه کې یې فرمایلي دي: ((اعدت للکافرین)) یعنې تیار کړی شوی دی لپاره د کافرانو دواړه (جنت او دوزخ) الله تعالی د ثواب او عذاب لپاره پیدا کړی دی.

میزان حق دی په دلیل د دې فرمودې د الله تعالی ((والوزن یومئذن الحق)) یعنې او تول په دې ورځې حق دی.

او دا فرموده د خدای تعالی ((اقراء کتابک)) یعنې او ولوله کتاب (عمل نامه) خپله او ((و کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا)) یعنې کافي دی نن ستا نفس پر تا باندې حساب کوونکی.

۱۲_ اقرار کوو چې الله تعالی دغه نفسونه پس له مړه کیدلو د قیامت په ورځې د سزا او ثواب او د حق ادا کولو لپاره راژوندی کوي په دلیل د دې فرمودې د الله تعالی ((و انالله یبعث من فی القبور)) یعنې او بېشکه چې الله تعالی به پورته کړي هغه ثوک چې په قبرونو کې دي)).

او د الله تعالی سره ملاقات د جنتیانو لپاره بلا کیف چې نه شبیه لري او نه جهت، حق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شفاعت د محمد صلی الله علیه وسلم حق او ثابت دی هر هغه چا ته چې هغه جنتي وي که څه هم کبیره گناه یې کړې وي.
او عائشه رضي الله عنها پس له حدیجة الکبری رضي الله عنها څنې د ښځو افضله ده او دا د مؤمنانو مور، له تهمت نه پاکه ده.
او جنتیان به په جنت کې تل تر تله وي او دوزخیان به په دوزخ کې تل او همېشه وي په دلیل د دې فرمودې د الله تعالی په حق د مؤمنانو کې: ((اولئک اصحب الجنة هم فیها خالدون)) یعنې دغه کسان ملګري د جنت دي دوی به په هغه کې همېشه وي او په حق د کافرانو کې یې فرمایلي دي: ((اولئک اصحاب النار هم فیها خالدون)) یعنې چې دغه کسان ملګري د دوزخ دي دوی به په هغه کې همېشه وي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين څلورم ښنسټ

د عقيدې څلوېښت شمېرې:

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي، چې :

۱_ په الله ايمان لره.

۲_ د اخرت په ورځ ايمان لره.

۳_ په پرښتو ايمان لره.

۴_ په کتابو ايمان لره.

۵_ په انبياوو ايمان لره.

۶_ پس له مرگ نه په ژوندي کيدلو ايمان لره.

۷_ د الله تعالى له طرفه د خير او شر په تقدير ايمان لره.

۸_ شاهدي وايه چې : ان لااله الاالله و ان محمداً رسول الله.

۹_ په ښه کامل اودس لمونځ کوه.

۱۰_ زکوة ورکوه.

۱۱_ د رمضان روژه نيسه.

۱۲_ که مال لرې د کعبې شريفې حج وکړه.

۱۳_ په هره شپه او ورځ کې کم له کمه دوه د پرش رکعته لمونځ کوه.

۴+۱۰+۴+۵+۹ = ۳۲

۱۴_ په هره شپه کې وتر مه پرېږده.

۱۵_ الله تعالى سره هيڅ شى مه شريکوه.

۱۶_ د مور او پلار عاق نه ځان ساته.

۱۷_ په ظلم د يتيم مال مه خوره.

۱۸_ شراب مه څښه.

۱۹_ زنا مه کوه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰_ په دروغو قسم مه خوره.
۲۱_ په ناحقه شاهدي مه وایه.
۲۲_ په خپل خواهش باندې عمل مه کوه.
۲۳_ د خپل مسلم ورور غیبت مه کوه.
۲۴_ محصنې ته قذف مه وایه.
۲۵_ مسلمان ورور مه غولوه.
۲۶_ لوبې مه کوه.
۲۷_ عبث کوونکو سره عبث کارونه مه کوه.
۲۸_ خنډ سړي ته د عیب په اراده خندی مه وایه.
۲۹_ هیچا پورې تمسخر مه کوه.
۳۰_ د دوه ورونو ترمنځ نمامي (چوغلي) مه کوه.
۳۱_ د خدای تعالی په نعمتو شکر باسه.
۳۲_ په بلا او مصیبت صبر کوه.
۳۳_ د الله له عذاب په امن مه اوسه.
۳۴_ له خپلوانو سره خپلوي مه قطع کوه.
۳۵_ خپلوانو سره خپلوي کوه.
۳۶_ د الله مخلوق کې هیچا باندې لعنت مه وایه.
۳۷_ تسبیح، تحمید تکبیر او تهلیل ډېر زیات وایه.
۳۸_ د جمعې او اخترو لمونځونه مه پرېږده.
۳۹_ پو شه چې هر هغه خیز چې تا ته رسیدونکی دی له تا به خطا نه شي
او هر هغه خیز چې له تا خطا کیږي هغه به درونه رسیږي.
۴۰_ د قرآن قرائت مه پریږده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړیوالو عقیدې

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کافران

کفر په لغت کې د انکار، ناشکرۍ او پټولو معنی لري او د شرع په اصطلاح کې کفر عبارت دی له مومن به شیزونو انکار کول یا یې سپکاوی که له یوه مؤمن به انکار وشي یا یې سپکاوی وشي بیا هم کفر بلل کیږي.

کافران هم په دوه ډوله دي: یو یې ملحدان (له خدای (ج) منکر) او بل یې د خدای (ج) منونکی او هر یو ډول یې څو ډولونه لري، چې د لاندې شکل سره سم یې هر ډول لنډ شرح کیږي.

د نړیوالو عقاید

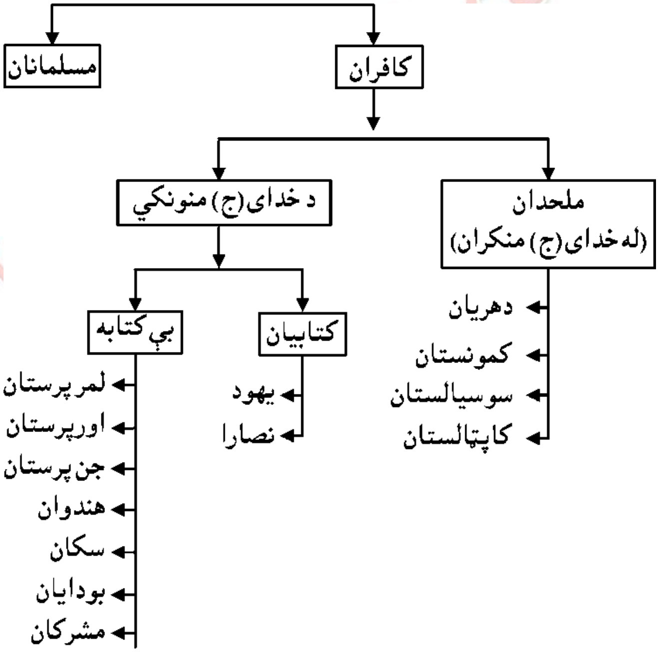

الحاد:

الحاد په لغت کې کږېدلو، مسخ، او له سمې لارې کږې لارې ته اووښتلو ته وایي او په اصطلاح کې هغې عقیدې ته وایي، چې له مادي شیزونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته بل هیڅ نه مني. له مومن په شیونو بالکل منکر وي. کائنات د طبیعت او مادي تغیراتو مخلوق او پیدا ایښت بولي. صرف په ماده او مادیاتو ایمان او یقین لري، له مادي څیزونو اخوا څیزونو نه منکر وي، د دغې عقیدې څښتن ته ملحد او دغې عقیدې ته یې الحاد وایي.

۱: ملحد :

ملحد هغه څوک دی، چې له خدای (ج) او مادي شیانو اخوا څیزونو نه منکر او د پورته یاد شویو عقیدو لرونکی وي. دوی مختلفې ډلې لري چې ځینې یې دا دي :

۱ـ دهریان (ماده پرستان) یا Matrealests ماتریالستان :

ماده پرستان غیر له مادي جهان نور هیڅ نه مني او کوم څه چې مني هغه هم د مادي تغیراتو نتیجه بولي، په دې عقیده روح او عقل د مادي تغیراتو نتیجه ګڼي، له خدای (ج) بالکل منکر دي، د کائناتو خالق طبیعت ګڼي، څه چې حس کیږي هغه مني او څه چې نه حس کیږي د هغو په موجودیت قانع نه دي.

۲ـ کمونستان :

کمونستان ځانونه ماده پرستان بولي او د ماتریالیزم عقیده لري او د هغو په اصولو تګ کوي، د شخصي (فردي) مالکیت په خلاف او د ټولنیز مالکیت طرفداري کوي، فرد سره هیڅ نه پریږدي ټول شیان حکومت ته سپاري. د خپل حکومت مشر لکه ستالین د ځان د روزۍ ورکوونکی ګڼي. هر څه چې کوي څوک یې مخه نه شي نیولی، زر، ځمکه حتی ښځه هم شریکه بولي، د دغې عقیدې لپاره په لکونو خلک وژني خو خدای پرستان یې مخه نیسي او وخت په وخت یې ټکوي. په اوسني وخت کې دا سې پټ دي، چې هیڅ ځان نه معرفي کوي.

۳ـ سوسیالستان :

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوسیالستان هم د کمونستانو غوندې د ماتریالیزم (ماده پرستی) په اصولو ولاړ دي خو دوی فردي ملکیت ته یوه اندازه جواز ورکوي. صرف لوی صنایع او طبعي منابع دولتي ګڼي، د مارکس په نظر سوسیالیزم د کمونیزم لپاره یو پل دی، چې په هغه باندې ورته رسیږي.

۴_ کاپټالست :

کاپټالستان په ظاهره ځانونه د ماتریالیزمانو مخالف بولي خو په حقیقت کې دوی هم مادیون دي، ځکه چې د هغوی هر کار د مادي ګټو لپاره وي، دوی هاند کوي، چې په هره طریقه وي ګټه وکړي او مادي وسایل په لاس راولي، کاپټالستان کوم مشخصه نظریه نه لري چې په فکري میتود وي، خو ټول کړه یې ماوراء طبیعت په وړاندې ماتریالستانو ته ورته دی، دوی په مذهب او روحانیت باندې عقیده نه لري.

۲: خدای منونکي کافران :

د کافرانو ځینې ډلې کتابیان او ځینې یې کتابه دي چې په لنډ ډول لاندې معرفي کیږي :

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ کتابیان (یهود او نصارا) :

کتابیان خپل پیغمبران او د هغوی کتابونه مني او له نورو پیغمبرانو انکار کوي. له دې کبله چې له محمد (ص) منکر دي له هغه وروسته دوی کافران گڼل کیږي. لکه چې الله تعالی فرمايلي دي :

((یا اهل الکتب لم تکفرون بایات الله والله شهید علی ماتعملون. (ال عمران ۹۸)

ترجمه : ای اهل کتابه (یهود او نصاراوو) ولې تاسې د خدای له ایاتو انکار کوئ او پرې کافران کیږئ. حال دا چې خدای (ج) ستاسې په ټولو کارونو باندې گواه او خبردار دی.

یهود :

یهود د موسی علیه السلام امت دی. څه موده وروسته له اسماني لارښوونو واوښتل په تورات کې یې تغییرات او تحریفات راوستل، په بدو او حرام خوړلو یې پیل وکړ د مخورو او بدا یانو لپاره یې د خدای (ج) احکام تغییر او تبدیل کړل بالاخره خدای تعالی د دوی د هدایت لپاره عیسی (ع) راواستاوه له څو ټولگیو پرته نورو ټولو یهودو یې مخالفت وکړ. بالاخره یې د دار تر ځایه ورساو.

نصارا :

نصارا یا عیسایان هم د یهودو غوندې د عیسی (ع) او د هغه د کتاب له هدایاتو واوښتل، عیسی (ع) یې د خدای زوی وباله او د تثلیث عقیده یې منځ ته راوړه او په خپل کتاب کې یې تغییرات او تحریفات راوستل.

د تثلیث عقیده : دوی درې تنه خدایان گڼي العیاذ بالله (عیسی، مریم، خدای تعالی).

۲_ بې کتابه کافران :

بې کتابه کافران هم ډېرې ډلې دي چې ځینې یې لاندې په لنډ ډول ذکر کوو:

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر پرستان :

لمر پرستان لمر ته سجده کوي او خدای يې ګڼي لکه چې الله تعالی فرمايلي دي :

وجدتها و قومها يسجدون للشمس من دون الله .. (النمل۲۴)

ترجمه : وې موندله دا ملکه او قوم د دې چې پرته له الله يې لمر ته سجده کوله.

اور پرستان:

دا ډله اور ته عبادت کوي او خدای يې بولي. دوی د اسلام د ظهور په وخت ايران کې ډېر وو او د کسری سلطنت د همدوی ځای وو.

جن پرستان:

داسې وګړي هم شته، چې د پيريانو عبادت کوي او په خدايۍ يې نيولي دي د دوی په برخه کې قرآن کريم کې راغلي دي :

بل کانوا يعبدون الجن اکثر هم بهم مؤمنون. (سبا ۳۱)

ترجمه : بلکې دوی د جنياتو عبادت کوي او زيات د دوی په جنياتو ايمان لرونکي دي.

هندوان:

هندوان د (ويد) په کتابو عقيده لري تناسخ فی الارواح ته ترجيح ورکوي، رهبانيت ته زيات اهميت ورکوي، د قيامت له ورځې منکردي،د خاصو بتانو عبادت کوي. لکه : برهما – وشنو – شيو .

غوا ته عبادت او احترام کوي له انسان يې افضله ګڼي حتی له خپلې مور يې پورته بولي.

ګاندي ويلي:

غوا له موره راته ګرانه او محترمه ده. د غوا خوشايي دارو دي، غوښه يې حرامه ده. په ذات پات کلک ولاړ دي.

ذات پات:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذات پات په هندوانو کې څو طبقې جوړې کړې. یوه یې (برهمنان) بله یې (کشتریان) دریمه یې (شودر) ده.

برهمنان : برهمنانو به یوائې کتاب لوست او خلکو ته به یې د عبادت ورزده کول خپله دنده ګڼله او له هر قسم نعمتونو یې برخه اخیستله.

کشتریان : د دې خلکو دنده د مقدسو کتابو لوستل او حکومت کول و.

شودریان : دې ډله به هندوان انسانان هم نه بلل، له ځانه به یې لرې ساتل، د دوی کار د خلکو چاکري وه او بس د مقدس کتاب لوستل او اوریدل یې ورته ناروا ګڼل.

سکان:

سکان د ګرونانک او د هغه د کتاب (ګرنګ) پیروان دي، د ګرونانک تعلیمات اسلامي تعلیماتو ته نږدې دي او له اسلامي نظریاتو متاثر شوي دي.

بودایان:

بودایان د بودا پیروان دي. ګوتم بد هندو د هندوانو په مذهب کې تغیرات راوستل او د نجات لپاره یې ځانته لاره غوره کړه. دی د ذات پات سخت مخالف و. ګوتم بد د آخرت له ورځې منکر او صرف دنیا یې منله.

بودا :

د بودا په تعلیماتو کې د آخرت د ورځې هیڅ یادونه نه ده شوې او نه یې د خدای (ج) په هکله څه ویلي دي. هغوی چې په کومو خدایانو عقیده لرله تر دربدیرش زرو پورې رسیدلي وو نو ځکه په صحیح توګه سړی نه شي ویلای چې د هغوی تعلیمات په خدایي تصور باندې ولاړ وو.

بودایي مذهب نسبت هندو مذهب ته نوی شکل لري ا و ځینې کارونه یې اصلاح کړي لکه ذات پات او د نجات لارې.

مشرکان:

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرک : له خدای (ج) سره په ذات یا صفاتو کې بل څوک یا بل څیز برابر یا له هغه پورته ګڼلو ته شرک وایي. شرک نه بښونکې ګناه ده. الله سره هیڅوک شریک نشته او نه شریک نیولو ته اړه لري. ټول امور په خپله اداره کوي. په خپله اداره او نظم کې هیچا ته د مداخلې حق نه ورکوي او دا نه مني چې څوک ورسره د شریکېدلو دعوی وکړي. الله تعالی فرمایلي دي : ان الله لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلک لمن یشاء (النساء ۱۱۶)

ترجمه : یقیناً الله (ج) نه بښي دا ګناه چې شریک ورسره ونیول شي او پرته له دې نه چې چا ته یې خوښه وشي ګناهونه یې بښي.

د مشرکینو ځینې ډولونه :

۱ـ مشرک بالطاغوت :

طاغوت : طاغوت له طغیان اخستل شوی د مبالغې صیغه ده. ډېر زیات سرکش ته وایي، چې د خدای (ج) حکم اوامر نه مني او خلک خپل امر او حکم منلو ته بولي، خلک له اسلامه کفر ته لېږدوي. نو طاغوت د سرکشه، باغي، بت او شیطان معنی لري.

الله تعالی فرمایلي دي :

فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی (البقره ۲۵۶)

ترجمه : نو هغه څوک چې د طاغوت له اطاعت نه منکر شي په خدای باندې ایمان راوړي نو هغه په مضبوطې رسۍ باندې منګلې ولګولې، چې هغې ته بالکل پرېکړون نشته. الله تعالی د کافرانو په برخه کې فرمایلي دي :

یؤمنون بالجبت والطاغوت (النساء ۵۱)

ترجمه : دوی په خرافاتو (اوهامو) او طاغوت باندې ایمان راوړی.

۲ـ مشرک الاصنام :

دا ډله بتان له خدای تعالی سره شریک ګڼي وایي ځینې واړه کارونه یې دوی ته هم پریښي دي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرتدان :

ارتداد :

ارتداد د اوښتلو معنی لري او د شریعت په اصطلاح کې له اسلام نه ګرځېدل او د بل دین اختیارولو ته وایي.

مرتد :

مرتد هغه شخص ته وایي، چې اول مسلمان وي بیا کافرشي.

د مرتد حکم :

د مرتد مرګ روا دی، خو د امام اعظم رح په نزد د بیا اسلام راوړلو په خاطر درې ورځې مهلت ورکول کیږي، خو دا کوم لازمي شرط نه دینو د دغه شرط له پوره کېدلو مخکې یې هم مرګ روا دی. لکه چې د بخاري په یوه حدیث شریف کې راغلي دي :

من بدل دینه فاقتلوه (بخاري)

څوک چې خپل دین بدل کړي نو هغه ووژنئ.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

زندیقان

زندیقیت :

زندیقیت داسې تغیر ته وایي، چې ذات یې هماغه وي او د هغه په وصف کې تغییر صورت وموومي او د شریعت په اصطلاح کې زندیقیت عبارت دی له اسلام نه بیا بیا گرځېدل دا عمل تکرارول. دین پورې مسخرې کول. په محمد صلی الله علیه وسلم باندې بد او رد ویل او د هغه مبارک توهین کول. په ښکاره د اسلام او په پټه د دهریت او الحاد عقاید لرل (العیاذ بالله).

منافقان

نفاق :

نفاق په لغت کې خطا دوه رنگۍ او دوه مخۍ ته وایي او د شریعت په اصطلاح کې په مؤمن به شیانو باندې پوره باور او یقین نه لرل او په هغې کې شک او تردید کول او یا یې په باطن کې بالکل نه منل عبارت له منافقت څخه دی.

مثال یې د مدینې لوی منافق عبدالله بن ابی سلول دی. د ده په برخه کې الله (ج) فرمایلي دي :

ان المنافقین یخدعون الله و هو خادعهم (النساء ۱۴۲)

ترجمه : منافقان له الله جل جلاله سره دوکې او چل کوي (په خوله یې یو څه او په زړه یې بل څه وي) مگر الله جل جلاله دوی ته د دغې دوکې او چل جزا ورکوونکی دی.

منافقان دوه رنگي لري له کافر سره کافر او مسلمان سره مسلمان وي، ایمان او یقین یې پوخ نه وي. په تزلزل او بې تصمیمۍ کې ژوند تېروي نه

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کافرانو خوا ته په مکمل ډول ولاړ وي او نه د مسلمانانو خوا ته په مکمل ډول ولاړ وي. لکه چې الله تعالی فرمایلي دي :

مذبذبين بين ذلک لاالی هولاء و لا الی هولاء (النساء ۱۴۳)

ترجمه : متردد د دواړو (کافرانو او مسلمانانو) ترمنځ نه د مسلمانانو څخه دیاو نه د کافرانو څخه دی.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانان

اسلام :

اسلام له تسلیم څخه اخستل شوی، چې د انقیاد او تابعدارۍ معنی لري او د شریعت په اصطلاح کې اسلام د خدای جل جلاله ټولو احکامو ته په پوره ډول تسلیمېدل او پر ځان یې عملي کولو ته وایي.

ایمان :

په ټولو مؤمن به څیزونو باندې په ژبه اقرار کول او په زړه باور او تائیدول عبارت له ایمان څخه دی یعنې ایمان له اقرار او تصدیق (باور) څخه عبارت دی.

د ایمان او اسلام اړیکی :

ایمان د زړې او اسلام د بوټي په څېر یو په بل تکیه دی. لکه، چې بې زړی بوټی منځ ته نه راځي همدا ډول کله چې ایمان نه وي هلته اسلام نه صحیح کیږي او کله چې اسلام نه وي. هلته ایمان نه ښکاره کیږي او نه خپلې نتیجې او ثمرې ته رسیږي. ځکه چې دانه بې ونې او ونه بې دانې او بې مېوې اهمیت نه لري. الله تعالی فرمایلي دي :

قالت الاعراب امنا قل لم تؤمنوا ولکن قولوا اسلمان و ما یدخل الایمان فی قلوبکم (الحجرات ۱۴)

ترجمه : اعرابي وویل مونږ ایمان راوړی دی، دوی ته ووایه (ای محمده) چې تاسې حقیقتاً ایمان نه دی راوړی مګر ووایئ، چې مونږ منقاد شوي یو لا تراوسه ایمان ستاسې زړونو ته نه دی درننوتی.

تقوی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقوی په لغت کې پرهېز او ځان ساتنې ته وايي او په شرعي اصطلاح کې د خدای تعالی په اوامرو او احکامو باندې عمل کول او له نواهیو یې ځان ساتل او په دې برخه کې هر وخت له خدای (ج) وېره او ډار لرل دي.
وېره د دې لپاره پکار ده، چې په احکامو کې ترې سستي ونه شي یا په کومه گناه اخته نه شي. الله تعالی فرمايلي دي:
یا ایها الذین امنوا اتقوا الله حق تقاته (العمران ۱۰۴)
ترجمه: ای مؤمنانو له خدای (ج) څخه وېره وساتئ په حقه وېره سره.

احسان:

احسان نیکي کولو ته وايي او د شریعت په اصطلاح کې د خدای (ج) داسې عبادت کول دي، چې د عبادت کولو په وخت د خدای (ج) د لیدلو احساس کوي. که د دې مقام استعداد ونه لري نو دا خو ضرور احساس کړي، چې پاک خدای (ج) دېویني. بل دا چې خپل ځان د حق په پرتله وروسته کول او بل مسلمان له ځان نه وړاندې کول هم عبارت له احسان څخه دي. د بندگۍ آخري پړاو احسان او د اسلام ښکلا او ښایست پرې پیدا کیږي.
په حدیث شریف کې راغلي دي:
"الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک" (مشکوة حدیث جبرائیل)
یعنی احسان دې ته وايي، چې ته خپل خدای (ج) ته داسې عبادت وکړې لکه چې ته یې مخامخ گورې، که ته نه شی کولای چې هغه وگورې نو هغه خو تا حتماً گوري.

توبه:

توبه په لغت کې رجوع او پښېمانۍ ته وايي او د شریعت په اصطلاح کې گناه باندې پښېماني ښکارولو ته توبه وايي.
توبه درې شرطونه لري:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ له مخکنیو گناهو پښېماني د هغو عفو غوښتل که مالي یا بدني عوض ولري د هغو ادا کول.
۲ـ بیا هیڅکله د هغو گناهو قصدنه کول.
۳ـ د اینده لپاره اصلاح کولو ته د ځان تیارول.

عبادت :

عبادت په لغت کې د تضرع، بې قید او شرط د ځان تسلیمول او ځان ټیټ گڼل، اطاعت کول، امر منل، بې له فکر کولو د امر منل او عملي کول، پرستش او بندگي کول، سجده ایښودل او داسې نورې معانې لري.
او د شریعت په اصطلاح کې د خدای تعالی د اوامرو منل او عمل کول په تضرع او عقیدې سره عبادت دی.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذاهب

www.mellitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فروعو کې د صحابه وو او تابعینو د اختلاف اسباب

د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې فقه تدوین شوې نه وه او دومره اختلافونه هم په کې نه وو ځکه چې صحابه وو کرامو د رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس، لمونځ، حج او نور احکام لیدل هماغسې به دوی هم ادا کول نو پوښتنې ته حاجت نه و.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې د ابن عباس په روایت صرف دیارلس پوښتنې شوې، کومې چې د دوی په ګټه وې، چې هغه ټولې په قرآن کې راغلې دي. لکه د سپوږمۍ، د اشهرالحرام میاشتو کې جګړه کول، په حیض کې جماع او داسې نورې.

نو صحابه وو به د هغه څه پوښتنه نه کوله کومه به چې لا پېښه شوې نه وه، خو سره له دې رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه به چې ځینې پېښو کې فتوی غوښتل کېدله ده مبارک به په ټولنو کې فتوی ورکوله، چې په کولو او یا نه کولو به یې ورته لارښوونه فرمایله.

همدارنګه ابوبکر صدیق او حضرت عمر فاروق رضي الله تعالی عنهما به چې په کومه مسئله علم نه درلود له خلکو به یې پوښتنه کوله، چې په هغې موضوع کې چا له رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث اوریدلی؟ لکه چې ابوبکر صدیق رضی الله عنه چې د ماسپښین لمانځه پسې د نیا د میراث په برخه کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیث پوښتنه وکړه. مغیرة

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

بن شعبة وويل: رسول الله صلی الله علیه وسلم شپږمه ورکړې. بیا ابوبکر رضي الله عنه وویل چې آیا بل څوک په دې مسئله علم لري؟ محمد بن مسلمة وویل: د مغیره بن شعبة خبره رښتیا ده؛ نو ابوبکر رضي الله عنه شپږمه ورکړه. همدارنګه په احادیثو کې د حضرت عمر رضي الله عنه پوښتنې او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیث پیدا کوونې ډېرې راغلې دي، خو کله چې اسلام خپور شو او صحابه کرام نورو وطنو کې خواره او هر یو د ځانګړې ناحیې مقتدا شو واقعې زیاتې شوې نو په مسئلو کې له دوی فتوی ګانې غوښتل کیدلې. دوی هر یوه د خپل علم او حافظې په تناسب داسې فتوی ګانې ورکولې، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره یې سم په نصوصو کې دوران درلود نو که په نص کې به صراحت نه و هر یوه به د خپل اجتهاد له مخې فتوی ورکوله. هاند به یې کاوه، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اغراضو سره یې فتوی سمون ولري. په دې ډول د دوی ترمنځ اختلاف واقع شو لکه چې نسایي او نورو نه روایت دی، چې ابن مسعود رضي الله عنه ځنې د کونډې په برخه کې د دې د مړه مېړه له مال نه پوښتنه وشوه. ده وویل په دې حصه کې مې رسول الله صلی الله علیه وسلم ځنې څه نه دي لیدلي یوه میاشت پرې تېره شوه اخر یې په خپل اجتهاد وویل: دې ته مهر او میراث شته او عدت هم وربانديې لازم دی نو معقل بن یسار ودرید او ویې ویل: شاهدي وایم، چې نبي صلی الله علیه وسلم یوې ښځې ته همداسې حکم فرمایلی دی. نو ابن مسعود رضي الله عنه ډېر خوشحاله شو، چې په اسلام کې بله داسې خوشحالي نه وه ورته پېښه شوې. بل مثال د ابو هریره رضي الله عنه مذهب و، چې څوک به جنب وه روژه یې نه کیدله خو د رسول الله صلی الله علیه وسلم له پاکو بیبیانو یې چې واوریدل د جنب روژه صحیح کیږي. پس له هغه خپل مذهب نه وګرځید او په حدیث یې عمل وکړ او عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته فاطمه بنت قیس شاهدي ورکړه، چې دا په درې طلاقو

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

طلاقه شوه رسول الله صلی الله علیه وسلم نه نفقه ورته مقرره کړه او نه يې هستوګنځی ورته وټاکه خو حضرت عمر رضي الله عنه د دې شهادت رد کړ ويې ویل د يوې ښځې په وينا د خدای قول نه شم پرېښودلی زه نه پوهيږم چې دا رښتيا وايي که دروغ؟ نو په درې طلاقو طلاقې شوې ته يې نفقه او سکنی ورمقرره کړه او د هغې شهادت يې رد کړ، عائشې رضي الله عنها ورته وويل : ای فاطمې ته په دې خپل شهادت له خدایه نه وېرېږې چې وايي ثلاثه مطلقې ته سکنی او نفقه نشته؟ نو د صحابه وو کرامو مذاهب هغه څه و چې په هغه کې به اساني وه ځينې قولو ته به يې په ځينې نورو ترجيح ورکوله. که څه هم له لويو صحابه وو به روايت شوی و.

همدارنګه د تابعينو علماوو په وخت کې هرې منطقې کې د مذهب امام و لکه په مدينه کې چې سعيد بن مسيب او سالم بن عبدالله بن عمر وو او په مکه کې عطاء ابن ابی رباح وو او په کوفه کې ابراهيم النخعي او الشعبي وو او په بصره کې الحسن البصري وو، او په يمن کې طاوس بن کيسان وو، او په شام کې مکحول وو، الله تعالی دوی ستر عالمان پيدا کړي وو. له دوی به حديثونه او د صحابه وو رضوان الله عليهم فتوی ګانې اخيستل کيدلې، د دوی مذاهب او تحقيقاتو نه له خپلو ځانو وو، دوی ته به قضيې ورتلې او فتواګانې به ترې اخيستل کېدلې.له دوی نه سعيد بن المسيب او ابراهيم النخعی او داسې نورو د فقه بابونه ټول کړل. په هر باب کې يې د خپلو پېشوايانو اصول وو، نو د سعيد او د هغو د ملګرو تګ لاره د عمر او عثمان رضوان الله عليهما له قضاياوو او فتاواوو نه وه، دوی په فقه کې د حرمينو اهل له ټولو خلکو ثابت ګڼل، او د عبدالله بن عمر او عائشه او ابن عباس رضي الله عنه فتوی ګانې او د مدينې د قضاتو قضاياوې يې راټولې کړې. هغه څه يې ترې راجمع کړل چې اسان، قوي او ارجحي وي، ددوی تخريج له ايت او حديث وو او که په دې دواړو کې به نه وو، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې ځواب به يې له هغې اشارې او اقتضاء راوېستله چې دوی نه به ښکاره شوه. په دې ډول هر باب کې زياتې مسئلې ورته ښکاره شوې.

ابراهيم او ملګرو يې نظر درلود، چې عبدالله بن مسعود او د هغه ملګري په فقه کې ډېر ثابت دي. لکه، چې علقمه ويلي دي "تر عبدالله بل څوک ثابت نشته" او ابو حنيفه رح اوزاعي ته ويلي دي چې ابراهيم له سالم ډېر فقيه دی. که عبدالله د اصحابي والی درجه نه لرلې نو ما به ويلي و چې علقمه تر عبدالله بن عمر ډېر فقيه دی. د ده د مذهب اصل د عبدالله بن مسعود له فتاوو او د علي رضي الله عنه له فتواګانو او قضاياوو او د شريح او د کوفې د نورو قضاتو له قضاياوو او فتوی ګانو وو، نو دا يې راټول کړل او د فقه مسئلې يې په خلص ډول هر باب کې برابرې کړې.

سعيد بن المسيب د مدينې د فقهاوو ژبه و، د عمر رضي الله عنه په قضاياوو او د ابوهريره رضي الله عنه په حديثو ښه پوه او د هغو حافظ و. همدارنګه ابراهيم د کوفې دفقهاوو ژبه و، دوی دواړو پخوانيو پېشوايانو ته صريحاً يا اشارة اکثره مسئلې منسوبې کړي، نو د دوی د ښارو فقهاوو په دوی دواړو اتفاق کړی، د دوی له عقل او پوهې يې فقه اخيستې ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فقهاوو د مذاهبو د اختلاف اسباب

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د فرمودې مطابق "یحمل هذا العلم من کل خلف عدوله" له تابعینو څخه د اوداسه، غسل، لمانځه، نکاح، بیوع او داسې نورو ډېرو پېښوونکو مسئلو سنتونه په مختصر ډول وروستنیو تبع تابعینو ته پاتې شول. دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیث روایت کول د قضاتو فیصلې او د مفتیانو فتواګانې یې اورېدلې، د مسئلو پوښتنې یې کولې او په دې ټولو کې یې جهد او کوشش کاوه، څو چې د قوم مشران او د خپلو استاذانو غوندې بریالي شول، دوی په اثارو او اقتضاءاتو پسې نه ګرځېدل، بلکې دوی په مسند او مرسل ټولو احادیثو تمسک او د صحابه وو او تابعینو په اقوالو استدلال کاوه او له نصوصو یې استنباط او اجتهاد په ښه طریقه کاوه او کومو موضوع ګانو کې به چې اختلاف و او مختلف حدیث به په کې راغلي وو نو د صحابه وو اقوالو ته یې رجوع کوله که هغوی به د ځینو په نسخ قول کړی و او یا به یې په ترک اتفاق کړی و.[٢] په دې ټولو کې به یې د هغوی متابعت کاوه او چې د صحابه وو او د تابعینو په مذهبو کې به اختلاف وو دوی به د خپل ښار د استاذانو لاره غوره کوله ځکه چې هغوی په صحیح باندې ښه علم درلود نو په مدینې کې د عمر، عثمان، عائشه، ابن عمر، ابن عباس زید بن ثابت او د هغوی د اصحابو لکه سعید بن المسیب مذهب او د ابوهریره، عروه، سالم، عکرمه، عطاء، عبید الله بن عبدالله او د دوی په شان د نورو احادیثو تر نورو ډېر مستحق ګڼل کیدل لکه چې نبي صلی الله علیه وسلم د

---

[٢]. لکه په ولوغ الکلب کې د مالک قول چې ویلي یې دي دا حدیث راغلی خو په حقیقت یې نه پوهېږم او فقهاوو نه دی عملي کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مديني په فضيلت کې احاديث فرمايلي دي او هغه تل د فقهاوو ځای او د علماوو مجمع وه. له دې امله مالک د مديني داهاليو په اجماع تمسک کاوه او کوفه کې د عبدالله بن مسعود او د هغه د ملګرو مذهب، د شريح او شعبي قضايا او د ابراهيم فتاوی ګانې تر نورو ډېرې مستحقې ګڼلې کېدلې.

نو مالک او محمد بن عبدالرحمن بن ابي ذنب په مدينه کې او ابن جريج او ابن عبينه په مکه کې او ثوري په کوفه کې او الربيع بن صبيح په بصره کې کتابونه تدوين او تاليف کړل او ټولو په دې لاره تګ کاوه. کله چې منصور حج وکړ مالک ته يې وويل زه غواړم ستا کتابونه تکثير کړم او هر ښار ته يې ولېږم او امر ورته وکړم چې په هغو عمل کوي، ده ورته وويل: ای اميرالمؤمنين داسې مه کوه ځکه چې خلکو ته قولونه رسېدلي روايتونه او احاديث يې اوريدلي دي هر قوم په هغه څه عمل کوي، چې ورته رسېدلی وي نو خلک پرېږده، چې د هر ځای خلکو کوم څه ځانو ته غوره کړی وي په هماغه عمل وکړي، همدا قضيه يې چې هارون الرشيد سره تېره شوې وه هغه يې هم ورته حکايت کړه. هارون الرشيد له مالک سره مشوره کړې وه چې موطابه په کعبه وځړول شي څو خلک له هغه نه هغه څه واخلي، چې په دې کتاب کې دي نو ده ورته وويل: داسې مه کوه ځکه چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم اصحابو (رض) په فروعو کې اختلاف لري او په هر ځای کې متفرق شوي دي. هر حديث چې ورته رسيدلی په هغه يې عمل ته دوام ورکړی دی، ده ورته وويل: الله دې موفق لره.

نو يارانو يې روايتونه او خوښې کړې مسئلې وليکلې او مختصرې يې کړې او شرح يې پرې وکړې. په اصولو او دلايلو يې پرې وغږېدل او لويديز ته يې خواره کړل، چې خدای تعالی د ډېرو خلکو لپاره ګټور وګرځول که څوک دغه معلوماتونه غواړي د الموطا کتاب دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د امام ابو حنیفه رح د مذهب نه که څوک ځان خبروي د ده د یارانو کتابونه دې ولولي، چې د الاثار کتاب د محمد رح دی او د جامع کتاب د عبدالرزاق دی او د ابي بکر بن شیبة تالیفات دي.

د امام ابو حنیفه رح مشهور ملګری ابو یوسف رح دی، چې د هارون الرشید په وخت کې قاضي القضات و، چې د دغه مذهب د ظهور او په هغه د حکم کولو سبب شو او په عراق، خراسان او ماوراء النهر کې خپور شو.

په دې مذهب کې ښه تصنیفونه د محمد بن الحسن دي، چې د امام ابو حنیفه رح او ابویوسف رح ځخه فقهي شو، بیا مدینې ته ولاړ موطاء یې له مالک رح ولوستله بیا بېرته خپل وطن ته راغی خپل مذهب یې له الموطاء سره مسئله په مسئله تطبیق کړ نو محمد رح د مرجحو موضوعاتو تصنیف وکړ، چې د ډېرو خلکو د ګټې وړ شو، په خراسان او ماوراء النهر کې خپور شو، د دغه مذهب په المبسوط او الجامع الکبیر کتابو کې کتلای شئ.

د امام شافعي رح مذهب د ذکر شویو دوه مذهبو په اوایلو کې ظهور وکړ. د ده د مذهب مهم کتاب (الام) نومیږي، په دې کتاب کې په مرسل او منقطع احادیثو هم تکیه شوې ده، چې خلل یې وارد کړی نو اصول یې ورته کېښودل، چې دا د اصول فقه لومړی کتاب و. وایي، چې امام شافعي رح محمد بن الحسن کره راغی ورته ویې ویل: ته ثابت کړه، چې په واحد خبرایه باندې زیاتوالی نشي کیدلی؟ (دا ځکه، چې محمد بن الحسن ویلي: د امام شافعي په مذهب کې په احد خبرایه باندې زیاتوالی راغلی) محمد بن الحسن ورته وویل: ما ته ثابته ده، چې واحد خبر باندې په کتاب الله زیاتوالی نه راځي مثال یې ورته راوړ: ته وایې چې وارث ته وصیت جائز نه دی دلیل راوړی، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي. "لا وصیة للوارث" او الله تعالی فرمایلي: "کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ... الایه" داسې یې نور مثالونه هم ورته راوړل. په دې ډول د محمد بن الحسن خبرې بشپړ شوې. بل دا چې ځینې صحیح حدیثونه د تابعینو

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

علماوو ته نه وو رسېدلي، څو يې د هغو له مخې فتواګانې ورکړې واى نو اجتهاد يې کړى او د خپلو اراو له مخې يې فتوى ګانې ورکړې، خو وروسته چې په دريمه طبقه کې څرګندونې وشوې په هغو يې عمل ونه کړ، ځکه چې د خپلو ځايو د کړنو او لارو خلاف ورته ښکارېدل. يا خو ځينې په دريمه پېړۍ کې هم څرګند نه شول، بلکې وروسته له هغه چې محدثينو د حديثو په راټولولو پسې سفرونه وکړل او په علومو کې يې څېړنې وکړې معلومه شوه، چې ځينې احاديث له صحابه وو رض څخه يوه يا دوه تنو روايت کړى نو فقهاوو نه پټ پاتې شوي وو، چې د احاديثو د حفاظو په وخت کې څرګند شول نو امام شافعي رح ته ښکاره شوه، چې ده د صحابه وو او د تابعينو علماوو په حديث عمل کاو خو چې حديث به يې په کومه موضوع کې ونه مونده بيا يې په نورو دلايلو استناد کاوه. بيا به چې په دغې موضوع کې حديث ورته پيدا شو له خپل اجتهاد به وګرځيدل په هغه پيدا شوي حديث به يې عمل کاوه.[٣]

د امام شافعي رح په وخت کې د اصحابو اقوال راجمع کړاى شول ښکاره شول، چې زيات يې له صحيح احاديثو مخالف وو ځکه چې دوى ته دغه احاديث نه وو ورسېدلي نو په هغو اقوالو يې عمل پرېښود او ويې ويل "هم رجال و نحن رجال" يعنې دوى سړي وو او مونږ هم سړي يو.

د ځينې قومو فقهاوو له قياس سره خپل داسې فکرونه ګډ کړي وو، چې شرعي اساس به يې نه وو. کله به يې استحسان ته هڅه کوله کله به يې خپل فکر او کله ګومان او کله به يې مصلحت د حکم علت ګاڼه او قياس خو داسې وي، چې علت له منصوصي حکم راباسي او به هغه حکم دوران پيدا کوي، نو کله چې داسې کړنې وليدل شوې فقه له سره ونيول شوه. اصول ورته وضع شول او فروع وربانديې فرع شول کتابونه تصنيف شول. فقها،

---

٣. دې برخه کې ډېر مثالونه شته که يې ګورئ (کتاب الانصاف) ته مراجعه وکړئ، چې د ترکيې د استنبول چاپ دى.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرې راتهول شول تصرفونه يې په کې وکړل کوتاوالی او اوږدوالی يې په کې راوستل، دليلونه يې پرې راوړل او په وطنو کې يې خورا کړل.

دا ډول و د امام شافعي رح مذهب.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصحاب الرای او اهل حدیث ترمنځ د اختلاف سببونه

د سعید بن المسیب او د ابراهیم او الزهري د زماني علماوو او د مالک او سفیان په زمانه کې او پس له هغوی خلکو په رای او خپل تعمق عمل بدګاڼه مګر چې داسې ضرورت به پېښ شو چې هېڅ چاره به ترې نه وه او لوی مقصد یې دا و چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د روایت شویو احادیثو نه کار واخلي.

له عبدالله بن مسعود نه د یوه څیز پوښتنه وشوه. ده وویل : دا بده ده، چې الله تعالی حرام کړی وي زه هغه درته حلال کړم ا و چې حلال کړی یې وي زه هغه درته حرام کړم.

همدارنګه معاذ بن جبل به ویل : له نزول د مخه په بلاء ( ) بیړه مه کوئ ځکه چې مسلمانان وپوښتېدل شي بندیږي.

په همدې ډول له عمر، علي، ابن مسعود او ابن عباس نه په هغه څه کې، چې څه نه وي نازل شوي خبرې کول بدې ګڼل کېدې.

ابن عمر، جابر بن زید ته ویلي، چې د بصرې فقهي یې نو بې له هغه څه چې قرآن پرې ناطق وي یا حدیث پرې قضاوت کړی وي فتوی مه ورکوه، که بې له دې بل ډول وکړې خپله به تباه شې او نور خلک به هم هلاک کړې.

شعبي ویلي دي علماوو، چې څه له رسول الله روایت کړي دي په هغو عمل وکړئ او کوم څه یې چې له خپله فکره ویلي دي هغه ایسته وغورځوئ. دغه اثار دارومي راویستلي دي.

له دې کبله په اسلامي هېوادو کې د احادیثو تدوین پیل شو، هر څوک به چې د رای څښتن و د احادیثو یو کتاب به یې درلود چې د خپل ستر ضرورت لپاره به یې تدوین یا نقل کړی و، نو د دې زماني سترو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حجاز، شام، عراق، مصر، یمن او خراسان ته سفرونه وکړل د احادیثو کتابونه یې راټول کړل او رانقل یې کړل، غریب او نوادر اثار یې معلوم کړل د هر حدیث د استعمال ځای ورته ثرګند شو، ډېر صحیح احادیث یې وموندل کوم چې د مخه د فتوی خاوندانو ته معلوم نه وو. په دې ډول د ټولو هېوادو د فقهاوو د صحابه وو او تابعینو آثار ورسره جمع شول، چې د مخه تر هغه به یې د خپل ښار یا کلي له جمع کړ شویو احادیثو کار اخیست بل معلومات ورسره نه وو. دوی له پخوا نه د روایاتو د عدالت په مراتبو اعتماد کاوه نو د دې زماني علماوو دغه فن هم مستقل تدوین کړ. په دغه تحقیق او تدوین سره د خفي، متصل او منقطع حالات ورته ثرګند شول، په دې لاره کې سفیان، وکیع او امثالو یې بې انتها هاند کړی دی. د دې طبقې علماوو نزدې ځلوېښت زره احادیث ټول کړي وو چې ابوداؤد یې د مرفوع متصل احادیثو شمېر له زرو کم ښودلی او بخاري له شپږ سوو احادیثو او ابي داؤد له پنځه سوه زرو احادیثو خپل تالیفات مختصر کړي او احمد خپل مسند د احادیثو پېژندلو میزان معرفي کړی دی. د دې زماني د علماوو مشران او سران دغه کسان وو : عبدالرحمن بن مهدي، یحیی القطان، یزید بن هارون، عبدالرزاق، ابوبکر بن شیبة، مسدد ، هناد ، احمد بن حنبل، اسحق بن راهویه، الفضل بن دکین، علی المدیني ا و همزولو یې. دا ډله د محدثینو د طبقې لومړنۍ ډله وه. نو څېړونکو پس له دغه د روایت او د احادیثو د مراتبو د پېژندلو له فنونو فقهې ته رجوع وکړه، د دوی رای دا نه وه، چې د هغه چا تقلید وکړي، چې له دوی مخکې تېر شوي وو ځکه چې له دوی سره د دغو مذاهبو د هر مذهب د مناقضو احادیثو روایتونه وو نو دوی د نبي علیه السلام د احادیثو او د صحابه وو او تابعینو د آثارو پېروي په داسې قواعدو کوله چې لاندې په اسانه ډول بیانیږي :

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی به چې په مسئله کې د قرآن آیت وموند نو له هغه یې بل شي ته تحول جائز نه ګاڼه او که د قرآن ایت به د څو وجوهو احتمال درلود نو د حدیث په توګه یې پرې قضاوت کاوه او که د کومې مسئلې لپاره به یې په قرآن کې څه پیدا نه کړل بیا به یې په حدیث عمل کاوه. دا حدیث به که ټولو ته معلوم و یا یوه ښار یا یوه کلي ته یو برابر و صحابه وو او فقهاوو به عمل ورباندې کړی و او که نه، او کله به چې په یوه مسئله کې حدیث و په خلاف د هغه اثر یا د مجتهدینو په اجتهاد یې عمل نه کاوه او که په کومه مسئله کې به یې له ډېره کوشښه سره حدیث پیدا نکړ بیا یې د صحابه وو او تابعینو په اقوالو عمل کاوو دغو اقوالو به کوم قوم یا ځای پورې اختصاص نه درلود، دا هغه اقوال وو چې له دوی نه مخکې پخوانیو خلفاوو او فقهاوو به پرې اتفاق کړی وو. په هغه یې عمل کاوه او که اختلاف یې په کې درلود بیا یې د هغه عالم په حدیث عمل کاو، چې تر ټولو ستر عالم ډېر متقي، پرهیزګار او مشهور به روایت کړی و او که داسې مسئله به پېښه شوه چې دوه قوله به په کې برابر وو بیا به یې د قرآن، احادیثو اشارو او مقتضیاتو کې فکر کاوه د دې په څېر کومې مسئلې ته به چې ځواب ویل شوی و چې هغه به ورته نژدې وه په هغې به یې حملو له او په دې کې به یې قواعدو او اصولو باندې اعتماد نه کاوه، بلکې په هغه څه یې عمل کاوه چې معقول او زړه به مانه لکه چې د تواتر لپاره د رواتو د شمېر او حال اندازه معلومه نه وي لکن د زړه یقین ورباندې راځي. دا بیان د صحابه وو حالاتو کې مفصل راغلی دی.

دغو علماوو چې دا ډول کوم اصول راویستلي دي د اوائلو تصریحاتو نه یې نشئت کړی دی. لکه چې میمون بن مهران ویلي دي، چې کله به ابوبکر ته خصوم راغلل په کتاب الله کې به یې وکتل. په هغه کې به یې که داسې څه وموندل چې د دوی ترمنځ قضاوت پرې کیدلای شوای نو په هغه به یې قضاوت کاوه او که کتاب الله کې به یې څه ونه موندل نو په احادیثو به یې قضاوت کاوه او که په حدیثو کې به یې هم څه ونه موندل بیا به یې له

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو پوښتنه کوله، چې څوک په داسې مسئله کې قضاوت رانه غواړي ایا تاسې په دې باره کې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څه اوریدلي دي؟ کله به څو تنو په داسې مسئله کې راټول شول د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قضاوت بیان به یې ورته کاوه نو ابوبکر رضی الله عنه به ویل : "الحمدلله الذی جعل فینا من یحفظ علینا علم نبینا" یعنی د خدای حمد وایم، چې مونږ کې داسې څوک شته دی، چې نبي صلی الله علیه وسلم علم یې په یاد دی او که په دې ډول به یې هم د نبي علیه السلام لاره نه موندله نو مشران او غوره خلک به یې راټول کړل مشوره به یې ترې وغوښته په کومه خبره به یې چې اجماع او اتفاق وکړ په هغې به یې قضاوت وکړ. شریح نه روایت دی، چې عمر بن الخطاب ده ته ولیکل، چې که په کتاب الله کې څه ومومې په هغه حکم کوه، څوک دې ترې وانهړوي او که داسې موضوع درته راغلې وه، چې په کتاب الله کې یې حکم نه و، حدیثو کې یې حکم گوره او په هغه قضاوت وکړه او که داسې موضوع درته راغله، چې حکم یې نه په کتاب الله او نه په حدیث رسول الله کې و نو په هغه څه حکم وکړه، چې په هغه اجماع شوی وي او که داسې موضوع درته راغلې وه، چې د هغې په برخه کې نه کتاب الله کې او نه حدیثو کې مونده کېده او نه پخوا چا خبره وربانډې کړې وه. بیا دوه لارو نه یوه غوره کړه. یا په خپله رایې اجتهاد وکړه او قضاوت پرې وکړه یا یې وځنډوه څو په ځنډولو کې دې خیر دی.

له عبدالله بن مسعود رضی الله تعالی عنهما روایت دی، چې پس له دې که چا ته د قضاوت موضوع ورشي په کتاب الله دې حکم وربانډې کوي او که داسې موضوع وه، چې کتاب الله کې ورته څه نه و، بیا دې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په قضاوت حکم وربانډې وکړي او که نه کتاب الله او نه حدیثو کې څه ورته پیدا شول نو د صالحینو په قضاوت دې حکم پرې وکړي. داسې دې نه وایي، چې زه وېرېږم ځکه چې حلال او حرام څرگند دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ يې مشتبهات دي نو د «دع مایریبک الی مالا یریبک» قاعدې له مخې شکمن څيز پرېږده. هغه څه واخله، چې شک درته پکې نه وي. ابن عباس رضي الله عنه نه به چې چا د کومې مسئلې پوښتنه وکړه که قرآن کې به يې ځواب وموند هغه خبر به يې ورکاو او که قرآن کې به نه و له رسول الله صلی الله علیه وسلم به يې چې روایت راغلی و د هغه خبر به يې ورکاوه او که له هغه صلی الله علیه وسلم نه به يې هم خبر ونه موندو نو د ابي بکر او عمر رضي الله تعالی عنهما له روایت به يې خبر ورکاوه که نه له خپلې رايې به يې خبراو.

له اوزاعي روایت دی چې عمر بن عبدالعزیز وليکل: هيڅوک په کتاب الله او حدیث کې د رای حق نه لري. له رای هغه وخت کار اخيستل کيږي، چې په کتاب الله او حدیث کې سابقه ونه لري، دغه آثار دارمي راویستلي دي نو کله يې چې فقه په دغو قواعدو تیاره کړه هيڅ یوه مسئله نه وه مگر چې د مخه به خبره پکې تېره شوې وه يا به په ایت يا په مرفوع متصل حدیث يا په مرسل يا موقوف صحيح حدیث يا د اعتبار وړ حسن حدیث يا د شيخينو په آثارو يا د خلفاوو، قضاتو او فقهاوو په استنباط يا د عمومو په اشارې او اقتضا به متکي وه، د دوی په راس کې د سترې رای او فهم څښتن فقهي احمد بن محمد بن حلبل و، ورپسې اسحق بن راهويه و. نو د دوی د فقه ترتيب په دې ډول و چې د ډېرو احاديثو په راجمع کېدلو او اثارو يې عمل کاوه.

له احمد نه چا پوښتنه وکړه، چې د فقه لپاره سل زره حدیثونه بس دي؟ ده وويل: نه! حتی پنځه سوه زره حدیثونه يې ورته یاد کړل. وې ويل: فتوی باید په دغه اصل وي.

بيا بله پېړۍ راغله چې علما يې د احاديثو له راټولولو او د فقه له مقدمې بېغمه وو ځکه يې نورو فنونو ته اقدام وکړ لکه د جمع کړ شويو احاديثو د صحيحو بېلول د لويانو محدثينو له مجموعو څخه لکه زين بن هارون يحيی بن سعيدالقطان، احمد، اسحق او احزاب يې او لکه د فقه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

احاديثو جمع کول کوم چې د ښارو فقهاوو هغه د فقه اساس او د خپلو مذاهبو اصول ګرځولي وو او لکه حکم په هر هغه حديث چې د حکم مستحق وي او لکه شاذ احاديث چې روايتونه يې نه وو شوي يا يې هغه لارې او طريقې يې له اولو بهتر نه وې راوښتل شوې. کومې، چې په هغو کې اتصال يا د سند لوړتيا يا له فقهي د فقه يا له حفظ د حافظ يا په مثل د دې د علمي مطالبو روايت وي. دا کسان البخاري، مسلم، ابو داؤد، عبد بن حميد، د ارامیو ابن ماجه، ابويعلي، ترمذي، نسايي، دارقطني، حاکم، بيهقي، خطيب، ديلمي، ابن عبدالبر او د دوی په شان نور وو، له دوی څخه ځلور تنه په خپل وخت کې يو بل ته نږدې وو. لومړی يې عبدالله البخاري و د ده غرض دا و، چې صحيح حديث له نورو جلا کړي. فقه، سيرت او تفسير ترې راوباسي نو جامع الصحيح يې تصنيف کړ. د ده د کتاب په فضيلت کې راغلي دي، چې يوه نيک سړي رسول الله صلی الله عليه وسلم په خوب کې وليد ورته ويې فرمايل: ولې د محمد بن ادريس په فقه مشغول يې او زما کتاب دې پرېښی دی؟ ده ورته وويل: ای رسول الله ستا کتاب کوم دی؟ ورته وې فرمايل: صحيح بخاري چې د صحت او قبول درجې ته رسيدلی. دوهم يې مسلم النيساپوري دی. ده خپل کتاب ډېر ښه ترتيب کړی د ټولو احاديثو لارې يې په يوه ځای کې جمع کړې دي. څو د امتونو اختلاف او د سندونو تشعب تصريح شي، د مختلفاتو ترمنځ يې هم جمع کړي، چې چا ته له سنتو د غاړې غړولو عذر پاتې نه شي.

دريم يې ابو داؤد السجستاني دی. ده هغه احاديث راټول کړي، چې د ښارونو د علماوو او د فقهيانو دلايل به په هغو بنا و نو خپل کتاب يې تصنيف کړ. په هغه کې يې صحح، حسن او هغه چې د عمل کولو وړ وې راوړی دی. ابوداؤد ويلي دي: ما په خپل کتاب کې داسې حديث نه دی راوړی، چې په هغه د ترکولو اجماع شوې وي او داسې ضعيف هم په کې نشته چې په ضعف يې صراحت شوی وي، داسې حديث هم په کې نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په کومه وجه معلول ګڼل شوی وي، بلکې داسې احادیث په کې دي، چې په هغو تګ شوی او عالم استنباط ورڅخه کړی وي. له دې کبله غزالي ویلي دي، چې دا کتاب د مجتهد لپاره کفایت کوي.
څلورم یې ابو عیسی الترمذي دی. ده په خپل کتاب کې د شیخینو او ابوداؤد دواړه طریقې جمع کړي او د صحابه وو تابعینو او د ښارونو د فقهیانو مذاهب یې پرې علاوه کړي دي. د احادیثو طریقې یې په لطیف ډول په کې مختصر کړي. داسې چې یو حدیث یې ذکر کړی او هغې موضوع کې یې نورو احادیثو ته صرف اشاره کړې ده او هر هغه حدیث یې ښودلی دی، چې صحیح دی یا حسن یا ضعیف دی یا منکر او د ضعف وجه یې هم راوړې ده څو د اعتبار وړ حدیث پېژاندل اسان وي، د علماوو، فقهیانو او صحابه وو مذاهب یې چې ذکر کړي د هغوی تسمیه حتی کنیه یې هم ذکر کړې ده. ځکه ویل کیږي، چې دا کتاب د مجتهد له پاره بس او کافي دی او مقلدینو ته غني ورپه برخه کوي. د دې په برابرۍ د مالک، سفیان په زمانه کې او له هغوی وروسه پوښتنې او فتوی ورکول بد نه ګڼل کیدل دوی به ویل : د دین بناء په فقه ده. فقه باید ضرور خپره شي. نو د احادیثو او فقه تدوین منځته راغی. دغو علماوو په خپلو ځانو د لوړې تحقیقاتي درجې عقیده درلوده لکه چې علقمه ویلي او یا له دوی کوم یو شته چې عبدالله نه یې ثبوت وکړي او ابو حنیفه رح ویلي : ابراهیم له سالم نه ډېر فقیه دی که د صحابي والي فضیلت یې نه وی علقمه له ابن عمر ډېرفقیه دی. دوی سره زیرکي، د ذهن د انتقال سرعت او د مسئلو د ځواب په راوېستلو کې (د صحابه وو له اقوالو او هر څه به چې ورته موجود وو) قوي قدرت و نو د تخریج په قواعدو فقه تیاره شوه او د هر هغه چا مذهب زیات خپور شو چې کورنیو کې یې چا د قضا او افتا دندې درلودې او تصانیف یې خلکو کې خواره شول او درسونه یې په کې ورکړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابو سليمان الخطابي په خپل کتاب معالم السنن کې ليکلي دي چې زمونږ په زمانه کې علماء دوه ډلې شوي دي. يوه اهل حديث او بله يې فقهيان دي، چې يوه له بلې جلا کېدلاينه شي ځکه چې احاديث اساس او فقه په هغه لکه فرع په اصل بنا ده. څرنګه چې اصل او فرع يو له بل سره لازم او ملزوم دي نو يو بل ته اړتيا لري چې يو د بل مرستندويې وي نه مخالفت کوونکي خو د اکثرو محدثينو د طبقې هاند يې چې د احاديثو په راټولولو کې شوی. غريب، شاذ او مقلوب احاديث يې هم په کې راوستي دي. نو دوی فقهيان ګرموي چې په دغو احاديثو ولې عمل نه کوي؟ مګر فقهيان د خپل علم له مخې صحيح، احاديث له سقيمو بېل کړي په صحيحو عمل کوي د هر چا روايت يې چې خپل مذهب سره وي په هغو استناد کوي. د امام مالک مذهب د ابن القاسم، اشهب او داسې نورو کسانو روايتونه دليل نيسي که د عبدالله بن عبدالحکم يا د هغه په څېر د بل چا روايت ورته راشي هغه ته نه ګوري. همدارنګه د ابو حنيفه رح مذهب کې د ابو يوسف، محمد بن الحسن او د هغه د ملګرو روايتونه معتبر ګڼي که د الحسن بن زياد الولؤ او داسې نورو روايت ورته راشي چې د دوی د مذهب په خلاف وي نه يې قبلوي او باور نه پرې کوي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند تعالی پېژندنه

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند تعالی پېژندنه

سریزه

الله ستا حمد وایم او په نازولي پیغمبر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم درود وایم. بیا هیله کوم، چې ستا د رضا لپاره د ثقلینو توجه ستا د خدایۍ منلو لوري ته مخ اړولو لپاره ځینې معلومات وړاندې کړم نو داسې توفیق راکړه، چې دا یو بې ساری کتاب او په دې هدف کې خورا مؤثر او مفیدوي. دا کتاب (عقیده پوهنه) په یوه وقایه کې شپږ کتابونه لري :

۱ـ لومړی کتاب : خدای پېژندنه چې د پوهنتونو په یوه سمستر کې مقرر کتاب دی چې د اریانا پوهنتون یې رسماً د جلا لیک په توګه د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز ځنې د چاپولو هیله کړې ده.

۲ـ دوهم کتاب : د نړۍ والو عقیدې ممد درسي کتاب دی.

۳ـ دریم کتاب : مذاهب، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

۴ـ څلورم کتاب : اسلامي فرقې، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

۵ـ پنځم کتاب : د دین بنسټ، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

۶ـ شپږم کتاب : شرک پېژندنه، دا هم یو ممد درسي کتاب دی.

چې هر یو یې جلا جلا د موضوعاتو فهرستونه لري او په آخر کې یې ماخذونه راغلي دي. الله تعالی دې مفید او ګټور کړي.

ښاد جبارخېل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الله تعالی پېژندنې ته اړتیا

کله چې انسان ته کوم سخت مشکل پېښ شي او یا سخت ناروغه شي د ټولو هڅو له ناکامۍ او نا امیدۍ په صورت کې چې سر په سرو بړېږي ولګوي اوښکې یې له سترګو راتویږي شي ا و له ژوند او هر نجات ورکوونکي یې تمه وشکیږي. د زړه له اخلاصه خپل پیدا کوونکي، مړ کوونکي او نجات ورکوونکي خدای تعالی ته یې رجوع او توجه شي په قوي عزم، اراده او اعتماد د مقتدر څښتن په فکر کې شي، له دې امله ویلای شو، چې : خدای تعالی ته مخ اړول د ټولو ناخوالو لپاره د مقاومت وسیله ده نو په خدای جل جلاله ایمان لرل د بشریت ضرورت او اړتیا ده ځکه چې په خدای تعالی ایمان لرل انسان تقویه او هیله من کوي او له هغه داسې موجود جوړوي، چې پرښتې ورته احترام کوي.[۴]

ایمان د ټولو فضایلو بنسټ او د ټولو بدیو مخه نیوونکی دی، ایمان د قناعت او رضائیت بنیاد دی، ایمان د مزاجونو او ضمائرو استقامت او اعتدال دی، ایمان له مصائبو سره مخامخ کېدلو کې په صبر، ملهم دی، ایمان په سینه کې د امید او هیلو نور دی، نو د ایمان نشتوالي صورت کې به انسان له بد ترینو بوده و او ضعیفو خزنده و او ځیرووونکو ځناورو نه به هم ډېر ناتوان او بېچاره وي، او له ټولو ژویو به بدتر وي.

ایمان ته د رسیدلو لار خدایي هدایات دي، چې د انبیاوو په وسیله رارسیدلي دي. ایمان ته د رسیدلو بله لاره فکر کول دي، د مخه تر هغه چې انسان د خدای تعالی بندګۍ باندې قایل شي د خپل فکر غلام وي، نو

---

۴. مقدمۀ کتاب سرگذشت ایمان در فلسفه علم و قرآن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په حقيقي ډول د خداى بندګۍ باندې نه شي قانع کيدلاى څو چې فکر ونه کړي، د فکر په وسيله انسان د نفس، عقل او فکر لرلو له کبله په ځمکه کې خليفه شو، له پرښتو يې رتبه لوړه شوه، نو که څوک خپل نفس تزکيه او اصلاح کړي بريالیتوب به يې په برخه شي او څوک چې اغوا، طاغي او سرکشه شي ناکامۍ او نااميدۍ سره به لاس او ګريوان وي. لکه چې الله تعالی فرمايلي دي:

((قد افلح من ذکاها و قد خاب من دساها))[5] ژباړه: هرو مرو بريالی دی هغه څوک چې پاک وساتي نفس خپل او هرو مرو پاتې ناکام دی هغه څوک چې د خپل نفس پاکي پايمال کړي.[6]

www.melitahrik.com 0777 400 116

---

[5]. الشمس/ ۹/ ۱۰.

[6]. سرګذشت ايمان/ ۵۲۱-۵۲۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الله تعالى پېژندنې فطري غريزه

د خدای پېژندنې غريزه د تغذي، جنسي او داسې نورو غريزو په څېر فطرةً په انسان کې د هغه له پيدا کېدو سره سمه ورسره پيدا کيږي.
غريزه ښوونې او ښوونکي ته اړتيا نه لري په خپله بې تکلفه پرې پوهيږي.
وګورئ ماشوم چې پيدا شي د تغذيې د غريزې په قوه د مور سينې ته ځان رسوي غواړي چې له شودو يې استفاده وکړي. همدارنګه د بوده و بچي چې پيدا شي بې له دې چې څوک يې د مور تې وروښيي په خپله يې غولانځې ته ورځي او شودې ترې روي.
همدارنګه چې انسان پيدا شي د خدای جل جلاله پېژندنې غريزه لري بې له دې چې وروښودل شي د خدای پېژندنې په لټه کې وي، دغه غريزې په ځينو کې قوي او په ځينو کې ضعيفې وي چا کې چې قوي وي سمې پرمخ ځي او په چا کې چې ضعيفې وي انحراف په کې راځي. لکه ماشوم چې د تغذي غريزې په قوه خوړو ته ځان رسوي والدين يې صحي خواړه ورپه مخ کوي او له مضرو خوراکو يې ژغوري او که پاملرنه ورته ونه شي د خاورو يا سکرو يا داسې د بل څيز په خوړلو خوي اخلي منحرف کيږي چې بيا په ډېرو وسايلو هغه بېرته له انحراف سمې لارې ته نه راګرځي.
همدارنګه د خدای پېژندنې د غريزې په قوه چې طفوليت کې د ماشوم مراقبت وشي په سمه لار صحيح عقيدې مخ په وړاندې ځي او که نااهلو سره مل شي په داسې حال کې چې دغه غريزه يې ضعيفه وي همغو نااهلو سره منحرف او په کږه لاره سم شي، چې بيا يې سمې لارې ته راګرځول ستر تکليف غواړي. له دې کبله رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي :
"الولد يولد على فطرة الاسلام فابواه يهودانه او ينصرانه او يمجسانه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

كما قال النبی صلی الله علیه وسلم" [۷] نو د ضعیفې غریزې څېښتنانو باندې چې محیطي اثر پرېوځي او مخه يې ونه نیول شي انحراف مومي. له دې کبله مور او پلار مسوولیت لري، چې خپل ماشومان په فطري ایمان د خدای پېژندنې غریزې په قوه سم پرمخ بوسي او له منحرف کېدلو يې مخه ونیسي.

د خدای پېژندنې فطري غریزې په توګه هر څوک پوهېږي، چې خدای تعالی موجود او واجب الوجود دی خو د ذات له کیفیت يې هیڅوک نه پوهېږي، نو هر انسان ته په کار دي، چې د خدای پېژندنې غریزه ترې منحرفه نه شي، سمه يې وروزي، یعنې هر څوک دې د خدای پېژندنې په لټون کې اوسي ځکه چې په دغې لټه کې هرو مرو د خدای پېژندنې هدف ته رسیږي او که چا سره د خدای پېژندنې د لټون فکر نه وي هغه به محروم پاتې شي، دوی باید وهڅول شي او ورته وویل شي چې: که څوک له کور نه د باندې چا ته ووايي، چې "کور دې اور اخستی" که دغه مخبر دروغجن هم وي اوریدونکي ته کم له کمه یو شک پیدا کیږي له دې کبله د خپل کور د خبر اخستلو لپاره کور ته ځي، څو چې د موضوع له حقیقت نه ځان خبر کړي. که دا ذکر شوی خبر رښتیا وي د اور په مړ کولو به لاس پورې کړي او که دروغ وي د خدای تعالی شکر به ادا کړي، نو په همدې ډول چې ۱۲۴۰۰۰ کم یا زیاتو پیغمبرانو علیهم السلام مونږ ته د خدای تعالی واجب الوجودیت خبر راکړی نو که د منحرفو کسانو یقین پرې نه راځي کم له کمه خودې شکي کېدلو لپاره د خدای پېژندلو په لټه کې شي، د لټون په هاند او هڅه کې به هرو مرو د خدای تعالی موجودیت درک کړي لکه چې عرب وايي "من جد وجد" یعنې څوک چې د یو څیز په لټون کې شي هغه مومي.

---

[۷]. ژباړه: ماشوم د اسلام په فطرة پیدا کیږي نو مور او پلار يې یهودي کړي یا يې نصراني کړي او یا يې مجوسي کړي او یا په دې معنی نبي صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ چې د الوتکو له اختراع د مخه د فلزاتو لېږدول په هوا ناممکن ښکارېدل خو چې دي لاره کې هاند وشو دغه ناممکن بربښېدونکی کار څرګند شو چې ممکن و.

همدارنګه وسپنه په اوبو کې د غرقېدو خاصیت لري د اوبو په سر یې درول یا لېږدول ناممکن و خو پوهانو دغه ناممکن کار ته ملا وتړله وسپنې نه یې کښتۍ جوړه کړه او د اوبو په مخ یې روانه کړه. په دې توګه یې ناممکن بربښېدونکي کار ته د ممکن صورت ورکړ.

همدا ډول د خدای تعالی منکران که د خدای تعالی د پېژندلو په لاره کې سعي وکړي ضرور به د خدای پېژندلو حقیقت درک کړي او پوه به شي چې خدای تعالی موجود او واجب الوجود دی. نو هغه څه چې انسان خدای پېژندنې ته هڅوي هغه د خدای پېژندنې غریزه ده.[8]

که د خدای پېژندنې غریزه په شعور[9] قوي وي دا سې فکر[10] ته لومړنی دیني فکر وايي او که فکر او شعور غریزې سره خلط شي او شعور د غریزې په لار کې په لوړه پیمانه په کار واچول شي او فکر له غریزې سره او عقل له عاطفې سره مزج شي نو کوم څیز چې له هغه منځ ته راځي عقل[11]

---

۸. غریزه: هغه قوه ده چې ژوی د هغه په توګه بې د فکر هدایت او تجربې له احتیاج نه هغه څه چې د فرد د حفاظت او د نوع د تسلسل لپاره ضروري دی طوعاً عمل کوي. عریزه ده، غریزه چې په هر ډول وجود ته راغلې وي د ارث په ډول راتلونکي نسل ته نقل کیږي، ځیني انساني غرایزو بریمن کړی لکه د غذا پېژندنې او خدای پېژندنې غریزه.

۹. شعور: شعور بې دلیله ادراک او احساس ته وايي او علماء د انفس د شعور اطلاق په علم کوي چې په نفس کې وي او عقل پرې شامل وي، چې هغه له ادراکاتو، وجدانیاتو او نزعاتو وي له دې امله ویل کیږي شعور درې مظاهر لري: ادراک، وجدان، نزوع (خروج).

۱۰. فکر: د عقل اعمال او په کار اچول دي د مشکل په برخه کې چې حل ته یې ورسیږي.

۱۱. عقل: ما یکون به التفکیر و الاستدلال و ترکیب التصورات و التصدیقات و ما یتمیز به الحسن من القبیح، والخیر من الشر و الحق من الباطل والقلب، والدیت و الحصن والملجاء و جمعها عقول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آسماني دين [۱۲] نوميږي، خدای تعالی فکر د الې او مقياس په توګه پيدا کړي څو د ارادې او غريزې په لاره کې خدمت وکړي.
غريزه فکر د خپلو اهدافو په لاره کې استخداموي، غريزه له انسان سره جوخته پيدا شوې خو د فاميل، چاپېريال، ټولنې، تعليم او تربيې امتزاج پرې اثر کوي د هغې تېزوالی سستوي خو بيخي له منځه نه ځي، نو خدای پېژندنه يوه فطري او انساني غريزه ده که په لومړني خالص شکل پاتې شي، چې هاند او هڅې يې پخوانی ديني شکل خوښ کړی. عقل او فکر سره مزج شي د عقل او ارادې په اتفاق يې فکر او عاطفي ديني شکل نيولی وي په زړونو کالو د بشر د امن او راحت موجب څه چې د خدای منني عقيدې لرلو له امله په سمه لاره تدين ته برابريږي. [۱۳] ابراهيم خليل الله په دې برخه کې يې څرنګه څېړنه وکړه او څرنګه حقيقت باندې يې ځان پوه کړ چې وروسته به يې تفصيل راشي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

يعنې عقل هغه دی، چې فکر او استدلال وربانديې کيږي، د تصوراتو او تصديقاتو ترکيب کوي، ښه او بد پرې جلا کيږي، خير او شر، حق او باطل پرې معلوميږي، د زړه، ديت، قلعه او هستو ګنځي معناګانې لري جمع يې عقول دی.
۱۲. دين: الديانه، اسم لجميع ما يعبد يعنې دين ديانت ته وايي او نوم دې د ټولو هغو څيزونو چې عبادت کول کيږي.
۱۳. تجلی خدا در افاق وانفس / ۵۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په علم د خدای تعالی پېژندنه

بشري پوهه که هر څومره پرمخ لاړه شي بیا هم د هر څه مسخر کېدلو غرور وربانديږ نه دی په کار ځکه که د انسان او د هغه د توان په نسبت د بشر علم ستر عظمت لري. بیا پر ټول عالم د کامل علم په پرتله کوچنی او محدود دی لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

"و ما اوتيتم من العلم الا قليلاً" [۱۴] (او نه مو دی درکړی تاسې ته له علم مګر لږ) نو بشر د خپلي کم علمۍ له کبله څرنګه له داسې وجود انکار کولای شي، چې د کائناتو نظام او د هغه پراختیا او ستروالی د ستایل شوي وجود د قدرت او عظمت د مظاهرو یو جزء دی د سالم عقل لرونکي بې په خپل قضاوت مني بالمقابل د څو محدودو معلوماتو لرونکي مغرور بوالهوسانه ځانته حق ورکوي، چې بې د خپل جهل په نظر کې نیولو او بې له دې فکر کولو چې د نړۍ پر مخ بې شمېره مجهولات وجود لري، چې په دې ضعیفو وسایلو د عالم حقیقي څېره څرګند بدلای نه شي او بې له دې چې د ټول عالم د پیدا کوونکي د وجود په برخه کې لټون، څېړنې، هاند او هڅه وشي له هغه انکار وکړي حال دا چې پوهېږو چې د عالم ماده پر دغې کړې باندې چې انسان ژوند ورباندې کوي خلاصه شوې نه ده، بلکې په زرونو اسرار د کائناتو د اعماقو په تل کې او د اسمانو لارو او ستورو کې

---

۱۴. د نویو علومو له مخې د (ژوند) مسئله لا ینحله پاتې ده. دې برخه کې د زیاتو معلوماتو لپاره د (زنده خواری و مرده خواری) تحقیقي کتاب ته مراجعه وکړئ، چې د استاد داکتر احمد صبور اردوبادي تالیف دی او دوه ټوکو کې چاپ شوی دی. د دې کتاب ۲۰ مخ وګورئ (اصول و مبانی خداشناسی استدلال د محمد علي سادات تالیف دی او په ۱۳۲۱ ایران کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، چې تراوسه انسان له هغو یو کوچنی معلومات هم نه لري او زمونږ دغه څمکه له ټولو رموزو او ګردو اسرارو سره د هغه په څېر د یوه غبار حکم لري نو څرنګه، چې مونږ د خپلې کړې له ټولو اسرارو معلومات نه لرو نو د کائناتو د ټولې دستګاه په پرتله خو د بشر علم که صفر کې نه وي صفر ته خو نژدې دی خو بیا هم هغه څرنګه ځانته اجازه ورکوي، چې دعوه وکړي چې د هستۍ د ستر جهان په وجود علم لري، دعوا آسانه ده نه خرڅ لري نه زحمت هر څوک هر ډول دعوه کولای شي خو ادعا چې علمي او منطقي مبنا ولري، د علمي تفکر ملاتړ ورسره وي تر هغې دعوی چې په جهل او ناپوهۍ ولاړه وي توپیر لري پر دې چې جاهل جراح، خدای تعالی د جراحۍ له چړې لاندې لټوي او هغه غافل چې له خپل میکرسکوپ لاندې خدای تعالی غواړي خو چې نه یې مومي انکار ترې کوي، نه پوهیږي، چې د جراحۍ چاړه او مېکروسکوپ خپل ازمایش کې کولای شي چې هر څه له تجربې لاندې ازمېښت کې معلوم کړي؟

ځواب څرګند دی، چې د ازموینې دغه وسایل له خپل تکامل سره سره تراوسه نه دي توانیدلي چې په دې پراخه نه پېژندونکې تیاره عالم کې خپل د ازموینې عناصر وپېژني مثلاً نه دي توانیدلي چې (د ژوند حقیقت) یا د (مادي حقیقت)[١٥] نه پرده پورته کړي نو د خدای تعالی وجود به په څه

---

[١٥]. برتر اندراسل د مادې د اصلي ماهیت پېژندلو په برخه کې له ناچارۍ په خپلې ناپوهۍ او مطلق جهل اعتراف کړی دی. (اوترفورد) او (بوهر) له نظره چې اتم له یو شمېر الکترونو او پروتونو جوړ شوی او د الکترونو حرکت د ذرو غونډې و څو ځلې به پراخېدل بیا به ځنبېدل، له دې پراخېدلو سره پس له ځنبېدلو هم الکترون د هغه الکترون په نوم چې مخکې ځنبېدلی و د تشخیص قابلیت یې درلود، خو متاسفانه چې اوس اتومونه له اتومي تجربو لاندې راغلي ښایي له تحولاتو یې ـ انرژي تشعشع پیدا کړي زمونږ حواس متاثر کړي نو هغه څه چې منځته راشي هغه به په لاس راغلي شواهد وي مګر اوس نه پوهیږو چې په اتوم کې څه تیریږي. همدا ډول زمونږ پوهه د مادې بالخاصه د بشر د مغزو په برخه کې محدوده ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورته معلوم شي؟ بلکې خپله ازمېښت کوونکي هم د ده مخلوق دی، اما څرنګه چې هغه تل دی او یو ځای هم د ده د هستۍ له رڼا خالي نه دی او د هر شي ظهور د ده د وجود په نور کیږي له دې کبله دی مشهود نه دی، که تاریکي نه وای د دې نور او رڼا له درک او فهم به هم (چې ښکاره او ښکاره کوونکې ده) عاجز وو.

حسي علومو او کلاسکي (   ) پوهې که صریح او مستقیم خبر له خالق نه دی ورکړی یا یې د وجود په اثبات کې مستقیم توفیق نه دی حاصل کړی، دا د همدې علومو ضعف او ناتواني ده، چې غیر له ظواهرو خبر ورکولای نه شي او له داسې علومو باید داسې انتظار ونه لرل شي؛ ځکه چې دغه علوم د خپلو څېړنو په ساحه کې د کامل حقیقت له درک عاجز دی او نه دی توانېدلی، چې بې شمېره ناکشف شویو اسرارو باندې پوه شي نو له هغه ستر حقیقت به په خپل محصور او محدود روش څرنګه مستقیماً خبر شي؛ نو د بشري پوهې د ضعف له کبله د مادي نړۍ د اسرارو کشف او د طبیعت د عالم کامله پېژندنه نه ده شوې، خو دا چې د هستۍ نړۍ یوازې د مادې په عالم کې منحصره نه ده، بلکې د مادې طبیعت تر شا نور عالمونه وجود لري، چې مادي علوم هغو ته هیڅ لار نه لري او نه له هغو کوم خبر لري، او داسې دلیل هم نشته چې د دې مادي عالم تر شا نور عالمونه نه وي، بلکې برعکس ډېر عقلي، فلسفي او تجربوي محکم دلایل شته دی، چې داسې پراخه عالم، چې د پراختیا له مخې یې قیاس په مادي عالم نه شي کیدلای، وجود لري.

د مادي طبیعت تر شا عالمونو د منکرینو او همدارنګه له خدای تعالی نه د منکرینو دلایل د حس او ازمېښت له لارې وړاندې کوي. څرنګه، چې په حسي تجربې د مادي طبیعت تر شا عالمونو اثبات نه شي کیدلای نو عقیده نه وربانډې لري حال دا ، چې له مادي جهان د باندې عالمو د اثبات لپاره (نظري عقل) او (عملي عقل) صلاحیت لري.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې الماني فيلسوف کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴م) چې د غرب ستر فيلسوف دی، دغه نظر ښرگند کړی دی او د ده په څېر د اوومې هجري پېړۍ اسلامي فيلسوف جلال الدين محمد بلخي چې په (مولوي) شهرت لري، هم د مادي طبيعت تر شا عالمونو د اثبات لپاره غير له حواسو په عقلاني قواوو او روحي استعدادو تمسک کړی دی. که داسې ونه شي او يوازې ظاهري عالم باندې اکتفا وشي د ظواهرو زندان کې به بند پاتې يو، نو د دې لپاره چې د هستۍ د نړۍ له ژورو جريانونو څخه خبر شو بايد له نورو حواسو څخه چې غير له دې ظاهري حواسو دي استفاده وکړو.

پورته ذکر شوي مولوي يوه کيسه کړې، چې: (کوم ځای کې چې چا فيل نه و ليدلی فيل راووست او تياره کوټه کې يې واچاو نو خلک يې راوبلل. يو يو به يې کوټې ته ورننويسته چې فيل وپېژني نو چې له کوټې به راووت پوښتنه به يې ترې وکړه چې فيل څرنګه څېر و؟ هغه چا به چې په خلتم لاس لګيدلی و هغه به ويل: فيل د ناوې غونډې دی او د هغه چا لاس به چې د فيل په پښه لګيدلی و هغه به ويل: فيل د ستنې غونډې دی او د چا لاس به چې پر شا د فيل لګيدلی و هغه به ويل: فيل د تخت غونډې دی، دا ځکه چې دوی به د لاس په حس حکم کاوه حال دا چې حقيقت په بل ډول و.

هو!د طبعي حواسو تنګ زندان کې د بشري معرفت بندي کيدل تر دې بل لوړ زيری له ځانسره نه لري نو لکه د مخه مو چې وويل: د مادې طبيعت تر شا عالمونو د پېژندلو لپاره نورو قواوو ته اړتيا ده لکه عقل،چې له هغې جملې د خدای تعالی پېژندنه ورباندې کيږي.

د علم له مخې اشياوو جزء لري: مادي او عقلي خو دا چې الله تعالی له مادي او عقلي اجزاؤ منزه دی. له دې کبله نه شو کولای چې الله تعالی د علم له لارې ومومو. اما د علم له لارې يې په وجود، وجوب او لويو نېکو صفاتو پوهېدلای شو مګر د الله تعالی د ذات کنه او حقيقت له دې لارې نه شو پيژندلی. دلته بايد متوجه شو، چې معرفت (پېژند ګلوي) له علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پوهېدلو) توپير لري. د مثال په توگه که څوک يو څيز د نښو يا صفتو يا علامو له لارې وپېژني هغه ته معرفت (پېژندگلوي) وايي نه علم (پوهېدل).
مونږ خدای تعالی غير د ماهيت له اجزاو (ماده او قوت، هيولا او صورت) چې خدای تعالی ترې منزه او مبرا دی په زړونو، نورو څيزونو پېژنو. الله تعالی په صفاتو، صنع او د ده د تجلی په آينو کې، په نيکو څيزو کې، ښايسته او گټورو څيزو کې، په لوړو مبادي، او عالي مثالو کې او په انساني پاکو عواطفو کې لکه محبت، رحمت، شفقت او په سلونو او زرونو نورو په مثل د هغو په زړه او ضمير کې پېژنو او د ابوبکر صديق رضي الله عنه د وينا له مخې د مخلوقاتو د نفسونو د شمېر په اندازه هغه ته لاره لرو.
لنډه دا چې: علم د خدای تعالی د ذات د کنه درک نه شي کولای، خو د خدای تعالی د وجود په موجوديت علم جلا څيز دی او علم يو له سترو لارښوونکو دی چې مونږ د خدای تعالی وجود ته په لاره وربرابروي (رهنمايي کوي) او علم ډېر ستر شاهد دی په وجود د خدای تعالی. له همدې امله هر څوک پوهيږي، چې الله تعالی موجود دی او وجود يې واجب دی خو د ذات کنه يې هيچا ته معلومه نه ده[١٢].

---

١٢. تجلی خدا در افاق و انفس ۴۹-۲۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاوند تعالی پېژندنه په مادي فلسفه کې

د عقیدې له مخې له طبیعت ماوراء عالم په برخه کې درې فلسفي مکتبونه وجود لري، چې لاندې بیانیږي:

الف ـ هغه فلسفه، چې له طبیعت ماوراء وجود مني او هغه ثابتوي، چې (د متافزیک فلسفه) ورته وايي.

ب ـ هغه فلسفه، چې له طبیعت ماوراء مطلب اظهار نه کوي او ځان د هغه له نفي او اثبات عاجز ګڼي دې ته (لاادریه) وايي.

ج ـ هغه مکتب، چې په کامل یقین او جزم سره له مادي عالم د باندې هر ډول ځانګړې موجودیت نه انکار کوي او یوازې اصیل واقعیت ماده معرفي کوي، چې (مادي فلسفه یا فلسفي ماتریالیزم) یې بولي. د مادي فلسفې له نظره د (مادې د اصالت) د اصل مطابق اصلي او اولی واقعیت غیر له مادې بل څه نه دي او هر څه، چې له فکر، تصور، ادراک او نورو مشاهده کیږي هغه د مادې آثار او انعکاسات دي او ټولې ثانوي پدیدې (څیزونه) دي، د دې ماتریالیزم فلسفې له نظره ماده په خپل موجودیت او بقا کې له خپل ځان د باندې کوم علت ته اړتیا نه لري، بلکې یو موجودیت دی، چې له هره لحاظه په خپل ځان پوره ده.

مادیون د حسیونو غوندې داسې عقیده لري، چې: د علم د حصول لپاره غیر له حس او تجربې بله وسیله نشته. له دې لامله د دې نظر پیروان (د حس اصالت) مکتب پیروان او تابعداران بلل کیږي. دې برخه کې د توجه وړ خبره دا ده، چې: که څه هم حسیون د علم د حصول وسیله یوازې حس او ازمېښت معرفي کړي، لیکن د دې مکتب د مؤسسینو په اظهاراتو کې لیدل کیږي، چې د دوی په نظر محسوسات او حاصله معلومات د حواسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لارې يقيني ارزښت نه لري. لکه، چې: ژان لاک – انګليسي فيلسوف د حسي مکتب مؤسس حسي معلومات د ګمانو په څېر ګڼي، چې يوازې عملي ارزښت لري، اما په ورځني ژوند کې له باندېني عالم سره تماس نيولو نه بايد کار واخيستل شي. يعنې حسي مکتب که څه هم د علم د حصول لپاره بې له حس او ازمايش بله وسيله نه پېژني خو هيڅکله حس او محسوسات د حقيقت مقياس هم نه معرفي کوي، په دې نظر د حسي مکتب موضوع له طبيعت ماوراء برخه کې (لا ادري) ده. لکه (اګوست کنت) د حسي فلسفې سرکښ او د تحقيقي مکتب مؤسس چې ويلي: څرنګه چې د موجوداتو له پېل او پای نه بې خبره يو نو د سابقه يا لاحقه موجود وجود اثبات چې نشو کولای هم داسې انکار هم نه شو ترې کولای. لنډه دا چې حسي فلسفه د مطلق جهل په توګه دې برخه کې نظر څرګندولو نه ډډه کوي، همدارنګه فرعي علوم، چې د حسي فلسفې بنسټونه دي بايد د موجوداتو پېل او پای په باره کې له قضاوت ځان وژغوري يعنې د خدای تعالی له علم او حکمت او وجود نه انکار نه کوو، د نفي او اثبات ترمنځ يې بې طرفي وساتو.

"ماترياليزم دياليکتيک" فلسفه چې د حسينو د (حسي اصالت) د اصل او د متافزيک د فلسفې د "تجزم يا دګمانيزم" له اصل د (مادي اصالت) په نوم معجون يې ترې جوړ کړی دی په قطع او کامل يقين يې په محسوساتو کې د (هستۍ) په انحصار حکم کړی دی او څرنګه چې هر محسوس کار مادي وي له دې کبله يې يوازې (ماده) معتبر واقعيت ګڼلی دی او (د مادې د اصالت فرضيه) يا (له مادې د باندې کې د عدم حکومت) د خپل مکتب د اصولو اصل جوړ کړی دی، او دا فلسفه چې: (که د فلسفې نوم ورته کېښودل شي) په دې اساس يې بناشوې ده خو دا چې په څرګند ډول روښانه ده، چې دا (فرضيه) د اثبات قابليت نه لري، او تراوسه د مادي فلسفې رهبرانو نه هيڅا هغه نه ده ثابته کړې. له دې کبله بايد هغه له (موضوعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصولو) د ماتریالیزم فلسفې ځنې وشمېرو. چې هر ماتریالیستي باید هغه تعبداً ومني ترڅو چې وتوانیږي د (علمي فلسفې) عالم کې قدم کیږدي، اما دا چې آیا واقعاً له حسي او تجربې د باندې کې غیر له محض نیستۍ بل څه وجود نه لري؟

د علومو تاریخ راښیي، چې په تېرو اوږدو پېړیو کې په ملیونو کسان د دې خاورینې کرې په مخ اوسیدلي او تېر شوي دي. بې له دې، چې پوه شي دغه ظاهره، ساکنه او آرامه کره د څو ډوله تېزو حرکتو لرونکې ده، چې یوه شیبه هم نه دریږي. یا دغه لمر، چې د یوه قرص غوندې آسمان کې ښکاري محیر العقول حرکتونه لري ا و تل په چورلېدلو کې دی! همدارنګه دې وروستیو وختو کې د فزیک علم ثابته کړې ده، چې مونږ د شدت او ضعف مختلفو اصواتو ترمنځ یوازې د هغه شمېر صوتونو په اورېدو توان لرو، چې د هغه (فرکاش) یا تناوبي دوره په ټاکلې فاصله کې وي یعنې چې د هغو د (نوسات) شمېر یوه ثانیه کې ۱۲ او ۲۰۰۰۰ وي او که چېرته کوم آواز د فاصلې له دې ذکر شوې حد له (فرکانس) د باندې وي عادي اوازونه د اورېدنې وړ نه وي، له دې کبله به د هغه له وجود بې خبره یو حال دا، چې یوه برخه ژوی د هغو په اوریدلو قدرت لري، چې په دې باره کې ډېرې تجربې سرته رسیدلي او موجودې دي. همدارنګه په باندیني عالم کې مختلف رنګونه پېژنو چې د مختلفو موجو په اوږدو کې ارتعاشونه دي حال دا چې په خارج عالم کې هیڅ رنګ وجود نه لري او هغه څه چې د رنګ په عنوان یې وینو هغه په مخصوص ډول د انسان د بینایۍ حس د جوړښت له کبله د نور د مختلفو موجو په طول کې د مختلفو رنګو په عنوان احساسیږي او دیو شمېر ساکښو د لیدنې جوړښت کې دغه خارجي واقعیت په یوه ډول ښکاري (لکه پشۍ او غویه چې په اشیاوو کې د رنګونو له درک عاجز دی) یعنې هغه څه چې په حواسو حس کیږي د حواسو په خاص جوړښت او توانایۍ پورې محدود دي، له دې کبله د چا د باصرې

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

حس چې د ځينې ناروغيو له کبله لکه (د التونيزم) ناروغي (د التون د يوه انگليسي شيمې پوه او فزيک پوه نوم دی) چې خپله په دې ناروغۍ مبتلا و داسې ناروغ يوه برخه رنگونه يا ټول رنگونه نهويني دا ځکه چې د باصرې حس يې ځينې عصبي اليافات ( ) نه لري.

په تېرو زمانو کې چې له وروستيو پرمختگونو په مختلفو ځانگو کې هيڅ خبر نه وو ، انسان چې خارج جهان، د مستقيمو حسي تاثراتو له لارې پېژنده له هغه څه چې نننی پوه انسان يې پېژني کاملاً تفاوت درلود ځکه چې د هغه څه ادراک چې د حواسو له لارې په مستقيم ډول کېږي هغه د خارج عالم انعکاس دی، چې د بني آدم د حسي ادراک په دستگاو کې دی، په حقيقت کې د حواسو اينه کې د جهان تصوير دی، اوس گورو چې دغه تصوير له خارجي واقعيت سره څومره سر خوري؟

ځواب يې د مربوطه علومو په صلاحيت کې دی، د هغو له جملې هغه څه چې نوی فزيک يې رازده کوي دا دی: چې دا ډول تصويرونه يوازې دا چې د باندينې واقعيتونو ماهيت نه بيانوي، بلکې له هغو سره اساسي اختلاف لري. مثلاً هغه څه چې له خارج عالم نه يې حسي تاثراتو سره مستقيماً مومو، صلب، ثابت او ساکن څيزونه دي او د نوي فزيک د راښودنې له مخې دغه اشيا په اصل کې نه صلب او سخت دي نه ساکن او آرام دي او نه ثابت او پايدار دي، بلکې د دغه هر يو څيز ظاهري اختلافات د هغه په اصل کې نشته يعنې دغه ټول سخت او صلب څيزونه په نهايي تحليل کې د ذراتو يوه مجموعه ده، چې په خلاف د خپلې ظاهري بڼې نه د غلظت او صلابت وصف په کې شته او نه د ارامش او سکون او نه د ثبات او پايه دارۍ، بلکې ټول حرکت، تغيير او تحول دی، په بل عبارت زمونږ حسي دستگاه د حرکت، نقل سير او چورلښت مجموعه د ثابت او ساکن مجموعې په څېر ښکاري نو په اصل کې يې دغه سکون او ثبات نشته، اوس چې تازه د نوي فزيک په مرسته پېژنو چې تراوسه د خارجي واقعيت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کامل تصویر نه وو او کوم تصویر یې چې و هغه تصویر یې (ناقص) او نیمګړې و، نه کامل او تمام ځکه چې د بشر د ادراکي دستګاوو په توانایۍ پورې محدود دي، ځکه چې د خارج عالم تصویر خامخا د ادراکي دستګاوو له مجرا تېرېږي له دې کبله په داسې کامل او واقعیت سره مطابق تصویر باندې لاس بری له وسې وتلی کار دی، نو اوس چې د نویو علومو په مرسته د خارجي جهان له حقایقو څه پېژنو هغه د حواسو د مستقیم درک محصول نه دی، بلکې د دلیل او استنباط محصول دی، یعني هغه څه چې وینو او لمس کوو یې همدغه ظاهري شیزونه دي چې له حقیقت نه زیاته فاصله لري اما هغه څه چې دلیل او استنباط له مخې مومو د اشیاوو له داخلي ماهیت سره نږدېوالی لري، په بل عبارت: انسان د خپلو طبعي حواسو له لارې ظواهر درک کوي، چې د خپلو حسي دستګاوو په مرسته له محسوس عالم اخوا پرې قدم نه شي کېښودلای او هغه معلومات، چې د اشیاوو د داخلي ماهیت په باره کې د علومو له لارې په لاس راځي نه د حس له لارې بلکې د قوانینو له مخې چې د هستۍ په جریاناتو کې له تعقل کار ترې اخستل کیږي او د هغو په مرسه داسې حقایقو باندې لاس بری موندلکیږي، نو که بشري معلومات د مادیونو په وینا په محسوساتو پورې محدود کړو په دې صورت کې به له علم او پوهې څه شی پاتې نه شي مګر صرف همدغه مستقیم حسي تاثرات، چې هیڅکله به علم ترې تحصیل نه شي، له دې کبله افراطي حسیون چې مادیون دي په خپلو محسوساتو متکي معلوماتونو نه دي توانیدلي، چې غیر محسوس معلوماتو نه ترلاسه کړي، ځکه چې دا واقعیت په محسوساتو کې محدود معرفي کوي او له هر غیر مادي امر منکر دي.

نو په پورته ډول چې علمي مسایل د حواسو او د ورځنیو مسایلو په برخه کې راوړل شوي له هغو دا نتیجه په لاس راځي، چې د حسي او تجربې په ډګر کې حواس په تنهایۍ سره د حقیقت لاره نه شي وهلای، چې یقیني علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پوهې ته پرې سړی ورسيږي. له دې کبله هيڅکله نه ليدل او نه اورېدل او نه حس کول د يو څيز په نشتوالي نه شي دليل کېدلای، په تېره بيا يو عاقل څه چې څوک اقلاً شعور لري نه شي کولای د ژوند په عملي او ورځني مسايلو کې يوازې په نه ليدلو ، نه اروېدلو او نه احساس کولو اکتفاوکړي. د يو څيز د نشتوالي دليل يې وبولي او دغه روش د مادي عالم په واقعيتونو کې جاري دی، له طبيعت ماوراء حقايقو شته والی نه په حس، تجربې او ازمايش لاندې راتلای شي او نه اصولاً حس د هغه توان لري،چې د هغه څيز په نفي کې کوم مطلب څرګند کړي. (دا مضمون يو له فلسفي مسلمو اصولو دی، چې په (منفي) د حس دلالت ردوي) نو څرګنده ده، چې : له ليدلو ، اورېدلو او محسوساتو انکار دومره له منطق او له عقلي متعارفو اصولو لرې دی، چې د هغه د بطلان د اثبات لپاره د علمي يا فلسفي دلايلو وړاندې کولو ته اړتيا نه پاتې کيږي، که څه هم داسې څوک نه دي ليدل شوي، چې داسې واضح البطلاني دعوه وکړي يا په هغه ټينګار وکړي او خپله ناپوهي څرګنده کړي مګر تعجب په دې کې دی، چې : داسې اصل يې يوه مکتب لاندې تشکيل کړی او د فلسفي اساس يې ګرځولی دی او تر دې لا د تعجب ټکی دا دی، چې : په اصطلاح د داسې فلسفي پېروانو د تکفير لکړه په هغه چا پورته کړي چې د دوی فلسفه نه مني او يا د دليل او منطق مطالبه کوي، نو څرګنده ده، چې د مادي فلسفي پېروان چې له محسوس لوړ جهان واقعيت نه منکر دي، چې نه په دغه انکار دليل لري او نه له مادې پورته قدم ږدي او نه عملاً دوی ته له مادي جهان نه د باندې کوم خبر شته دی، نو بالفرض که له طبيعت ماوراء د خدای تعالی په وجود دليل هم نه وي بيا هم انکار ته لاره نه لري. په داسې صورت کې بايد له (لاادريونو) سره هم اواز شي او د (نه پوهېږم) جواب هر نفي او انکار ته ترجيح ورکړي. يعنې که د خدای تعالی د وجود مدعيان د خپلې ادعا په اثبات کې کوم دليل وړاندې نه کړي بيا هم د ماترياليستانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محسوساتو ماوراء باندې د عدم حکومت کولو اعتقاد غیر له (ظن) او گمان بل څه نه دی او تنها د خپل یوه علمي ضد ذوق انتخاب یې دی او داسې انتخاب د مادیونو له شخصي سلیقې پرته بله هیڅ مبنا نه لري او د داسې سلیقې محصول دی، چې کاملاً ازاده ده یعنې له هر منطقي حتی د حسي او تجربوي منطق له قید آزاده ده، چا چې له دوی د مذهبي تعصب لرلو سره سره نه دي غوښتې چې په کاملاً غیر علمي له منطق لرې مطلب باندې اظهار وکړي او یا له خپل فلسفي او علمي اعتبار کمښت ومني، د خدای د پوښتنې په ځواب کې یې د (نه پوهېږم) ځواب ته له هرې نفې او انکار ترجیح ورکړې ده او د مادي او الهي فلسفې ترمنځ یې خپله بې طرفي حفظ او ساتلې ده.

د مثال په ډول :

(برتراندراسل) د (فردریک کاپلستون) ایتالیایي فیلسوف د پوښتنې په ځواب کې چې په خدای تعالی د عقیدې په برخه کې یې ترې کړې وه او هغه یې ځواب د مناظرې په ډول ویلی دی چې له بي بي سي هم خپور شوی دی. په لاندې ډول ده.

پوښتونکی – فردریک کاپلستون : وفرمایه چې ستا موضوع (لا ادري) ده یا انکار؟ یعنې آیا ته وایې چې د خدای تعالی د وجود عدم د اثبات قابلیت لري؟

ځواب ویونکی – برتراندراسل : صریحاً ځواب اظهاروي، چې : "نه" زه داسې څه نه وایم، زما موضوع (لا ادري) ده.

همدا ځواب یې د (وایت) پوښتنې ته هم ویلي دي، چې پوښتنه یې کړې وه : آیا فکر کوې چې په قاطع ډول د خدای په عنوان څه شی وجود نه لري؟ یا په دې اندازه چې : کاملاً ثابت شوی نه دی؟

راسل : په ځواب کې ورته ویلي دي : "زه فکر نه کوم، چې په قاطع ډول څه شی د خدای په عنوان وجود نه لري البته نه"

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ماديونو تراوسه نه دي ويلي، چې ولې دوی په کامل قاطعيت داسې دعوه کړې ده او داسې ګمان يې د علم او پوهې په ځای ترويج کړی دی. ايا دا به ټيک وي، چې : د دوی په خپله اصطلاح به (علمي) وي چې يو مکتب په وهم، ظن او ګمان بنا کړي بيا له دې ګمان او خيال قطعي نتايج واخلي او د خدای تعالی د وجود، روح، معادو او نورو انکار (د علمي تفکر د طرز) مقتضا وګڼي او په هغه ټينګار کوي؟

دا يوازې زمونږ د زمانې ماديون نه دی، چې د حق او حقيقت مقابل کې يې داسې لاره غوره کړې ده. بې له دې چې ځان د خپلو افکارو، معتقداتو او اعمالو مسؤل وګڼي حاضر شوی دی، په داسې مهمې او حياتي او داسې زيربنايي مسئله کې ظن، حدس او ګمان د قطعي علم په ځای ونيسي، بلکې په تېرو زمانو کې هم يو شمېر خلک موجود وو، چې په آسانۍ حاضرېدل چې : خپل ګمان د حقيقت په ځای ودروي او تاسف په دې دی، چې د خپل داسې حدس وهم او ګمان په اتکا له حق او اهل حق سره په مبارزه راپاڅېدلي د دېوال په څېر د حقيقت د لارې په سر ولاړ دي، د حقايقو د نشر مانع کېږي، تر هغه پورې چې د انبياوو او آسماني شخصيتونو هر يوه زمانه کې چې د خلکو د ارشاداو حق او حقيقت ته يې د هدايت کولو دنده لرله او د بشري پوهې او عقل د کمښتونو د تکميلولو وظيفه په غاړه لرله. داسې خلکو چې د تعصباتو او نفساني تمايلاتو او د ډول ډول روحي او اخلاقي الودګيو محرک او مشوق و له حق او حقيقت سره يې د مبارزې په قصد د سفسطې، عوام فريبۍ او نورو جنجالو له لارې قيام وکړ او غوښتل يې چې : انبياء له خپل قطعي علم او په پوهې متکي قاطعو دلايلو لاس واخلي او دهغوی د (ظن او ګمان) پېرو شي.

په قرآن کريم کې څو مبارک آياتونه دي چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم يې د مشرکينو له متابعت منع کړی دی او د تعليم په ډول يې رسول الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلی الله علیه وسلم ته چې په واقع کې ټولو ته تعلیم دی د مشرکینو او مادیونو احوال داسې بیان کړي دي :

"ان یتبعون الا الظن و انهم الا یخرصون" [۱۷] ژباړه : متابعت نه کوي مګر د ظن او ګمان او نه دی دوی مګر په (ګمان) حکم کوي او دروغ جوړوي، او بل ځای یې فرمایلي دي :

"ان یتبعون الا الظن و ما تهوی الانفس و لقد جاء هم من ربهم الهدی" [۱۸] ژباړه : پیروي نه کوي مګر د ګمان او د هغه څه چې د دوی د نفسو غوښتنه ده او هرو مرو په تحقیق سره دوی ته د دوی له پروردګاره هدایت راغلی دی.

یعنې چا چې په قصد د انکار لاره غوره کړې ده او ځان یې بې لارۍ ته کش کړی دی کله چې داسې دلیل سره مخ شي چې د دوی ګمان باطل کړي او د اهل ایمان سند شي د دوی نفساني تمایلات او خصوصي منافع یا ګروه یا مکتب یا مسلک یې د داسې حجت او دلیل له قبول مانع شي او په دې ترتیب د دوی د نفسي هوا او حقیقت ترمنځ حایل شي او دوی له حقیقت سره د اشنا کېدلو له نعمت محروم کړي او په نتیجه کې له ظاهر تجاوز ونه کړي، له باطن وجود بې خبره پاتې شي، دغه ډول خلک په حسي او ظاهري څیزونو کې متوقف پاتې دي او د هستۍ له ژورو جریانونو چې باطن کې دي بې خبره دي. قرآن کریم د تحقیر په ضمن کې د هغوی د علم د مراتبو په برخه کې فرمایلي دي :

"یعلمون ظاهراً من الحیوة الدنیا و هم عن الآخرة هم غافلون" [۱۹]

ژباړه : (ظاهري) انسان د دنیا له ژوندانه پوهېږي او له آخرت په غفلت کې دي، یعنې دوی یوازې د پدیدو ( ) د ظاهر صورتونو په مشاهده

---

۱۷. سورة انعام / ۱۷.

۱۸. سورة نجم / ۲۲.

۱۹. سورة روم / ۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکتفا کړي غیر له محسوساتو او مادیاتو بل څه نه پېژني او د علم او معرفت د دغه محدودیت په علت د ابدیت له جهان او د پس له مرګه عالم (چې د ټولو مرجع هماغه عالم دی) په غفلت او جهالت کې دي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقل

له تېرو بحثو څرګنده شوه، چې له خدای تعالی د انکار دعوه په وهم متکي ده نو که فرضاً د خدایتعالی د وجود د اثبات لپاره هیڅ دلیل موږ سره نه وي، دې صورت کې باید وکتل شي، چې د مادي او الهي مکتب ترمنځ کوم مکتب احتیاط او عقل ته نږدې دی او کوم یو د هغه بل په پرتله د انسان د خیر او صلاح لپاره دی.

د احتمالي حساب په اساس: که لس دانې مرۍ له یوې تر لسمې یوې کڅوړې کې واچوو او ښې یې سره وښوروو او بیا په ترتیب سره هغه مرۍ له کڅوړې راوباسو او د ورپسې مرۍ له راویستلو مخکې دغه مرۍ دوباره کڅوړې کې ورواچوو په دې ترتیب احتمال لري، چې له یوې تر لسمې شمېر مرۍ په مرتب صورت له کڅوړې راووځي. دا یو رقم دی، چې یو تقسیم پر لس ملیاردو ته رسیږي او که د یوه سلول پیدا ایښت وګورو نو د هغې محاسبې له مخې چې (شارل اوژن ګوی) سویسي زیښت پیژندونکي کړې ده یو عدد دی په حدود دې یو تقسیم پر لسو یعنې که خلقت د جهان په دومره کوچنې څیز کې چې په تجسم یې ذهن قادر نه وي لکه یو سلولی موجود چې د هر عاقل انسان عقل ورته حیرانیږي احتمال لري، چې د هغه د پیدا ایښت لپاره د لازمو موادو او شرایطو منځ ته راوستل ظاهراً د ډېر کوچنې والي له کبله چې د درک او تصور قابلیت نه لري د هغه په وجود حاکم نظم او انتظام د تصادف له مخې وي، اما د عالم په اجزاوو کې چې پیدا کېدل شته دي نو د باشعوره مبداء منل په ملیاردو کرته عقل او منطق ته نږدې دي نه د تصادف حکومت کولو ته او ګورو چې د خلقت عالم یوازې په دغه یوه ناچیزه او حقیر موجود کې خلاصه شوی نه دی او د اجزاوو هر جز د کمال او شعور د څرګندونې اینه ده او د حال په ژبه د خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان په پیدا ایښت کې د حکمت او قدرت د نفوذ حکایت کوي، په دې صورت کې هر انسان مکلف دی، چې د عقل او منطق په مقتضی عمل وکړي. له دې کبله دنړۍ اکثرو بې غرضو پوهانو فلاسفه وو او متفکرینو تر نن ورځې پورې د خدای پېژندونکو په حلقه کې دی، د غرب د فلسفي مفاهیمو نارسايۍ له یوې خوا او موهوماتو او خرافاتو ته په مذهبي رهبرۍ کې د دین او مذهب رنګ ورکول له بلې خوا سبب شوی دی، چې یو شمېر متفکرین یې له دین او مذهب ترولي دي او د مذهب په اصالت کې متردد شوي دي خو سره له دې نه دي توانیدلي، چې له خدای پرستۍ ځنګ وکړي یا له حقیقت لرې موهومه عقیده ولري او کوم مورد کې چې درائجې الهي فلسفې د ضعف له کبله ځینو پوښتنو سره مخامخ شوي دي او نه دي توانیدلي چې مذهبي رهبرانو نه یې ځواب واوري بیا یې هم د انکارلاره نه ده خوښه کړې. که هرڅو یې د زړه په اعماقو کې تردید حس کړی خو انکارورته معقول او منطقي نه دی ښکاره شوی او نه یې د داسې بې ادبۍ اجازه ځانو ته ورکړې ده، دې برخه کې د شواهدو وړاندې کول ځانګړی بحث غواړي او دلته مونږ د درنو لوستونکو او ګرانو شاګردانو توجه دې ته راګرځوو چې: نویو مادیونو په خپلو فکري او فلسفي مبارزو کې خپل لاسونه خالي ولیدل د دې لپاره چې هغو ته علمي بڼه ورکړي د ډېرو خدای منونکو پوهانو او متفکرینو باندې یې په دروغو د خدای نه منني مخالفین وځلول او د بشري علم او پوهې نړۍ سره یې خیانت وکړ. په خپل خیال یې هغوی په خپله نفع استخدام کړل مګر د دغو پوهانو اراوو ته که په محققانه او منصفانه نظر وکتل شي څرګندیږي، چې: د دوی په باب داسې ادعاګانې تهمت او افتراګانې دي خو سره له دې بیا هم که یو شمېر مخالفین تعصبات ولري د ستر جمعیت په مقابل کې نادر د معدوم په څېر دي لکه چې وايي (النادر کالمعدوم) نادر د معدومو حکم لري ځکه چې سلیم عقل نه شي منلی چې د دې جهان بنا دې په علم او شعور نه وي شوې.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا امکان هم شته چې یوه سطحي فلسفه بشري ذهن د الحاد په طرف واړوي خو عمیقه فلسفه هغه ده چې انسان دین ته متوجه کوي ځکه چې که څوک نږدې علتونه په نظر کې ونیسي او وړاندې لاړ نه شي ممکن خدای تعالی ته قایل نه شي خو که د عللونو او معلولونو ټولې لړۍ او سلسلې نظر لاندې راوستل شي بالاخره به په ازلي مشیت او واحد خدای ایمان راوړي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

احتمالي خطر

انسان چې خپل ورځني ژوند کې چېرې احتمالي خطر احساس کړي هغه احتمال ته د يقين په سترګه ګوري او د خپلو ټولو امکاناتو په توګه له هغه احتمالي خطرا و خسارې ځان ژغوري او د دفع کولو لپاره يې هر ډول مقدماتي چارو نه کار اخلي، په داسې مواردو کې دې ته نه ګوري، چې دا احتمالي خطر د چا له خوا ابلاغ شوی دی، پوه دی که نا پوه، په سد دی که ليونی؟ رښتونی دی که دروغژن؟ لوی دی که کوچنی؟ د ناپوه، دروغژن، ليوني او ماشوم خبرې ته هم د احتمالي خسارو له ويرې د عاقلانو، صادقانو، روغو او پوهانو د قول حکم ورکوي څو چې له احتمالي خطر نجات ومومي ا و زيان ورته ونه رسيږي، همدا ډول که ليونی يا ماشوم يا ډېر دروغژن (چې په معمولي شرايطو کې يې وينا د انسان لپاره دليل نه شي کېدلای) د خطر د موجودوالي خبر ته يې چې د کوم خطر په برخه کې يې د لارې په سر هم ورکړي) د بې اعتنايې په سترګه نه ورته ګوري، بلکې په دې استناد چې د دروغژن، ليوني، ماشوم قول دی او وثوق نه لري. بيا هم احتياطاً اعتبار ورکوي، له هېڅ ډول بې توجهۍ نه کار نه اخلي، داډول روش د عملي دستور العملو له مصداقونو يو عملي مصداق دی چې د محتمل ضرر دفع کولو لپاره عقلاً واجب ګڼل کيږي.

نو څرنګه چې په داسې مواردو کې له احتمالي خطر بچ کېدلو لپاره هر ډول پيش بيني ګانې په ځای کوي او کامله پاملرنه او مراقبت يې کوي د داسې سترو مسئلو لکه د هستۍ د عالم پای بيا راژوندي کېدل، اخروي سرنوشت او داسې نورو په برخه کې ولې غفلت کوو؛ په داسې حال کې چې په زرونو عاقلانو، صالحانو، صادقانو له داسې واقعيتونو خبر راکړی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د مسؤلیت له دروندوالي يې مطلع کړي يو، ولې هېروو، سوچ او غور نه ورباندې کوو؟

د پیغمبرانو د فریاد په مقابل کې چې د خپل وخت خورا صادقین او نامي شخصیتونه دي او د (افحسبتم انما خلقنکم عبثاً) اواز يې د نړۍ والو اعماقو ته رسولی دی ولې د تخیلاتو او غفلت په خوب کې ویده پاتې کیږي؛ ولې داسې نه ګڼي، چې خدای به وي (او حتماً شته دی) نو له داسې حقیقت سره د اړیکو نه لرلو په صورت کې هر سعادت شقاوت دی، او د بشري ژوند هره برخه کې هره ترقي او پرمخ تګ عین تنزل او نقصان دی؛ نو ولې ځینې انسانان د خپل جهالت له لامله په ځان داسې ظلم کوي، جهولي او ظلومي بار په غاړه اخلي؟

د پورتنۍ موضوع طرح د دې نکتې لپاره ده چې: د خدای تعالی منکرین په دې برخه کې عقلاني اصول له پښو لاندې کوي نه دا چې خدای تعالی په وجود دلایل نه شته او یوازې عقیدې ته ترجیح ورکول کیږي، بلکې برعکس د خدای تعالی د وجود د اثبات لپاره تنها په اسلامي فلسفه کې نژدې شل ډوله محکم پولادي فلسفي دلایل شته دي، چې مونږ يې په یوه دلیل اکتفا کوو چې په سلګونو فرضیو (چې په غلطه يې د فلسفې نوم ورپاندې ایښی) د بطلان مهر ایږدي ځکه چې په الهي استدلالي فلسفه ولاړ برهان او دلیل سل په سلو کې یقیني د بطلان له احتمال پاک ارزښت لري او په دې محکمو فلسفي دلایلو سربېره د نورو علمي شواهدو او دلایلو د خدای پېژندونکو پوهانو له خوا وړاندې شوي دي، چې په مربوطه کتابونو کې اطلاع پرې ترلاسه کېدلای شي.

له پورتني تفصیل پوهیږو چې د مادي او الهي مکتبو اختلاف چې یو يې په خپله بې دلیله مدعي دی او بل يې له یوه افق شل ډوله دلیلونه د خپلې مدعي د ثبوت لپاره لري. یو مکتب په تعصب ولاړ دی او د بل منبع په دلیل، منطق، فکر او ځان خبرونې په اساس دی. د فکري آزادۍ له مخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغو دوو مکتبو څنې د يوه انتخاب لپاره قرآن کريم پوره آزادي اعلان کړې فرمايلي يې دي:

(لا اکراه فی الدين قد تبين الرشد من الغی) په دين منلو کې زور نشته هرو مرو سمه لار له ناسمې څرگنده شوې ده.

دا آزادي د دې لپاره اعلان شوې ده، چې حق او باطل روښانه معلوم دی. نه ظاهري اجبار (لکه زور او سختي راوستلو) ته او نه باطني اجبار (جهل او تعصب) ته اړتيا شته ده. نو هر څوک معقوله لاره غوره کولای شي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدیث هلیله

(حدیث هلیله) د یوې مناظرې نوم دی، چې د حضرت جعفر صادق او د یوه هندي طبیب له منځه شوې ده د هغې ذکر داسې راغلی دی چې:
یوه ورځ هندي طبیب هلیله ټکوله او خپلې پخوانۍ خبرې یې داسې تکرارولې:
دنیا به تل وي، ونه شنه کیږي او وچیږي، ماشوم پیدا کیږي او بني آدم مړ کیږي، خیال کوه چې جعفر صادق خدای پېژندنه ځان پورې تړلې، بې دلیله د خدای پېژندنې دعوی کوي او تصور یې کاوه چې د خدای پېژندنې مفکوره اولادو له پلرو او کشرانو له مشرانو د تقلید په ډول کور کورانه اخستې ده او فکر یې کاوه چې متخالف او موافق، ظاهري او باطني ځیزونه یوازې په ظاهري حواسو درک کیږي او بس په همدې اصل یې خبرو ته دوام ورکړ ویې ویل:
څرنګه چې د محسوساتو ترمنځ هیڅ شی ما نه دی حس کړی چې خدای ورته ووایم ځکه بې له خدای انکار ښکاراوه او زیاتوله یې چې: د الوهیت توصیف نه شي کېدلای مګر په ظاهري حواسو.
جعفر صادق ورته وویل:
د خدای تعالی د وجود ادراک په عقل او دلیل کیږي.
هندي طبیب وویل: کوم دلیل؟ ایا خدای دې لیدلی دی؟ یا دې د هغه غږ اوریدلی دی؟ یادې استشمام کړی دی؟ یا دې څکلی دی؟ یا دې په لاس لمس کړی دی؟
جعفر صادق ورته وویل: تا چې په کوم ظاهري حس خدای درک کړی نه دی انکار دې ورنه کړی دی او ما یې په وجود اعتراف او تصدیق کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا غیر له دې بله چاره شته ده چې یو له ما او تا رښتونی او بل دروغژن وي؟

وویل : نه.

صادق وویل : که ستا ادعا رښتیا وي ایا ما ته د عقاب وېره شته ده؟

طبیب : نه.

صادق : که زما خبره رښتیا وي (او رښتیا ده) ایا ما له عذاب نجات نه دی موندلی؟ او ته به هلاکت کې نه یې ولوېدلای؟

طبیب : ولې؟

صادق : نو له ما او تا کوم یو د احتیاط او نجات لارې ته نږدې یو ؟

طبیب : ته- مگر دا چې ته په محض شبه او ادعا د خدای تعالی په وجود قایل شوی یې او زه یې په نفي او انکار یقین لرم؟ ځکه چې یوه حس مې هم نه دی درک کړی او زما حواس چې هغه درک نه کړي ما ته وجود نه لري.

صادق : ته د خپلې ناتوانۍ له کبله د خدای تعالی له وجود منکر شوی یې او زه له همدې جهته خدای منم.

طبیب : آیا داسې څیز ممکن دی؟

صادق : هر څیز کې چې د ترکیب اثر وي جسم وي، او څه شی چې سترگې وینې رنګ وي؟ نو هر شی چې سترگې یا بل حس درک کړي هغه غیر له خدای بل څیز وي، ځکه چې خدای له مخلوقاتو سره شباهت نه لري او مخلوقات هم خدای سره شبیه نه دي، دغه مخلوقات تغییر او زوال مني او هر شی تغیر او زوال قبلوي مخلوق دی او مخلوق د خدای غوندې نه وي او پیدا شوی د پیدا کوونکي په څېر نه وي.

طبیب : دا ستا خبره ده او زه چې په کوم حس څه شی درک نه کړم ترې منکر یم.

صادق : دومره چې په خپل اصل ټینګار کوې خپل جهالت او نادانۍ دلیل نیسې، ولې له هغه څه چې تښتې په کې ولېږې؟ او هغه څه چې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غواړي د هغه مرتکب کېږي؟ نو ته نه وایې چې هر شی په خپلو حواسو درک نه کړم په هغه ایمان نه لرم؟

طبیب : هو!

صادق : ته چې ما په غیر محسوس ایمان لرلو باندې ملامتوې، ولې ته په هغه څه چې احاطه نه لرې، او په نفي یې دلیل نه لرې انکار کوې؟ ووایه ایا په ټولو خواو یې تا احاطه کړې ده؟ او د هغه منتها ته رسیدلی یې؟ آیا دغه آسمان ته چې وینی یې تللی یې؟ آیا د ځمکې تل ته رسیدلی یې؟ او د ځمکې ټولې برخې دې لیدلي دي؟ آیا د بحرونو په امواجو کې دې لامبو وهلې ده؟ آیا په آسمانونو دپاسه او له ځمکې لاندې دې لټون کړی او لیدلی دی، چې دا ټول له یوه مدبر دانا او بینا حکیم خالي دي؟ پس له هغه دې له خدای انکار کړی دی؟

طبیب : نه!

صادق : نو له څه پوهیږې چې خدای نه شته؟ شاید له هغه څه چې انکار کوې په یو د دغو څیزونوکې چې تا په خپلو حواسو نه دي درک کړي هغه موجود وي؟

طبیب : نه پوهېږم ښایي په یو د دغو څیزونو کې چې تا وویل یو مدبر موجود وي او ښایي چې نه وي.

صادق : اوس چې د انکار له مرتبې د شک مرتبې ته رسیدلی یې هیله لرم د شک له مرتبې د علم او ایمان مرتبې ته ورسیږې.

طبیب : زه شکي شولم ځکه چې تا له داسې څیزونو پوښتنه وکړه چې زه په هغو علم نه لرم خو بیا هم څرنګه په هغه څه یقین وکړم چې زما حواسو نه وي درک کړي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

صادق : له دغې هلیلې چې ستا په لاس کې ده. بیا یې د هلیلې په ساختمان کې په تدبیر او صنعت سره د خدای تعالی اثبات ورته وکړ چې پوښتنه به یې ورنه کوله او جواب به یې ترې اخست څو چې له اوږدې مناظرې وروسته طبیب ایمان راووړ او شکر یې ادا کړ (مفصله قصه د بحارالانوار دوم جلد کې په عربي راغلې چې د مرحوم مجلسي (حدیث اهللجه) تالیف دی هغه کې شته هله دې مراجعه وشي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

اضطراري منطق

کله چې له يوې خوا ماديون د خپلې ادعا (له خدای د انکار) د اثبات له براهينو راوړلو نااميده شول او د خدای تعالی د وجود د اثبات د دلايلو ابطال يې په عملي او فلسفي دلايلو ونه شوای کړلی او له بلې خوا د خپل مکتب د مقتضا او خپلو مسلکي مصالحو لپاره له خدای تعالی د انکار په خاطر مغالطو او سفسطو نه کار اخيستلو ته داخل شول. د خپل ضعيف علمي او فلسفي تعقل له نظره يې عوام الناس چې د درک د استعداد او د حقيقت د تشخيص له لحاظه فقير وو قانع يا اغفال کړي نو اضطراراً يې لاس په ابداع او اختراع په اصطلاح جامعه شناسۍ باندې پورې کړ، په خپلو ظنياتو او فرضياتو د ټينګو فلسفي دلايلو د بطلان په فکر کې شول او په داسې نظر پردازيو د دا ډول مکتبو سرکښان شول.

نو منکرينو په دې څرګند واقعيت علم لرلو سره سره په ناثابت شويو فرضياتو پېل وکړ؛ ځکه چې فلسفي دلايلو سره د مقابلې توان يې په ځانو کې نه ليده نو په مادي سرګردانه فلسفه (که دفلسفې په نوم وبلل شي) د الهي فلسفې له معارضې عاجزه او د خپلو ادعاوو د اثبات دلايلو له وړاندې کولو پاتې راغلل بله لاره يې ونه موندله غير له دې، چې: په ناثابت شويو فرضياتو ته يې لاس ورته کړ څو د خپل مشکل حل له دغې لارې وغواړي او څرنګه چې اجتماعي علوم له بل هر علم لکه علمي قاطع منطق او رياضي لرې دي او له بلې هرې علمي رشتې غير يقيني دي. او له هر علمي مبحث ډېر مناقشه قبلوونکي دي. او د جدل او مغالطې لاره په کې خلاصه ده نو هغه لاره يې د دفاعي سنګر په نوم ځانو ته غوره کړې ده، په الهي او فلسفي اصيل معارف يې حمله او د خپلو رنګارنګ فرضياتو دفاع يې پېل کړې ده او هر چېرته چې په تنګ شوي په بيړه يې ديوې بلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرضیې په ابداع پیل کړی دی که څه هم نوې فرضیې یې د مخکینۍ فرضیې منافي وي.

د مادي فلسفې مدافعانو هاند کړی دی، چې د کمونیزم د مکتب اساسي دستور العمل عملي مصداق وګرځوي او ووایي: هدف وسیله مشروع ګرځوي! یعنې داسې مکتب چې د هر څه وسیله وي درسته وي که نادرسته عادلانه وي که ظالمانه، انساني وي که غیر انساني خو چې مفروض هدف ته ترې د رسیدلو لپاره ګټه ترلاسه کېږي درسته، عادلانه او حکیمانه بولي او ښایي د داسې مکتب چلوونکي د راتلونکې ورځې په فکر مخکې له مخکې (د حقیقت نشتوالی) خپلو پیروانو ته تعلیم کړی وي، چې: د لزوم په وخت د مصلحت له ایجاباتو سره وتوانیږي هر مجاز د حقیقت په نوم او هر حق د باطل په نوم معرفي کړي، چې د حق او باطل د مبادلې له لارې په جنجال خپل هدف ته ورسیږي.

نو د خدای او مذهب مخالفینو له خدای پېژندنې سره د مبارزې په خاطر ظاهراً علمي بڼه کې له خپل ځان نه فرضیې او تیورۍ ګانې جوړې کړې او په عوامو کې یې خورې کړې، ځینې یې داسې فرض کړې دي چې:

۱ـ خدای تعالی ته د توجه منشه ټولو نژادو، ملتو او قبایلو کې بالاخره ټولو فرهنګو او تمدونو کې په ټولو پېړیو او زمانو کې له طبیعت او د بنې آدم د ژوند تهدیدوونکو عواملو له وېرې ګڼلې ده.

۲ـ بلې ډلې بیا (خدای ته د توجه) عامل (د طبیعت د وېرې) په ونج (د جهل او بې علمي) عامل ګڼلی دی.

۳ـ ځینې نور (وېره) او (جهل) دواړه ابلهانه بولي په اندک تعمق پوهیدلي دي، چې: که په پخوانیو ټولو انسانانو کې د خدای پرستۍ عقیده د وېرې او جهل له مخې خوره شوې وای نو د علم او فلسفې په عالم کې چې د نړۍ په سطح غوره اشخاص لري څرنګه دغه علتونه هغوی ته توجیه کېدالی شي؟ یعنې اوس چې د خدای پېژندنې په مسئاله د علم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي تاريخ شاهدي ورکوي، د نړۍ د لويانو په مفکوره کې ثبت ده. ايا هغه هم داسې توجيه کولای شو، چې د وېرې او جهالت محصول ده؟ اوس خورا ستر پوهان حتی په اکثريت سره د علم او پوهې سرکښان د خدای پېژندنې په حلقې کې دي او مذهبي افراد په متافزيکي موازينو معتقد دي. لکه (اينشتين، نيوټن، پاستور، پاسکال، ماکس، پلانګ، دکارت او داسې ډېر نور چې ماديونو په غلطه هغوی مادي معرفي کړي دي) نو څرنګه يې چې نه شوای کولای دا ډول پوهان جاهل معرفي کړي (ځکه چې د دوی پوهه يې ځانو ته افتخار ګڼله) نو له هغو فرضيو تېر شول. بله فرضيه يې جوړه کړه او تر ننه په نظريو او تيوريو جوړولو اخته دي او احتمال لري راتلونکي کې هم (د فرضيه جوړولو کارخانه) يې خپل دغه کار ته دوام ورکړي. له دې کبله يې يو شمېر په خدای باندې عقيده (د حاکمې طبقې اختراع په محکومې طبقې د استثمار لپاره ګڼلی)

۴ـ يو بل شمېر (هغه د ضعفاو اختراع له اقوياوو سره د مقابلې لپاره شمېرلې ده).

۵ـ او بلې ډلې (هغه د فقيرې او محرومې طبقې اختراع د خپلو الامو د تسکين لپاره بللې ده).

۶ـ ځينو هغه د جنسي تمايلاتو شا ته غورځولو لپاره يوه طرح محسوب کړې ده.

۷ـ بالاخره يو شمېر د خدای پېژندنې عقيده د (سلطان) او پادشاه د مفهوم پيدا کېدلو نتيجه ګڼلې ده.

۸ـ يوه بله ډله هغه انساني کمالات او د قدرتونو تجسم معرفي کړې دی.

خو هغه نکته چې دلته د ذکر کولو وړ ده هغه دا ده چې:

که د دا ډول اشخاصو په وينا کې دقت وشي او د دا ډول فرضياتو او نظرياتو د پيدا ايښت علت ته توجه وشي، د ذکر شويو تيوريو بطلان به له

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوې خوا او خداى تعالى ته د انسان د توجه راز به له بلې خوا معلوم شي ځکه هغه څه چې د داسې فرضياتو سبب شوي دي دا دي چې :

د داسې نظرياتو څښتنان نه دي توانيدلي (خداى پېژندنه) په خلکو بې له کوم علت وګڼي او هغه سبب نه لرونکي معرفي کړي. نو هغه حس او منطق چې دوى يې د خداى پرستۍ سبب او علت پيدا کولو ته اړ کړي دي (د عليت عمومي قانون باندې اعتقاد) دى، چې انسان خداى پرستۍ ته راکاږي، او خپل حال ته يې متوجه کړي دي، ځکه چې د خپل عقل د فطرت په اقتضايي موردکې هم د نورو مواردو په څېر نه دي توانيدلي چې د عالم په وجود بې له علت معتقد شي او عالم چې د معلوليت او مخلوقيت آثار ترې ځرګند دي بې له علت مؤثر وګڼي، که څه هم د دې علت په لټه کې کله د خپل فکر د سطح د محدوديت په نتيجه کې د بت پرستۍ په دام کې لويدلي او بت يې له خداى سره تشبيه کړى دى اما په هر صورت د خپل سليم فطرت په مرسته نه دي توانيدلي چې عالم بدون له علت وګڼي.

نو خداى پرستۍ نه د جهل منشاء لرې او نه يې خوف او وېره د پيدا ښت دليل ده او نه فقر او اجتماعي محروميتونه او نه داسې نور عوامل، بلکې خداى تعالى ته د توجه اصلي عامل کاملاً عقلاني او منطقي ريښه لري او د خداى پرستۍ لپاره به د بل هر علت تصور د دې ځرګند اصل د نااليدلي په منزله وي، د فطري او نهايي قدرتمن له انګېزې به تېر شو چې هر انسان له سالم فطرت سره د خالق لوري ته کشوي او خداى تعالى ته د قلبي توجه ضامن دى (او وروستنيو څېړنو چې په نويو روان شناسيو کې د انسان د باطني شعور د پېژندلو په زمينه کې منځ ته راغلي دي په خپله پر دغې مدعى روښانه شاهد دي) او هغه ځوک چې د مخه تر دې بحث د خداى تعالى د وجود په اثبات کې خداى پېژندنه يې د بشري ټولنې په حال د مضراتو متضمنه ګڼلې ده، او له خپله ځانه يې په هغه زيانونه مرتب کړي دي وروسته يې د داسې خپلو مرتب کړو مفروضو زياتونو په استناد خداى

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېژندنې باندې حمله کړې او په دې طریقه د خدای تعالی له وجود منکر شوي دي، او نه دي توانیدلي چې دې دواړو جدا جدا مسایلو (یوه د خدای تعالی د وجود اثبات او بله په خدای تعالی د ایمان لرلو حاصله اجتماعي او اخلاقي اثرات) ترمنځ توپیر ته قایل شي او هغه دواړه یوه له بله تفکیک کړي، هغه چې فلسفه کې بحث لاندې نیول کیږي دا موضوع ده چې ایا خدای تعالی وجود لري که نه؟

که ثابت شي چې خدای تعالی په خپله حقیقي معنا چې د جهان، انسان او هر څیز پیداکوونکی دی وجود لري، بلکې وجود یې حق دی. دا اعتقاد له حقیقت خبرتیا ده، بلکې (مطلق حقیقت دی) نه انسان ته د زیان او ضرر منشاء، نو څوک چې له عقل او فکر کار واخلي پوهیږي چې د ضرر، شقاوت او بدبختۍ منشاء جهل او بې علمي کېدلای شي نه په حقیقت او واقعیت پوهېدل. له دې کبله څوک چې د خپل جهالت له کبله عقل او تعقل بې ارزښته او خدای پېژندنه د ضرر او خسارې منشاء وګڼي غیر له دې چې د عقلاوو په مخکې ځان باندې ریشخند وهي بل څه نه کوي، نو د مبداء په وجود اعتقاد هیڅ ډول ضرر او فساد منشاء نه شي کېدلای، بلکې د عقل له مخې او د ډېرو شواهدو په استناد د بني آدم حقیقي سعادت په ایمان کې دی او په خدای تعالی ایمان لرلو نه مقصد یوازې تصوري او واهي عقیده نه ده، چې د ذهنیت په مرتبه کې باقي پاتې شي او د بني آدم د شخصیت د اعتلا او کمال په لوري کې دې د هیڅ ډول تحول او خلاقیت منشاء نه وي، بلکې برعکس (په خدای ایمان) لرل هر چا کې د هغه د آثارو له مخې ټول بدن کې روښانتیا معلومیږي، ځکه چې علماوو د ایمان تعریف کې ویلي دي: ایمان په ژبه اقرار، په زړه اعتقاد او په اعضاوو عمل دی، نو د ایمان د تسلط حوزه یوازې د بني آدم د وجود یوه برخه نه ده، بلکې د انساني وجود یو کونج هم د ایمان له حوزې وتلی نه دی او د تاریخ په شاهدۍ د هرې زمانې هر امت هر شخص په زړه کې ربښتونی ایمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای نیولی او د خدای تعالی د معرفت په نور روښانه شوی دی. واقعي نجات، کمال او سعادت هم هغلته دی او له هغه سره دی.

نو له خدای منکرینو له هغې جملې مادیونو چې خپل مکتب (له خالق د انکار) په مبنا بنا کړی او په خپلې ادعا د اثبات لپاره هیڅ ډول دلیل نه لري او دا ډول انکار صرف د ماده پرستۍ د فلسفې د رهبرانو علمي ضد شخصي سلیقې محصول دی او هغه چا چې د خدای تعالی د وجود انکار د نویو علومو د کشفیاتو له مخې ګڼلی، غلط شوي دي او د جهان د پوهې په نسبت په مرکب جهل کې واقع شوي دي یا د حقایقو د مسخ له لارې د تبلیغاتو قصد لري چې عوام خطا باسي عمومي افکار په تېره بې خبره ساده ګان اغفال کې اچوي او بس.[۲۰]

www.melitahrik.com 0777 400 116

---

[۲۰]. محمد علي سادات (اصول و مبانی خداشناسی استدلالی) چاپ سال ۱۳۲۱ انتشارات هدی ایران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میتافیزیکي منطق

۱ـ د روش اختلاف :

په هرې علمي څانګه کې څېړنه ځانګړې لاره لري، چې د هماغې څانګې د موضوع په اړوند پرمخ بیول کیږي او حقیقت ته رسیږي نو د یوې علمي څانګې د څېړنې په طریقه دبلې علمي څانګې څېړنه نه شي کېدلای او نه دا چې د یوې علمي څانګې موضوع یو څیز وي او څېړنه له هغې موضوع د باندې بل څه کې کیږي؛ نو د علمي څانګو د څېړنو او مطالعې ځانګړو لارو پېژندلو ته چې رواج لري (مندولوژي) یا (روش پېژندنه) وایي. د مثال په توګه د (جامعه پېژندنې) د علم د څېړنې له طریقې، روش او لارې نه د (زیست پېژندنې) د علم څېړنه نشي کېدلای، بلکې هر علم د خپلې موضوع په اړوند ځانګړی (روش) لري، چې د خپلې څانګې په موضوع او اړونده مسئلو له څېړنو او مطالعې رښتینې نتیجه په لاس راځي نو د یوې موضوع په څېړنه کې د هغې له دائرې وتل او تجاوز په کار نه دي.

له دې امله لومړی د څېړنې لپاره باید موضوع (ماهیت) وپېژندل شي بیا د هغې د څېړنې (روش) وپېژندل شي. پس له هغه دغه (خاصه موضوع) په (خاص روش) وڅېړل شي، یو انګلیسي فیلسوف (ادینګتن) تجربوي پوه وایي : ماهیګیر، چې جال اوبو ته اچوي یوازې د اوبو حیوانات نیسي هغه هم دومره، چې په جال کې ځاییږي او د هغه له سوریو، نه تېرېږي. نه دا چې له هغه د زرکو، هوسۍ، سویانو او د وچې د ژویو د ښکار احمقانه هیله ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمتافزیکي او د ماوراء الطبیعه واقعیتونو د حقایقو اشکال هم په دې کې دي، چې څوک د ماوراء الطبیعت جهان ته په نادیده د ا نکار په سترګو ګوري د هغه ښکاري په څېر دی، چې له ماهیانو ډک سیند ته جال اچوي او ارزو د زرکو، هوسیو د ښکار کولو لري، خو چې جال راوباسي ماهیان په کې ګوري او زرکې په کې نه وي، نو د (زرکو) له وجود منکر شي او له دې غافل وي، چې زرکې په سیند کې نه وي هغه په صحرا او ډاګو کې وي. هغه د ماهیانو په جال نه نیول کیږي د هغو د ښکار لپاره، دام او جلا وسایل پکار دي، نو څوک چې په تجربوي وسایلو د ماوراء الطبیعت د حقایقو درک کولو لپاره د څېړنې او حقیقت ته د رسیدلو هڅه کوي داسې دي لکه چې د جراحۍ په چړې د الکتروماتیتیک د څېړنې په فکر کې لویدلې وي.

د ماوراء الطبیعت واقعیات کوم مادي او طبیعي کار نه دی، چې صرف د ازمایش په مرسته یې حقایق کشف شي، بلکې د ماوراء الطبیعت د واقعیاتو د حقایقو د کشفولو او څېړلو لپاره باید د دې خاصې موضوع د پېژندلو او څېړنې لپاره له (خاص) روش استفاده وشي؛ ځکه چې حس او تجربه له دې حده تجاوز نه شي کولای او د ماوراء الطبیعت له سرحد نه شي تېرېدلای همدارنګه د هغه علم حقایقو ته هم نه شي رسیدلای، بلکې انسان تصور او تفکر د عقل او استدلال په مرسته د ماوراء طبیعت له سرحد اخوا د استدلال او استنتاج په توګه د هغه عالم د حقایقو ادراک کولای شي. له دې لارې د تجربوي علومو زیاتو متخصصینو پوهانو خالق پېژندلی دی او د خپل تجربوي منطق په مرسته له داسې حقیقت پرده پورته کړې ده، خو بیا هم چې انسان هر څومره د علمي معرفت په لاره کې پرمختګ وکړي. د هغه ماشوم په څېر دی، چې تر و تازه حیرت ناکو تعجباتو انتظار ته آماده او تیار وي، نو بې غرضه زړونه شک نه لري، چې د دې منظم او حساب شویو حدوداتو ماوراء یو داسې قدرت دی، چې په

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهایت حکمت علم، شعور او مشیت کې دی، اما هغه څوک چې حیرتوونکی شعور د بې شعوره او ړندې مادې محصول معرفي کړي باید پوه شي، چې شعور له فاقد شعور حاصلیږي نو په دې صورت کې په علم له جهل رهایي له تاریکي او بالاخره وجود له عدم هم حاصل شي، خدای پاک فرمایلي دي:

"قل هل یستوی الاعمی و البصیر ام تستوی الظلمات و النور (رعد ۱۶) یعنې ووایه: ایا بینا او نابینا برابر دي، ایا تاریکي او روښني برابرې او یو شانته دي؟ دا انکاري استفهام دی یعنې نه! هیڅکله بینا او نابینا، تیاره او روښني سره برابر نه دي.

نو دماوراء الطبیعت د عالم د حقایقو څېړنې په حس او مادي وسایلو نه شي کېدلای، بلکې د عقل او استدلال جلا وسایل او روشونه لري.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ متافزیک منطق :

اوس گورو، چې متافزیک حقایقو کې د څېړنې او مطالعې روش څه دی؟

آیا داسې روش اصولاً شته دی، چې د بني آدم سوچ له محسوساتو د فوق عالم پورې رهنمایي کړي؟ او د ماوراء الطبیعت حقایقو په درک او پېژندنه موفق شي؟ یا داسې روش او وسیله په مطلق ډول د انسان په اختیار کې شته؟

د تجربې منطق طرفداران وایي : انسان د پېژندلو لپاره غیر له تجربې او ازمېښت بل هیڅ ډول مقیاس په اختیار کې نه لري.

او د متافزیک منطق طرفداران وایي : د (عقل قوه) د متافزیکي حقایقو په مطالعه او پېژندلو کې هغسې نقش لري، چې (تجربه او ازمېښت) یې په حسي علومو کې لري. یعنې که (تجربې روش) مادي شیزونو کې د څېړنې او مطالعې روش مشخص کړی دی، په مابعد الطبیعه فلسفه کې هم (تعقلي روش) د حقایقو د کشف وسیله ده حتی په انسان کې د دې پټې قوې په توګه نه یوازې متافزیکي پېژندنې کیدلای شي، بلکې تجربې پېژندنې هم وربانديې کیږي؛ نو کله چې په تجربي علومو کې د داسې عامل حکم او قضاوت دقبول او اعتماد وړ دی ولې په څه علت په نورو موردو کې دهغه له احکامو استفاده ونه شي او ولې اعتماد وربانديې ونه شي؟

دلته دوه ډوله ادراکات یو (تصور) او بل (تصدیق) په نظر کې دي، چې (تصور) هغه ادراک ته وایي، چې هیڅ ډول حکم د نفي یا اثبات ورسره نه وي لکه له (اور) د هر چا خبرتیا یا (کاغذ) او نور. اما (تصدیق) هغه علم او ادراک دی، چې اقلاً د دوه نسبتي تصورو په منځ کې موجود شي او حکم، تصدیق یا قضاوت وربانديې وشي لکه (اورسوځونکی دی) چې دا تصدیق د دوه نسبتي تصورو د اور او د سوزیدونکي ترمنځ برقرار شوی دی یا (دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاغذ سپین دی) چې دا عبارت حکمي او تصدیقي مفهوم لري چې د کاغذ او سپین ترمنځ واقع شوی دی نو هغه څه چې دلته یې بیانول په نظر کې دي د (تصدیق علم) پورې تړلي دي.

په منځنیو پیړیو کې اروپایي فرهنګ سخت د مسیحیت له تاثیر لاندې و، خو کله چې د بیت المقدس د استرداد لپاره په **۱۰۹۵** کې صلیبي جګړې پیل شوې او له اسلام یې معلوماتونه حاصل کړل حیران پاتې شول نو صلیبي جنګونو کې اروپایي فرهنګ د ا سلامي فرهنګ تر تاثیر لاندې راغی، د مسلمانو علماوو د اسلامي حکماوو د عربي آثارو د جمع کولو له لارې یې د مسیحیت نړۍ د اسلامي پوهانو او یوناني فلاسفه وو سره اشنا کړه له پخوانۍ مفکورې چې تعقل او تجربه یې نه منله، یو څه راښکته شول چې لاندې یې بیان مخې ته راځي.

۳ـ د تعقلي منطق مبادي:

د تعقلي منطق له نظره یو شمېر مفاهیم او عقلي مبادي وجود لري، چې هغه نه په تجربه او مشاهده زده کیږي او نه د برهان او استدلال له لارې حاصلیږي، بلکې د داسې مبادیو او معانیو حصول انسانانو ته د (عقل د فطرت) په مرسته کیږي ځکه ورته (بدهي اولی) وایي.

عقلي اولیه بدهیات: یو لړ اصول او تصدیقات دي، چې انسان یې په خپل عقلاني استعداد، د یقیني، حتمی او ضروري معلوماتو په صورت مومي او هغه د خپل تفکر مقیاس ګرځوي او هر علم په هغه سنجوي.

که د تجربي منطق د ادعا له مخې چې وایي ټول بشري احکام او معلوماتو نه د تجربې او مشاهدې له لارې حاصل شوي دي او په نتیجه کې ټول معلومات په واسطه وي او بې واسطې معلومات د انسان عقل ته نشته په دې صورت کې هر حکم د (واسطې) صحت پورې اړه لري لکه (تجربه، مشاهده او نور) او د داسې واسطې صحت به هم یا په بداهت پورې روښانه او مسلم وي، چې په دې صورت کې به (بدیهي) بې واسطې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او یا به د دې صحت هم د بلې واسطې په صحت پورې مربوط وي چې د واسطې واسطې په برخه کې به همدارنګه مسئله تکراریږي. بنا پر دې که ټول بشري احکامي تصدیقات او معلومات واسطې سره وي هغه به ټول مشروطي معلوماتونه وي چې شرط یې موجود نه وي. په داسې صورت کې به ټول علوم او بشري معارف په دې علت چې صحت یې مسلم نه دی وران او ویجاړ او د بشري معرفت ماڼۍ به متزلزله او ړنګه شي. په داسې صورت کې نه ښایي، چې په هیڅ علم اوپوهې اعتماد وشي نو باید د بشري معلوماتو ترمنځ څو اصوله موجود وي، چې د هغوې صحت نه دواسطې په وساطت بلکې د بې واسطې په صورت د عقل په نزد په بداهت روښانه او مسلم وي او د هغو درستي او صحت عقل مطمئن کړی وي.

دا ډول اصول او اولیه عقلي مبادي، چې د تجربې محصول نه دي او اصولي، کلي او ضروري دي، د محسوساتو او مادیاتو چوکاټ کې یې شمول محدود نه دي، بلکې هر هغه شي کې شاملیدلای شي چې له وجود نه ګټه لري یعنې د هغو علمي اصولو او قوانینو په خلاف چې د تجربې ربښې لرلو په علت یې د شمول دائره په محسوساتو او مادیاتو کې محدوده وي دا ډول عقلي اصول او کلیات په (مطلق وجود) کې شامل دي. مادي وي او که غیر مادي او هیڅ موجودله داسې اصولو مستثنی نه دی. دا ذکر شوي عقلاني اصول او معارف او عقلاني استنتاج او استدلال د داسې اصولو په بنیاد د (تعقلي منطق) اساس تشکیلوي[۲۱].

۲۱_ ذکر شوې مرجع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه په دین او فلسفه کې

فلسفه له دين نه راختلې ده، د فلسفې هر عنصر (فن او علم) له علم کلام، د عباداتو فن، اخلاقو علم، حقوق او نور د اجتماعي علومو تظاهر کوي او هغه برخه علوم چې د خدای په وجود پورې د مادي صورت، انرژۍ او شعور پيدا کوونکي په توگه او د خدای تعالی صفات چې د ټولو طبايعو او موجوداتو د خواصو او فعاليت د منشاء په توگه دي. طبعاً بايد په فلسفه طرحه شي او د کلام علم چې په دې برخه کې بحث کوي داسې علم دی، چې د هغه په علمي ماهيت د فلسفې روحيه غلبه لري.

فلسفې د دين په لاره کې د يوې الې او وسيلې په توگه خدمت کړی. بايد د ديني او اخلاقي خدمت لپاره ترې کار واخيستل شي. نو د چا چې ديني او د خدای پېژندنې ملکه ضعيفه وي فلسفه استعمالوي علوم هم په دې لاره کاروي خو د علم اثر د فلسفې په نسبت دې لاره کې کم وي له دې امله په دې لاره کې له علومو استفاده کول لکه کيمياوي علاج او په عقيده کې له فلسفې استفاده لکه د غړي (عضو) علاج داسې دی څرنگه چې د ځان او خدای پېژندنې غريزه انساني پاکه او نظيفه ده، نه مادي او حيواني غريزه، له دې کبله په خپله ذاتاً فلسفې ته لار ميندونکې شوه. نو انسان د خپلې غريزې په اساس د ځان پېژندنې لټه کې په دې عقيده شو، چې دی د يوه داسې مقتدر او بې مثله، ذات پيدا شوی څيز دی، چې د ده ذات بايد ضروري او د کمال په ټولو صفاتو متصف وي. که نه داسې څيز، چې نن وي سبا نه وي، ضعيف او ناقص، مادي او مرکب وي د دې کائناتو مصدر او منشاء نه شي کيدلای، دې مفکورې دومره انکشاف او تحول کړی، چې د واجب الوجود تجرد، ابديت او نور لا يتناهي مثالونه د بشر په معلوماتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې اضافه شوي دي او بشر توانيدلی دی، چې فلسفه تکميل او تدوين کړي، چې په اصل کې د دين يو فصل دی. که څه هم ځينې يې د دين په ضد استعمالوي.

په يونان کې د مسيح له ميلاد نژدې ۹ پېړۍ مخکې او له موسی (ع) څلور پېړۍ وروسته او له ابراهيم (ع) تقريباً شپږ پېړۍ وروسته فلسفه پيل شوې ده.[۲۲]

ابراهيم خليل الله د خدای پېژاندنې په څېړنه کې چې لمر وليد د خدای ګومان يې پرې وکړ خو کله چې هغه ولوېد وويل: الله تعالی زوال نه لري او دا لمر خو زائله شو، نو له خپلې مفکورې وګرځېده. بيا يې په سپوږمۍ او ورپسې يې په ستورو د خدای ګمان وکړ خو چې هغه به پرېوتل دي به له خپل ګمان تېرېده او ويل به يې چې: دا چې فنا خدای ګڼل يې روا نه دي څو چې په حقيقي ډول د خدای تعالی په پېژاندنه موفق شو. دا ډول چې ابراهيم خليل الله په خپل تحقيق کې خدای تعالی په صحيح ډول وپېژانده او له منحرفو لارو يې ځان بچ کړ هر چا ته ښايي چې له اشتباهاتو ځان وژغوري حقيقي خدای تعالی وپېژني او په هغه ايمانراوړي، والدين په دې برخه کې خپل اطفال بايد په سمه لاره برابر وساتي او ترې منحرف نه شي. نو هر څوک چې د خدای تعالی لټون کوي هرو مرو د خدای پېژندنې هدف ته رسېږي.

---

[۲۲]. تجلی خدا ..... / ۷۵-۷۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د یونان فلسفه کې

د اتوم نه تر شمسي نظامو د ټولو کائناتو نظما و د سپلين دلالت کوي چې د دې پراخه تکوني نظام چلوونکي مدبر حکيم او عليم هغه ذات دی چې د ورې نه وړه او د لويو نه لويه پديده يې هم تر کامل او پوره نظم لاندې راوستې ده. دې برخه کې د يونان او نورو فلاسفه وو په لاندې ډول نظريات لري :

فلاسفه له محسوساتو انکار نه شي کولای ځکه چې دوی د کامل اصل ثابت او غير متغير، د موجوداتو له صفاتو مجرد ذات په لټون کې دي، چې د اشياوو پيداکوونکی ورته وويل شي او د کايناتو د اصل او مصدر په توګه ومنل شي. د دوی دغه تلاش له ملحدينو سره د مبارزې په خاطر يا خدای تعالی ته د بلتښې لپاره نه و، پلکې د دوی دغه هاند د خپل عقل د ارضا او قناعت او د حقيقت ثرګندولو لپاره و، دلته صرف د متالهينو نظريات په ساده ډول لنډ لنډ راوړو غرض زمونږ د انسان د خدای پېژندنې د فکر تثبيت دی. هغه انسان، چې له الهي کتاب د خدای تعالی پېغمبرانو سره اشنايي نه لري، مونږ دلته د پخواني شرق اديان او له (اهورا مرزاد) د خيرخدای او د شر خدای (يزدان) او اهريمن او له ثنوي اديانو صحبت نه کوو اګر چې دا هم د خدای پېژندنې لټون دی او راښيي چې انسان په تېرو تيارو وختو کې هم د خدای پېژندنې په لټون کې و. مونږ دلته له هغه وخت پېل کوو، چې د انسان فکر له تماسو او شرقي ارتباطو وسطي آسيا او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدیترانه کې منظم او مرتب شول د فکر نوابغ او قهرمانانو په کې ظهور وکړ.

دلته د یوناني فلاسفه وو څخه د ځینو نظریات په لاندې ډول راوړو.

۱_ اکرینوفانس (۵۷۰ - ۴۸۰ق،م)

اکرینوفانس د یونان له لومړنیو فلاسفه وو یو تن دی، چې په خپلو معاصرو برتري لري. ده د یونان خرافات چې خدای یې د تجسم مفکوره کې د بشر په هویت کې افاده کاو ونه منل، د یونان د خدایانو، چې خوراک او څښاک یې کاو توالد، تناسل او مړه کېدل یې درلودل د هغه په هکله یې وویل: خلکو په خپله خدایان اختراع کړي د هغو تصور د خپلو ځانو په څېر کوي، که غوایانو، اوښانو، اسانو او زمریانو رسم کولای شوای خدای به یې د خپلو ځانو په څېر رسم کاو مګر داسې نه ده. غیر له یوه خدای بل خدای نشته هغه له ټولو موجوداتو پورته دی.

زمونږ په څېر مرکب نه دی او نه زمونږ په څېر فکر کوي. د دغه ذات ادراک د بشر د عقل په توان کې نه دي، یو انسان هم خدای تعالی په حقیقي صورت نه شي پېژندلی که څوک یې تصادفاً په حقیقي توصیف هم وپېژني او هر څه یې چې ویلي وي حق او حقیقت وي بیا به هم نه پوهیږي، چې دی حق او حقیقت وایي. څه چې کرینوفانس ویلي دي نورو فلاسفه وو هم هغه تایید کړي، خو ځینو ساده صحبت کړی او ځینو په مغلقو تعبیرونو هغه مطلب افاده کړی، خو خلاصه او نتیجه یې یوه ده، چې هغه د خدای تعالی په وجود باندې ایمان او اعتراف دی. په دې ترڅ کې داسې کسان هم شته، چې له سمې لارې منحرف شوي په بله لاره تللي عجیب او غریب تصورات او خیالات یې وړاندې کړي دي. له هغې جملې یو هم دیموکریت دی، چې وایي[۲۳]:

---

[۲۳]_ تجلی خداوند در افاق وانفس / ۷-۸ و قصة الایمان / ۴۲-۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ دیموکریت :

د هر شي موجودیت د هغه شي په جوړوونکي دلالت کوي، دغه ستر کائنات هم د هغه په جوړوونکي دلالت کوي چې د کامل قدرت او زور خاوند دی. ځیني کسان چې له سمې لارې منحرف شوي عجیب تصور کوي لکه دیموکریت چې ویلي یې دي : دا جهان لا یتناهي متشابه او لا متناهیو اذلي او ابدي ذرو او اتمو څخه تشکیل شوی، چې په لایتناهي خلا او فضا کې په خپله په حرکت کې دي د هغو له امېزش او تصادم ټول جهان او موجودات جوړ شوي دي او د اشیاوو په صفاتو او ممیزاتو کې چې اختلاف څرګندیږي دا د هغه اختلاف نتیجه ده، چې د اشیاوو د وجود په ترکیب او تالیف، کیفیت او موقعیت کې او یا د ادراک کوونکو د درک په اختلاف کې دی. د دیموکریت دلیل د ذراتو د اذلیت او ابدیت په برخه کې دا دی، چې وایي : وجود له عدم نشي راتلی، بلکې له هستۍ څخه منځ ته راځي لکه چې هستي نه نشته کیږي، دی وایي :

که په تشه فضا یا خلا کې ذرات نه وای د نورو اشیاوو وجود به ممتنع و، ده عقیده لرله، چې په جهان کې درې اولي حقیقتونه موجود دي. (ذرات، خلا ، حرکت) دیموکریت داسې تصور کاوه، چې د ذراتو حرکت (د کورکورانه او بې هدفه ضرورت) نتیجه ده، چې ذرات یې د حرکت امیزش په پیدا کولو مجبور کړي دي، دا ډول له صحیح فکر منحرف شوي حتی تصور کوي، چې ارواح او الهه هم له ذرو مرکب شوي دي، چې د دغه (کور کورانه بې خبره او بې ضرورته) قوت په توګه په حرکت کې دي. دا ډول تصورات غلط او له عقل لرې دي ځکه چې که یو وران ساعت په بند دکان کې کېښودل شي که هر څومره وخت پرې تېر شي هغه ساعت به خپله جوړ نه شي او نه به کومه بیدیا کې په خپله کوم تعمیر جوړ شي څو چې ساعت جوړوونکی هغه ساعت او معمار هغې میداني کې تعمیر جوړ نه کړي نو څرګنده شوه چې شیان جوړول جوړوونکی لري چې هغه خدای تعالیدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیموکریت چې ویلي له عدم څه شی نه پیدا کېږي خو مونږ وینو چې خدای تعالی په ځمکه له عدم ژوند پیدا کړی دی ځکه چې د جغرافیه پوهانو په نظر د ځمکې کره له لمر رابېله شوې ده چې د لمر حرارت کې ژوند ناممکن دی نو د ځمکې پارچه کې یې هم ژوندی څیز نه و خو وروسته چې سړه شوه خدای پاک ژوند په کې پیدا کړ او حیوانات په کې منځته راغلل. دا نظر ځینې فلاسفه وو هم تائید کړی لکه اناکساغوراس.

۳_ اناکساغوراس :

اناکساغوراس یوناني فیلسوف په خپل وخت کې د ستر ایمان لرونکي په شان وویل : مستحیل دي چې ناپوه، کوڼ او وړوند قوت او قدرت دا ښکلی او ښایسته نظام چې په دې جهان کې ځلیږي پیدا کړی. ناپوه او ناخبره قوة غیر له خپل سرۍ او انارشی بل څه شی نه شي جوړولای نو له دې کبله څوک چې مادې ته حرکت ورکوي کاملاً عاقل، رشید ، سلیم، پوه او حکیم دي. د ده له خبرو ثرګندیږي چې په خپل سلیم عقل پوه شو چې دا محکم نظام حتماً له کامل عقل صادرشوی دي، دی لومړنی فیلسوف دی،چې روحاني فلسفي دروازه یې خلاصه کړه فکر او نظر یې په حق وڅرخېدل او د ارسطو دستاینې وړ وګرځید. دا رنګه پخواني پوهان د خدای پېژندنې په طرف تللي کله ښویدلي له سمې لارې او سالم فکر اوښتي او کله یې د سالم فکر کولو په لارې نښې ایښې دي. د ده مفکورې ته نورو فیلسوفانو هم رجوع کړې او هغه یې تائید کړې ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوفستایان

په دې ترڅ کې سوفستایان او د سوفزم پیروان د جدل زده کوونکي وو او د حقایقو په اړولو کې یې د کاذبو په توګه مهارت درلود تر یوې اندازې په انحراف او پرته پرته ویلو کې غرق شول نژدې وو چې د دوی کړنلاره او اساسات د عقل او معرفت مباني رنګه کړي، خو پوهانو فلاسفه وو عقیده لرله، چې حقیقت په عقل پیژندل کیږي او حس د حقیقت په ادراک کې نقش نه لري ځکه چې حواس سراسر غولوونکي دي او سوفستایانو د عقل په توګه پېژندنې نه انکار کړی یوازې احساس د پېژندلو مصدر ګڼي.

۴_ پروتاکوارس:

پروتاکوارس مشهور سوفیست انسان د هر څیز مقیاس وګاڼه او حس یې د پېژندلو او معرفت یوازینۍ وسیله وشمېرله، مګر دا چې خلق د جسم او عمر د اختلاف په اساس خپلو احساساتو کې یو له بله توپیر لري له دې امله د حقیقت ادراک مستحیل دی او هغه څه چې یو شخص یې درک کوي د همده په نسبت صحیح دی او څه چې خطا نومیږي اصلاً وجود نه لري.

۵_ جورجیاس:

جورجیاس فلسفه وروستني هدف ته ورسوله د اشیاوو له وجود یې بیخي انکار وکړ علم او معرفت پېژندنه او تفاهم یې د خلکو ترمنځ مستحیل وګاڼه، حال دا چې دا ډول پرته پرته ویل او باطل بافي په علمي او فلسفي بحثو کې ځای نه لري.

۷_ سقراط:

سقراط معرفت او پیژندګلوي د فلسفي بنسټونه وبلل. د معرفت او ادراک قوانین یې په عقل باندې بنا کړل، دی وایي: په حواسو د معرفت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا کول معقول نه دي ځکه چې حواس د اشخاصو شرایطو حالاتو د اختلاف له کبله مختلف او متفاوت کیږي، بنا پر دې لازم دي، چې د معرفت او ادراک لپاره یو ثابت اصل ولټول شي، چې خلک په هغه کې اختلاف ونه لري او هغه عقل دی، زمونږ په معلوماتو او معارفو کې له یوې خوا جزیي ادراکات وجود لري، چې د حواسو له لارې لاس ته راغلي او له بله پلوه په هغه کې کلي او عمومي ادراکات موجود دي، چې په نړۍ کې له ذهن د باندې محسوس وجود نه لري، حسی مدرکات جزیي دي د اشخاصو او فکري محیط او د هغو د ژوند په اختلاف تفاوت او اختلاف قبلوي. اما عقلي احکام چې ټو پورې سلیم عقل وي اختلاف نه لري. د کلي عقل د ادراکاتو په توګه د هر شي لپاره حد او تعریف تهیه کیدلای شي او د حقایقو لپاره صحیح ثابت مقایسات منځ ته راوړل کیدلای شي.

۷ــ سیسرون:

سیسرون وایي سقراط فلسفه له اسمان نه ځمکې ته راښکته کړه، هغه افاق ته کم کتل. د ده ټوله توجه نفس ته وه د اخلاقو علم یې بادوامه، حقیقي او مفید ګڼه او عقیده یې لرله، چې اخلاق د انسان ماهیت معلوموي.

سوفستایانو ویل: انساني طبیعت شهوت او هوس دی او قوانین د طبیعت د مهارولو لپاره وضع شوي دي. له دې کبله نسبي خیزونه د احترام وړ نه ګڼل کیږي. دوی ویل: څوک چې قوم والا، مالدار او قوي عاقل او ماهر وي حق لري، چې دغه قوانین په سپکه سترګه وګوري حتی منسوخ یې کړي او د خپل طبیعت مطابق روان شي.

اما سقراط ویل: انسان عبارت له روح او عقل دی چې په حس باندې د تدبیر قوه لري، عادله قوانین له عقل صادر شوی او له انساني طبیعت سره موافق دي. په بل عبارت دغه قوانین د غیرمکتوبي قوانینو کاپي دي، چې خدای تعالی هغه د انسانانو په زړونو کې په ودیعت ایښي دي. څوک،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د عادله قوانینو احترام کوي د عقل او الهي نظام د ارشاداتو احترام کوي. داسې خلک هم شته، چې د دې قوانینو په خلاف حیلې جوړوي څو په دې نړۍ کې هغو خوندونو کې پاتې شي خو دوی به په بل جهان کې له عادلانه قصاص سره هرو مرو مخامخ شي.

۸_ افلاطون :

افلاطون د سقراط شاګرد د خپل استاد د معرفت تیوري تائید کړې او دا معرفت یې د (مثل) یا مثالونو په پایه دروللې دي. دی عقیده لري، چې کلي معاني د حواسو په توګه نه درک کیږي. هغه یوازې عقل درک کوي د مثال په توګه ښایست او بدرنګي معاني دي، چې په ډېرو داسې څیزونو کې چې په خپلو مظاهرو کې یو بل سره مختلف دي ملاحظه کیږي. اما په کومه وسیله پوه شولو چې دا څیزونه په جمال او ښکلا کې یو بل سره اشتراک لري. زمونږ حواس دغه اشتراک نشي پیدا کولی، بلکې د هغو میندونکی زمونږ عقل دی (عقلونه دي) چې په ښکلا کې یې مشترک څیزونه یو بل سره مقابله او مقایسه کړي او د هغه ښکلا مومي او دغه مقایسه ایجابوي، چې زمونږ عقلونه د ښایست او بدرنګۍ په برخه کې د مخه سلیم او اساسي فکر ولري. داسې فکر زمونږ د عقل اختراع نه ده که نه حقایق به د سوفستایانو غوندې په شخصي او محض فردي مقیاس قیاس او اندازه کولای شوای. بناپر دې وایو چې دغه کلي معاني زمونږ د عقلو تر شا حقیقي وجود لري، افلاطون د هغه نوم (مثال) ایښی دی. زمونږ نقشونه او روحونه د مخه تر هغه چې روح په وجود کې ننوزي د مثل په عالم کې یې هستوګنه درلوده او بس له هغه چې روح زمونږ وجود کې ننوت د مثل جهان یې هېر کړ خو کله یې چې نظر په کلي معانیو لکه ښایست او بدرنګۍ ولویږي هغه وخت د هغه مثال یاد ته راولي. داشیاوو ترمنځ ښایست او بدرنګي د مقایسې او مقارنې په اساس درک کوي. د ټولو کلي معانیو ادراک لکه فطانت عدالت او خیر ... په همدې ترتیب

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، بنا پر دي علم د مثالونو تذکر او یادونه دی او جهل د هغه هیرول دي، او د ژوند تجربې وسیلې دي، چې عقل د هغو په توګه په هغه څه سره چې پخوا د مثال په نړۍ کې ورسره اشنا و متوجه کوي.

د افلاطون په نظر کې مثالونه مادي نه دي،بلکې مجرد معاني دي د هغو د وجود عناصر د هغو له خپله جنسه دي له کوم خارجي شیزو سره یو ځای شوي نه دي.

مثالونه د اشیاوو اساس دی او په کوم بل شیز نه دی ولاړ، بلکې نور شیزونه په هغو ولاړ دي. دغه مثالونه ثابت، ابدي ساکن او کامل دي زمان او مکان یې نه شي محدودولای...

له دغه ځایه افلاطون د خدای تعالی په وجود اعتراف کړی او هغه پیداکوونکی د جهان او د امورو مدبر ګڼي او د دې فکر او ادعا د اثبات لپاره دلایل اقامه کوي، چې له هغو ډېر مهم د نظام دلیل دی، چې وایي:

(جهان د جمال او نظام نمونه ده) په هیڅ صورت امکان نه لري، چې دغه جمال او نظام د اتفاقي علتونو نتیجه او تصادفي وي، بلکې د عاقل او کامل ذات پیدا شوی صنعت دی، چې د نیکیو اراده لري او هر شیز یې د قصد او حکمت له مخې پیدا کړی دی.

د فکري تحول او تکامل له نظره کومې ورځې نه چې انسان انسان شوی او د عقل په توګه له نورو ممتاز شوی زمونږ دا ځمکه او آسمان هیڅکله د یوه برحق خدای له مفکورې فارغ او خالي شوي نه دي او نه به خالي شي. پوهان تل د برحق خدای په لټون کې دي. ځینو یې لاره وموندله د ځینو عقل د هغه له تصور نه عاجز شو، ګمراه شول.

د دوی په څنګ کې پوهان فلاسفه بلکې ټول بشریت تصور کوي، چې دا پلنه پراخه نړۍ ناممکنه ده، چې له مطلق عدم نه موجود شي. هر پېبل په حقیقت کې د تغیر او تحول له جز نه پرته بل څه نه وي، نو لازم دي چې یوه ازلي او قدیمي ماده فرض شي، چې ټولو موجوداتو له هغه شکل اخستی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او منځ ته راغلی وي، دغه لومړنۍ ماده د ځينو په نظر اوبه، او د ځينو په نظر هوا وه. ځينې اور او ځينې خاوره معرفي کوي. ځينې دا څلور واړه د موجوداتو منشا ګڼي، ديموکريت چې اتومي مذهب ورته منسوب شوی عقيده لري، چې جهان له متشابه او متجانسو لا يتناهی اتومي ذراتو چې لا يتناهي فضا کې په حرکت دي جوړ شوی دی. د افلاطون له نظر سره مناسب دی چې ووايو : اتوم دومره وړوکی دی چې په ميکروسکوپ هم نه ښکاري، د هغه ليدو ته له (الکتران ميکروسکوپ) نه کار اخيستل کېږي. دغه وړه زره چې په غور وکتل شي داسې نظام په کې ښکاري چې تعجب ورته کېږي. د الکترونو ګرځېدل په خپل مدار او د هر عنصر د الېکترونو ټاکلې شمېر او د هغو د مدارو نظم دليل دی چې يوه پوه، حکيم او لطيف ذات جوړ کړی دی چې هغه خدای پاک دی.

۹_ انکسيمندر :

انکسيمندر فکر کوي، چې مخلوق هر يو د صفاتو لرونکی دی، چې د هغو په توګه له نورو موجوداتو توپير لري نو معقوله نه ده، چې هغه ټول ځيزونه د صفاتو او مميزاتو له تفاوت او اختلاف سره له داسې مصدر او اصل منځ ته راغلي وي، چې له هغوی سره د خپلو خاصو صفاتو او مميزاتو له لحاظه متفاوت دي نو له دې کبله معتقد شوی چې : د موجوداتو اصل او منشاء يې شکل او غير متناهي ماده ده.

۱۰_ فيثا غورث :

فيثا غورث عقيده لري، چې د دې جهان اصل او منشاء بايد داسې عام صفت لرونکی ځيز وي، چې ټولو مادي او غير مادي ځيزونو باندې شامل وي او دا خاصيت په عدد کې موجود دی ځکه د اشياوو بې رنګي، بې بويي، بې خوندي او بې حجمي تصور کېدلای شي، مګر دا نامکنه ده، چې داسې يو ځيز ومومو، چې د شمېر قابليت ونلري. دا د تجريدي نظريه که څه هم خيالات دي خو بيا هم له مادې منزه او مجرد خدای او برحق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای رسیدلو ته د انسان له تلاش نمایندګي کوي او د بشر تمایل خدای پېژندنې ته څرګندوي.

کله چې افلاطون غواړي توصیف کړي چې دا جهان خدای تعالی څنګه پیدا کړی عقل یې مشکل سره مخ کیږي نه توانیږي چې له نیستۍ د هستۍ تصور وکړي له دې کبله وایي : اشیا له مادې (هیولا) او صورت تشکیل شوي دي. او صورت له مادې یو ټاکلی څیز جوړوي، ځکه چې صورت د داسې مثال اثر دی، چې اشیاوو ته ټاکلی شکل ورکوي، اوس د خپل مثال صورت په لاس راوړي، چې بې وصفه او بې شکله ماده وي او چا چې د طبیعت مادې ته شکل او د هغې مثال ورکړی او هغه یې له نیستۍ پیدا کړی خدای دی. په هر صورت افلاطون د نورو پوهانو غوندې د خپلې عقلي ناتوانۍ له کبله له مطلقې نیستې د هست کولو تصور د داسې تصوراتو د تایید او تثبیت په طرف کش کړ شو.

۱۱_ ارسطو :

ارسطو ته چې د لومړي ښوونکي لقب ورکړی شوی د خدای تعالی په وجود عقیده لري خو کله چې غواړي د هغه د وجود له اسرارو معرفت حاصل کړي نو د نورو غوندې ښویدلی دی.

عقیده لري، چې : د معرفت د حاصلولو لپاره حسي ادراک لومړنی قدم دی. دویمه مرحله د تجربه او دریمه مرحله یې فکر (نظري تامل) دی، چې استنتاج او حکم ته پرې رسیږي. دا ټول فکري منطق دی، چې ارسطو د هغو قواعد او قوانین ترتیب کړی او له هغه یې علم منځ ته راوړی، چې د هغه په توګه یې د فلسفې په تاریخ کې د (اول معلم) لقب اخستی دی.

دې ستر مفکر ماده له نیستې تصور نه کړه، بلکې ماده یې قدیمي وګڼله. وې ویل : ماده کوم ټاکلی څیز نه شي کیدلای ځکه چې صورت نه لري. دی ونه توانید ، چې د مادې تعریف وکړي. دومره یې وویل، چې ماده قابلیت او استعداد منل دي یعنې ارسطو د جهان پیدا کیدل د نورو الاتو په شان

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر کوي، چې انسان هغه له ټاکلو ماده په ټاکلي صورت او شکل د ټاکلي غرض او هدف لپاره جوړوي.

ارسطو عقیده لري، چې هر شی د لاندې څلورو علتونو په نتیجه کې منځه ته راځي.

مادي علت: هغه ماده ده چې له هغې شی جوړیږي.

صوري علت: هغه صورت دی، چې د هغې په وسیله ماده یو معین شی جوړیږي.

فاعلي علت: هغه علت دی، چې یو څیز جوړوي شکل او صورت ورکوي.

غایي علت: هغه هدف دی، چې د هغه لپاره فاعلي حالت په ټاکلي شکل یو شی جوړ کړی دی.

د مثال په توګه په میز او چپرکټ کې مادي علت لرګی دی. صوري علت د هغو شکل دی، چې لرګي ته یې ورکړی دی او له هغه میز او چپرکټ جوړ شوی دی. فاعلي حالت یې نجار (ترکاڼ) دی، چې چپرکټ یې جوړ کړی او غایي علت یې له میز او چپرکټ استفاده کول دي.

بیا ارسطو غایي، صوري او فاعلي علتونه سره خلط کړي ټول یې په یوه علت کې ځای کړي او نوم یې ورته صورت ایښی دی. ویلي یې دي: صوري علت، چې د شي ماهیت معرفي کوي په غایي علت کې نغښتی دی او له هغه سرچینه اخلي ځکه د شي غایه او هدف هغه وخت تحقق مومي، چې صورت له مادې سره یوځای شي. هغه وخت صورت په غایي دلالت کوي صوري او غایي دواړه علتونه له فاعلي صورت موجودیږي ا و د فاعلي علت اثر په غایه او صورت کې څرګندیږي او مادي علت یې چې ماده ده (هیولا) وبلل. ارسطو له (مادې او هیولا) د هغې مادې اراده نه لري، چې مونږ یې فکر کوو ځکه چې زمونږ په نظر ماده کم له کمه جسم وزن او شکل لري اما هیولې د ارسطو په نظر مطلقاً صفت نه لري، بلکې خپل صفات له

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت حاصلوي او د مخه هغه څه شی د وصف او تعریف قابل نه وي، هیولې د ده په نظر غیر له قابلیت او استعداد بل څه نه دي ځکه وایو هغه ماده چې ارسطو یې نوم اخلي عدم او نیستي ده.

ارسطو د خدای تعالی د توحید په برخه کې مبالغه کړې ویلي یې دي خدای باید یوازې یو مخلوق ولري، چې هغه اول فعل دی، ځکه که یو خدای دوه یا درې یا زیات مخلوقات ولري وحدت یې نه پاتې کیږي. ارسطو غواړي اول علت اول سبب او هم تامه علت (کامل) د خدای په حیث وپېژني ځکه دی تصور کوي، چې دا ډول تامه علت باید یو یې هم معطل نه وي نو معلوم باید بې له زماني او حسي تصوري تاخیر او بې له اندک تعطیل او توقف د خپلې تامه علت د تعقیب پسې وي یعنې د خدای او د اول عقل ترمنځ یوه ثانیه زماني فاصله نه پېژني د ده له دې تصور د اول عقل قدم لازمیږي چې خدای بې ارادې او بې اختیاره ښیي او د طبیعت د قواوو غوندې یې د خپلو دندو په اجرا مجبور وګڼي. ارسطو نه پوهیږي، چې خدای ژوندی دی د ټولو مخلوقاتو ژوند له ده دی اراده لري د خیر او شر اختیار ده سره دی کوم ذات چې مرید او مختار نه وي د هغه توحید او تنزیه فروغ نه لري.

د ارسطو د میتافزیکي فلسفې خلاصه دا ده چې جهان له مادي صورت حرکت او محرک سره یې چې خدای دی قدیم دی د ارسطو په نظر کې خدای صوري او غایي علتونه او د دې جهان قوت دی، دی وایي: جهان د زمانې په لحاظ پیل نه لري اما خدای د جهان په نسبت قدیم دی لکه مقدمه چې د نتیجې په لحاظ مخکې وي د خدای رابطه له جهان سره د علت او معلول د رابطې غوندې نه ده چې زمان په کې ذي دخل وي او رول په کې ولري، بلکې دا رابطه یوه منطقي رابطه ده: خدای جهان ته وجود ورکړی لکه چې سریزه د نتیجې د وجود باعث کیږي او د مقدمې تقدم په نتیجې باندې فکري تقدم دی نه زماني که د ارسطو ټول اقوال په فلسفه

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې مطالعه کړو دې ته رسیږو چې ده په خپل عقلاني نظر او علمي وسعت غوښتل د وجود سر د عقل په وسیله پیدا کړي خو په ډېرو اوهامو، خیالاتو او بې نظمیو کې ولوېد او بې شمېره نفرتونه ترې ولیدل شول.

مثلاً د جهان او حرکت په قدم عقیده لري د (قدرت) په صفت یې توقف کړی دی. د (اراده) صفت یې نادیده پرېښی دی ځینې علوم یې دنیا ته معرفي کړي لکه منطق، بیالوژي او روانشناسی او داسې نور[۲۴].

دلته به د خدای تعالی په وجود د دلیل راوړلو لپاره د ګرانو لوستونکو پام د انسان د وجود د معاینې ته واړوو او هغه کې که یوازې د زړه وظیفې ته زیر شو چې ټول بدن ته په یوه شان وینه ورکوي دا نظم او مساویانه ویش په دې دلالت کوي چې دا هغه ذات پیدا کړی چې هغه عادل دی حکیم دی او مقتدر الله جل جلاله دی.

www.melitahrik.com 0777 400 116

۲۴_ سرګذشت ایمان / ۵۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه د ابي کوريايانو او رواقيانو له نظره

الف ـ ابي کوريان :

د ابيکوريانو او رواقيانو په وخت کې د ميتافزيکي وجود نظريه له مادي ماتې سره مخامخ شوه او د شکي نظريو د پيدا کېدلو سبب شوه ځو نوي افلاطونيان منځ ته راغلل، چې د جهان د پيدا کيدونکي خدای وجود يې تاييد کړ.

۱۲ـ ابي کور :

ابيکور وايي : دنيا کې الوهيت شته دليل يې دا دی چې دا دنيا د يوه پخواني فکر موضوع ده، چې ټولو انسانانو کې خوره ده ا و احساس يې موجود کړی دی. څرنګه چې انساني احساس صادق وي نو دا فکر هم صادق دی.

بل : مونږ سره د دايم، قديم او مسعود وجود (چې طبعاً الهي وجود دی) فکر موجود دی. له بلې خوا هر شی يو ضد لري چې د عالم په وجود کې تعادل راولي. له دې کبله بايد د فاني وجود په مقابل کې باقي او مسعود وجود موجود وي. دوی وايي مونږ بايد د الوهيت ذات د بهترينو ځيزونو مطابق چې مونږ سره وي تصور کړو او فکر وکړو، چې دی له مونږ او زمونږ له کړاو په لرې دنيا کې دی او هميشه دی. څرنګه چې د الوهيت د دنيا مسعودي له مونږ لرې ده په مونږ عنايت نه لري د ده عيشی زمونږ له اوضاع او احوال نه مکدره کيږي .... زمونږ له خيراتو او صدقو نه متاثره کيږي د الوهيت مقام ته د ده د رضا لپاره قرباني وړاندې کول د الوهيت له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقام سره منافات لري، ځکه که الهي ذات په دې عواطفو او مشاغلو مصروف شي د دې سعادت او اطمينان برهميږي له دې کبله مونږ بايد له هغه خاطر جمع اوسو، خوف او وېره له ځانه ليرې کړو.

ابيکور د جهان د پيدا کېدو په هکله د ديموکريت له نظريې پېروي کوي او عقيده لري، چې دا جهان اصل ذرې دی چې ذاتي حرکت لري او د حرکت علت يې په خپل ذات کې دی او دا علت د هغو ثقل دی. ذرات د خپل ثقل په تناسب د پاسه ښکته حرکت کوي، چې دا راښکته کيدو او سقوط په وخت کې لږ منحرف شي او يو بل باندې لګيدلی په نتيجه کې له هغو مرکب څيزونه منځ ته راغلي دي او ټوله زندګی د ذراتو له اتفاقي او تصادفي ترکيب او تاليف موجود شوې ده.

ب ـ رواقيان:

د افلاطون او ارسطو مکتب پسې د رواقيانو مکتب دی، چې د يونان د نورو مکتبو په نسبت يې زيات انتشار درلود، چې ان د يونان د باندې په روم او نورو ځايونو کې هم خپور شوی او مشهور اشخاص يې دا دي:

کانو سيرون، سنيکا مارک، اوربل د روم فاضل امپراطور او ابکتيشی، ايمانويل کانت او داسې نور متاخرين فلاسفه هم رواقي وو. دغه مدرسه هيڅکله منقرضه شوې نه ده. په څلورم هجري لسم ميلادي پېړۍ کې اخوان الصفا د رواقيانو ډله وه، چې پټ يې فعاليت کاوه او د شبنامو په صورت کې يې خپل مسلک او عقيده خوروله. دا خلق طبيعي او مادي او په عين حال کې روحي او اخلاقي دي او وحدت الوجودي هم دي.

۱۲ـ جان پول سارتر:

نننی وجوديان په فرانسوي وجودي جان پول سارتر راټول شوي چې د مکتب او فکر په لحاظ رواقي او د مشرب په لحاظ ابيکوري دي، رواقي او ابيکوري که څه هم يو د بل ضد دي ځکه چې ابيکور لذت او علم خوښوونکی او تن اسا دی او رواقيان لذت ګريز او زحمتکش دي. رواقيان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عقل قوي د حق او باطل تميز کولو کې شکمن دي. د دوی په عقيده مونږ ته معلومات او پېژندګلوي له محسوسو موجوداتو صادرېږي او مونږ ته د حواسو په وسيله رارسيږي او کلي مدرکات او معلومات هغه افکار دي، چې زمونږ عقلونو هغه د جزيي احساساتو په نتيجه کې ورځني ژوند کې منځ ته راوړي دي په دې اساس عقل د حق او باطل د تميز مقياس نه شي کيدلای، نو دې نتيجې ته رسيږي، چې حقيقت د احساس او د شعور له لارې پېژندل کيږي ځکه چې حقيقي اشياء او موجودات قوي او غير قابل انکار احساس او شعور انسان ته پيدا کوي.

او رواقيان د جهان د پيدا ايښت په برخه کې په يو وخت کې هم خدای پالونکی او هم ملحد دي دوی وايي : د هستۍ په عالم کې غير له مادې بل څه وجود نه لري او هر موجود له دوه عنصرو جوړ شوی يو منفعل او غير متحرک عنصر او بل فاعل عنصر چې مادې ته حرکت او ټول شکل ورکوي دغه عنصر اور دی.

دوی وايي : خدای هماغه اول اور و په حقيقت کې غير له خدای بل څيز چې په شکل او هيئت کې اوروي موجود نه و دا اور په حرکت کې شو يوه برخه يې په هوا بدله شوه او بله برخه يې له هوا په اوبو بدله شوه او له اوبو په خاورې بدله شوه او ټول څيزونه بېرته اور ته ورګرځي خدای د جهان نفس ارواح دی او جهان د خدای جسم دی.

دا مکتب خدای مريد او واجب الوجود ګڼي د خدای په حکمت او عنايت قايل دي.

۱۷_ کليانتيس :

کلينتيس د دې رواقي مکتب پيرو د خدای د اثبات په برخه کې وايي:
خويونه او طبيعتونه ايجابوي چې ځينې د ځينو نورو په نسبت غوره وي چې انسان له ټولو بهتر دی خو هغه بيا هم ناقص دی نو لازم دي چې له هغه هم کاملتر موجود وي او هغه عبارت له ذات د خدای تعالی نه دی، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاملترین دی. سربېره پر دې د طبیعت هولناک مظاهر له نیکیو او ښکلا وو سره یې او د انساني نفسي انفعالات د دې مظاهرو او ښکلاوو په برابر کې او وحي او الهام ټول د خدای او وجود دلایل دي، د رواقینو په عقیده چې وحدت الوجودیان مادیونو ته نژدې دي دنیا چې الهي صبغه لري خپلې مادې سره قدیم ده اما نظام یې حادث دی، ځکه کوم تغییرات چې په کې وارديږي د حدوث دلایل دي او دا ټول معقولیت حکمت او هدف مندي والی چې په اشیاوو کې دی مونږ د خدای په وجود معتقد کوي.

رواقیانو عقیده لرله چې اولی پیدا کوونکی یو خدای دی. دې علت او مطلق موجود دی چې عقل او نفس یې په یوه وار پیدا کړی دی او نور مخلوقات یې د دې دوه مخلوقو په واسطه پیدا کړي دي، د دوی په نظر عقل او نفس د ده ابدي جوهر دی.

۱۸_ شهرستاني :

شهرستاني وایي چې رواقیانو ویل : انسان باید هره ورځ مخ په اینه کې وګوري که بد یې وویني باید بد کار ونه کړي چې دوه بده یوځای نه شي او که ښه یې وویني باید هاند وکړي چې هغه په بد سلوک په بدۍ بدل نه کړي.

فکراو عقیده :

دا رنګه د شرق عقاید د غربي شرق میانه او شرق نزدیک عقایدو سره ملاقي شوي بالاخره یونان ته ورسیدل او د یونان د خلکو د خاص استعداد په نتیجه کې یې فکري رنګ واخیست او په تدریج سره فکري جنبه د عقیدې په روح غالبه شوه څو عقیده له منځه لاړه او فکر د هغې ځای ونیو.

عقیده ځانته استناد په کار لري هاند کوي چې په اتکاء د هغه استناد خپل موجودیت او وحدت وساتي او فکر د عقیدې په عکس خود سره ګڼې، پای بند نه لري. هر طرف یې چې میلان شي مانع یې په مخ کې نه وي له دې کبله وو هر فکر چې هرې خوا ته غوښتل هغې خوا ته به لاړ نو متعدد او په عین حال کې متناقض افکار منځ ته راغلل، دې مکتبو د تعارض او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناقض د عصبیت رنگ اخستی و ، هر مکتب به د خپل مکتب په حقانیت متعصبانه اصرار کاوه. حال دا چې فکري مکتب نباید دومره متعصب او متحجر وي په تېره بیا چې دا مکتبونه ټول د علومو ابجد خوانیوو یوه هم د بقا وړتیا نه لرله دې مکتبونو د اینده افکارو لپاره زمینه مساعده کړه. مقدوني حملې دغه مکتبونه له منځه یوووړل او داسې افکارو ته زمینه برابره شوه چې مور یې عقیده او دایه یې ایمان او یقین وي.[۲۵]

www.melitahrik.com 0777 400 116

[۲۵]_ سرگذشت ایمان / ۷۱-۷۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د نویو افلاطونیانو له نظره

۲۱_ فلیون (۲۰۰ق،م – ۲۵۰ق،م):

د اسکندر له یهودیانو یوه تن یونانیانو ته وښودل چې تورات کې یوه فلسفه ده، چې د دوی له فلسفو لوړه ده، له فلیون د مخه د افلاطون مکتب د قبل المیلاد په دوهمه پېړۍ ځینې مترقي ښارو کې تاسیس شو، یوه پېړۍ وروسته د قبل المیلاد اوله پېړۍ کې (نوی فیثا غورث) هم د یوه اخلاقي مکتب په حیث منځ ته راغی. هم دغه وخت اکثرو مفکرینو دغه دوه نوي فکرونه سره ګډ کړي و، په عین حال کې شرقي دینونو هم په کې لار کړې وه، بیا په اولې او دوهمې میلادي پېړۍ کې د خلکو توجه د افلاطون مکتب ته زیاته واوښته په هغه یې خصوصاً په (تیماوس) یې شرحې ولیکلې، کومې چې یهودو له فلیون مخکې په تورات لیکلې وې، دوی تورات د روح سرګذشت باله، چې څرنګه جسم ته په لرې کېدو او نږدې کېدلو خدای تعالی ته لرې او نږدې کیږي؟ دوی د سفراول فصل کې د تکوین تاویل داسې کوي: خدای تعالی اول خالص عقل پیدا کړ، بیا یې د همدې خالص عقل په شکل ځمکې ته نږدې بل عقل (ادم ع) پیدا کړ او هغه یې په حسي (حوا) چې ضروري معاونه یې وه ملګرې کړه.

د فلیون افکار چې بې ترتیبه، متناقض او ډېر اوږدوالی لري د هغو له مطالعې څرګندیږي، چې وایي لومړی اساسي څیز دا دی، چې دنیا پیدا کوونکی لري، چې له دنیا د باندې دی، هغه پیدا کوونکی په دنیا قیمومیت لري، چې عقل یې نه شي درک کولی ځکه چې عقل او حواس د خدای له ادراک عاجز دي. د خدای عنایت هم په مستقیم صورت نه دی باید واسطه یې منځ کې وي، روح هم بې واسطې خدای ته نه شي رسیدلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته سرې پوهیږي، چې فلسفه څرنګه له دین رااوتله او څرنګه یو څو وخته له هغه تغذیه شوه، بیا یوه موده له هغه جلا شوه خو استقلال یې پیدا نه کړ. بالاخره له منځه لاړه. اوس بیا غواړي دین سره پیونده شي. (بې د فلیون له تایدو به څرګندیږي)، دین هم په دې وخت کې فلسفي ته احتیاج درلود ځکه چې په دې وخت کې تورات د یهودو د غیر منطقي تحریفاتو له کبله د موسی علیه السلام دین تقریباً له منځه وړی وه، خو د عیسی علیه السلام په بعثت د خدای تعالی دین تازه او نوی شو، بیا د یهودو د تبلیغاتو له کبله یې دومره استناد ونه کړ، فلیون او نورو یهودیانو سعي کوله، چې خپل دین د عقلي دلایلو له مخې تقویه کړي.

۲۲_ افلوطین (۲۰۴-۲۷۰م):

افلوطین د مصر او د نوي افلاطوني مکتب له سترو مؤسسینو و، دی یوولس کاله د وثنی امونیوس ماکاس شاګرد وو، دی د نوي افلاطونیانو د مکتب لومړنی وثنی فیلسوف و. د افلاطون فلسفه کې د وجود لپاره څلور ارکان دي. اول رکن یې (واحد) دی، چې نه د کوم څیز صفت کیدلای شي او نه په کوم وصف موصوفیدلای شي مګر چې سلبي صفات وي. دوهم رکن یې نمونه (مثال) دی، چې ذاتي ژوند لري. دریم رکن یې د (عالم روح) دی او څلورم رکن یې (ماده) ده. افلوطین هم دا ډول ترتیب لري خو هغه یې (اقانیم اربعه) نومولي دي، چې (واحد) او پس له هغه درې نور اقنوم یعنې (عقل، نفس او ماده) دي.

نوي افلاطونیان د جهان د پیدا ایښت په برخه کې داسې نظر لري: امکان نه لري، چې دا جهان په خپله منځ ته راغلی وي،بلکې حتماً پیدا کوونکي پیدا کړي دي، چې هغه یو ازلي او ابدي په خپل ځان قایم او له روح او مادې لوړ خدای دی. خدای له هر څیز لوړ او پورته دی او ټول څیزونه یې پیدا کړي دي. دوی وایي څرنګه، چې د خدای او اشیاوو ترمنځ ورته والی نشته. له دې کبله خدای بې له سلبي صفاتو په نورو صفتونو نه شو

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

توصیف کولای؛ خدای ماده نه ده په حرکت او سکون نه شي توصیف کیدلای هیڅ یو صفت ورته نه شو منسوبولای؛ ځکه چې بیا له مخلوق سره تشبیه کیږي او محدودیږي. حال دا چې خدای کامل ذات او غیر متناهي دی هیڅ شي ته محتاج نه دی. زمونږ عقل د هغه له درک عاجز دی. د دوی دا عقیده به تنزیه او تقدیس کې زیات اغراق لري نو په سلبي صفاتو اکتفا درسته نه ده ځکه چې دوی د علم، قدرت او ارادې صفات چې عقلاً خدای تعالی ته واجب دی خدای تعالی ته نه ثابتوي.[۲۲]

www.melitahrik.com 0777 400 116

[۲۲]_ سرگذشت ایمان / ۷۱-۷۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د مسلمانانو فلاسفه وو له نظره

۲۳ـ رازي :

د یونان فلاسفه و په تېره افلاطوني نوې فلسفې په خدای باندې کلک ایمان درلود ، خو بیا یې هم اوهام او خرافات پرې علاوه کړي و.

رازي وایي : د عقل موجودیت په ځینې ژوو کې چې ښه عملونه کوي د دې دلیل دی، چې پیدا کوونکی شته چې هر شی یې غوره او ښکلی پیدا کړی دی، رازي په دغه ساده دلیل اعتماد لري، چې شک ته په کې هیڅ لاره نشته.

۲۴ـ فارابي :

فارابي عقیده لري، چې علم په مطلق تصور او تصدیق سره ویشل شوی دی، نو تصور سره چې څو بل تصور موجود نه وي نه تکمیلیږي. لکه د یوه جسم تصور چې مخکې د هغه د طول، عرض او عمق له تصور نه میسریږي لیکن هر تصور دا روش نه ایجابوي، بلکې دا سلسله باید په یوه تصور منتهي شي، چې فکر هلته توقف وکړی او په هیڅ بل تصور مسبوق نه وي لکه تصور د وجود ، وجوب، امکان.

فارابي موجودات دوه نوع ګڼي. ممکن الوجود او واجب الوجود ، که ممکن الوجود ، غیر موجود تصور شي کوم ممانعت په کې نشته ځکه چې وجود یې له علت مستغني نه دی او که ممکن الوجود موجود تصور شي هغه وخت د بل موجود په توګه واجب الوجود کیږي، او که واجب الوجود غیر موجود تصور شي دا محال دی ځکه چې واجب الوجود خپل وجود ته علت نه لري د بل موجود په توګه نه موجودیږي، بلکې په خپل ذات قایم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او ممکنات چې یو له بله علت او معلول وي بناءً متناهي وي په بل عبارت تسلسل په کې جائز نه وي او د دور مفهوم هم په کې مورد نه لري، نو حتماً باید په واجب الوجود چې لومړنی موجود او د اشیاوو د وجود اولین سبب دی منتهي شي، او اول وجود او لومړنی سبب خدای تعالی دی.

فارابي وايي: خدای تعالی تر ټولو موجوداتو کامل دی، زمونږ علم او معرفت د ده په مورد کې په هر لحاظ باید کامل وي، خو مونږ د مادي اړخ لرلو له کبله په خپل محدود معلومات او معارف د هغه له ادراک عاجز یو.

۲۵_ بلخي ابن سینا:

ابن سینا وايي حیواني ادراکات په ظاهري او باطني ویشل شوي. ظاهري پنځه حواس دي او باطني (مصوره) قوه ده، چې د حسي ادراکاتو خزینه ګڼل کیږي. بله (واهمه) قوه ده، چې د محسوساتو هغه اړخ درک کوي، چې د حواسو په توګه نه درک کیږي. د مثال په ډول پسونه داسې قوه لري، چې په هغه د دښمن عداوت درک کوي حال دا چې د لیدو حس یې په تنهایي نشي درک کولای. بله (حافظه) قوه ده او د ټولو څیزونو خزینه ده، چې په واهمه درک کیږي. بله (مفکره) قوه ده، چې امانتونه او د مصدري او حافظې یاداښتونه د هغې په تصرف کې دي. ځینې د هغو له ځینو نورو سره یوځای کوي او ځینې نورې د هغو یو له بله جدا کوي. د ابن سینا له نظره حس (خالصه معنا) درک کولای نه شي او د دې توان نه لري، چې صورت بدون له مادې او بدون له رابطو د مادې لکه کم او کیفیت، مکان او زمان ... وپېژني، یوازې انساني روح دی، چې ثابت مفاهیم د هغه له بیګانه او نااشنا ارتباطاتو لري. د داسې قوې په وسیله چې (فطري عقل) ورته وايي تصور کوي. محسوس د محسوسوالي په لحاظ معقول کیدلای نه شي او معقول په اعتبار د معقولوالي یې محسوس کیدلای نه شي. دی وايي: حس د خلق په عالم یعنې په کایناتو کې تصرف کوي او عقل د امر

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عالم کې تصرف لري او څه چې د خلق او امر له عالم پورته وي له حس او عقل دواړو مستور او پټ دي. له دې کبله د خدای تعالی د ذات پېژندلو ته لاره نشته. هغه چې د پېژندلو د معرفت وړ وي د خدای تعالی صفات دي، عقول دومره صلاحیت نه لري، چې د خدای تعالی په اعمالو او د پیدا کېدلو په اسرارو، حکمت او تدبیر، قضا او قدر يې قضاوت وکړي.

دی وايي: د خدای تعالی د وجود د اثبات دلیل د ده په مخلوقاتو کې باید ونه لټوو، بلکې لازم دي چې د لومړني موجود (واجب الوجود) دلیل له هغه څه چې موجود دي او له هغه څه چې وجود يې عقلاً جایز وي استنباط کړو ... په دې ډول د اول موجود اثبات ته غیر له فکر کولو او تامل په ده کې بل څیز ته غیر له ده احتیاج نشته. که څه هم مخلوفات د ده په وجود دلیل دی، مګر لومړنی استدلال غوره او محکم دی. دا دواړه ډوله دلیلونه د خدای تعالی په دې فرموده کې موجود دي: (سنريهم اياتنا في الافاق و في انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق، او لم يكف بربک انه على كل شيءٍ شهيد.)[27] ژر به خپل ایاتونه په مخلوقاتو او ځانو کې يې پرې ووینو څو چې د ده حقانیت ورته څرګند شي ایا رب ته دې کافي نه ده، چې د هر څه مشاهده کوونکی دی؟

۲۲_ ابن مسکویه:

ابن مسکویه وايي: د موجوداتو خالق څرګند او پټ دی. څرګند په دې دی، چې حق دی او حق واضح او روښانه وي. اما پټ په دې دی، چې زمونږ عقلونه يې د هیولايي پردو د تراکم په نسبت چې د ده او د پروردګار د ذات د حقیقت ترمنځ حائل شوي د هغه له درک ناتوانه دي. خدای پاک ټول څیزونه له نیستۍ اختراع کړل؛ ځکه چې که هغه يې له کوم موجود څیز موجود کړی وای بیا به ابداع او اختراع مفهوم نه درلود. ... ابن مسکویه

---

[27]. فصلت / ۵۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر کوي، چې انسان تل مخ په وړاندې ځي د ذکاوت او د فکر او نظر د صحت په لحاظ د تکامل په لوري حرکت کې دی. څو اعلی افق ته ورسیږي او یو له دې دوه مقامو ترلاسه کړي کوم، چې د دایمي فکر او نظر له کبله حقایقو کې موجود دي، چې د خدای احکام او امرونه ورته روښانه شي یا بې له دې چې فکر او نظر په کار واچوو او بې له سعي او تلاش د خدای له لوري ورته واضحه شي، لومړی مقام فیلسوفانو ته او دوهم پېغمبرانو ته چې د خدای فیض او رحمت یې نصیب شوی ثابتیږي.

انسان کله د عقل او سوچ صحیح نظریه وسیله د ازلي او ابدي د کمال په صفاتو متصف یوه خدای په وجود ایمان راوړي او شریعت هم دا ډول خالص عقلي ایمان له مؤمنانو غواړي، خو بیا هم په دې تحلیل د نبوت اړتیا پرې نه پوره کیږي ځکه چې له سوچ کولو دا ډول ایمان راوړونکي ډېر کم او نادر دي نو بناء پر دې د ټولو خلقو ترمنځ د تبلیغ او دعوت لپاره نبوت او رسالت لازمي او ضروري دی.

۲۷_ ابن خلدون:

ابن خلدون وایي: محسوسات د ادراک او معرفت منبع او منشاء دي او ټول خبرې کوونکي او غیر خبرې کوونکي ژوي په دې حسي ادراک او معرفت کې شریک دي، خو انسان د هغه معرفت په وسیله چې له محسوساتو مجرد دی له نورو ژویو توپیر لري خو سره له هغې هیڅوک د امورو له مبادیو او د هغو له ترتیب خبر نه دي ځکه چې ذکر شوي مبادي داسې امور دي چې هغه خدای تعالی په فکر کولو کې ودیعت ایښی دی. ځینې هغه ځینې نور تعقیبوي او پیروي یې کوي او انسان یې د پېل او پای له پېژندلو عاجز دی او پوهان غالباً له ظاهري طبعي اسبابو مطلع دي او ابن خلدون د ذاتي شیزونو د حقایقو پېژندلو کې د عقل قوه ناتوانه ګڼي او د عقل دغه ناتوانۍ د ده په نظر عقل او معرفت ته کوم عیب نه متوجه کوي بلکې د ده په نظر عقل صحیح او سلیم مقیاس او میزان دی. احکام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې یقیني او غیر قابل انکار دي، خو داسې تصور دې ونه شي، چې وحدانیت پورې مربوط امور د اخرت ورځ، د نبوت حقایق، الهي صفات او هغه څه چې د انسان له توان وتلي دي د عقل په توګه به سنجش شي، ځکه چې داسې تصور محال د تحصیل طمع ده، عقل د وجود یوه ډېره وړه زره ده. څرنګه خدای او صفات یې په برکي نیولي شي؟

په هر تقدیر ابن خلدون د هستۍ په برخه کې د (حدوث) په مشهور دلیل تکیه کوي. وایي: د جهان حدوث، ذوات وي که افعال مخکیني اسباب ا و علتو ته اړتیا لري او دا ټول قبلي سببونه نوي پیدا شوي دي ځکه چې نورو سببو او علتو ته احتیاج لري، په دې ترتیب اسباب پرله پسې له یوه سبب بل سبب پورې ارتباط پیدا کوي، څو چې په پای کې مسبب الاسباب یا د ټولو اسبابو پیدا کوونکی لا اله الا هو باندې منتهي شي.

۲۸_ ابن طفیل:

ابن طفیل د معرفت، وجود او په خدای تعالی د ایمان په فلسفه کې لاندې حقایق اثباتوي:

الف: - د هغو مرحلو توضیح چې عقل هغه د معرفت په لاره کې له جزیي محسوساتو تر کلي افکارو پورې په تدریجي صورت تیروي.

ب: - بشري عقل بې له تعلیم او رهنمایۍ د صادقو دلائلو موجوده آثارو او د مخلوقاتو د دلایلو له مخې د خدای تعالی د معرفت او ادراک قادر دی.

ج: - عقل کله د استدلال د لارو په طی کولو کې عجز او ستومانیو سره مخامخ کیږي په تېره بیا چې غواړي مطلق ازلیت مطلق عدم، غیر متناهي والی، زمان، قدم او حدوث او د هغو نظائر تصور کړي.

د: - ممکنه ده، چې قدم یا حدوث عقل ته راجع وي، خو د هر یوه نتیجه د خدای تعالی د وجود د اثبات متضمنه ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـ : - انسان د عقل په توګه کولای شي د علمي او اجتماعي اخلاقو اصول او د فضایلو اساسات وپېژني او ځان په هغه سم برابر کړي.
و : - د اسلامي شریعت اوامر او لارښووني او د سلیم عقل معارف او مدرکات د حق، خبر او ښکلا په برخه کې یو بل سره هیڅ اختلاف نه لري.
ز : - کومه لاره چې شریعت خلقو ته وضع کړې د هغې تعقیب کې حکمت دی، دوی سره یې د دوی د عقلو په سویه صحبت کړي. دوی یې د الهي حقایقو او اسرارو په کشفولو نه دي مکلف کړي، د خلقو کامل خیر په هغه څه کې دی، چې د شریعت مدد کول پرې لازم شوي وي او تعمق په کې ترک ګڼل شوی دی.

۲۹_ امام غزالي : [۲۸]

امام غزالي چې په حجة الاسلام ملقب دی د پخوانیو فلاسفه وو نظریات یې مطالعه کړي او په ډېر عالمانه او معقول صورت یې رد کړی دی د هغو نظریات د خدای تعالی او د انسان په برخه کې چې د فلسفې اصلي موضوع ده. په (مقاصد الفلاسفه) نومې کتاب کې په هغه ډول چې دوی ویلي په تفصیل بیان کړي. بل کتاب یې د هغو د نظریاتو په رد کې د (شهامت الفلاسفه) په نوم ولیکه او د هغو واهي او خیالي نظریات یې په کې رد کړي دي. وروسته یې د (المنقذ من الضلال) په نوم کتاب ولیکه. په هغه کې یې سمه د نجات لار ترسیم کړې، چې دلته یې صرف د خبرو نمونه په لاندې ډول رانقل کوو :
امام غزالي ارسطو او الهي فلاسفه مخاطب کړي ویلي یې دي : تاسې د خدای په وجود اعتراف کړی او ټول د کمال صفات ده ته منسوبوئ اما د دې په څنګ کې د جهان په قدم هم معتقد یئ. وایئ : جهان له ازله خدای تعالی سره یوځای و، د هغه تابع او معلول دی او د زمان له لحاظه هم هغه

---

[۲۸]. امام غزالي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول چې معلول تابع د علت دی موافق دی او له هغه متاخر نه دی، بلکې خدای تعالی له جهان داسې قدیم دی لکه چې مقدمه یې پر نتیجې قدامت لري. په بل تعبیر وایي خدای له جهان له حیث د ذات او رتبې قدیم دی نه له حیث د زمان.

او تاسې وایئ ممکن نه دي، چې حادث له قدیم صادر شي او په هغه صورت کې چې د جهان صدور د زماني له لحاظه پس له خدای صورت موندلی، هغه وخت باید دغه صدور یو مرجح ولري، د دې ترجیح ایجادگر څوک دي؟ او ولې یې مخکې له دې هغه ایجاد او احداث کړي نه دي؟ او عدم ایجاد د قدیم په عجز او توانمندۍ او د حدوث استحالي ته نه راجع کیږي او نه ویل کیږي، چې پخوا غرض او هدف موجود نه وو، وروسته موجود شو. همدارنګه نه پیدا کیدښت د ارادې فقدان ته راجع کیدلای نه شي ځکه چې د قدیم ذات د ارادې حدوث محال دي.

غزالي وایي : له قدیم نه د حادث صدور د الهي فلاسفه وو په نظر لرې بریښي، ولې بې له دې چې په حادث امر اعتراف وکړي. بله چاره نه لري ځکه چې د جهان موجودات ټول حادث دي. ځانته سببونه لري او د حوادثو اتکا او اعتماد په غیر متناهي صورت په نورو حوادثو محال کار دی. هیڅ عاقل شخص هغه نه شي منلی ځکه چې تسلسل ته رسیږي، بناءً حوادث او نوي پیدا شوي شیزونه حتماً په یو طرف منتهي کیږي، چې تسلسل پرې پایان مومي او له حوادثو هاغه طرف ته خامخا قدیم دي، بناءً د حادث صدور له قدیم ځینې د فلاسفه وو د خپل قانون او قاعدې له مخې جایز دي.

فلاسفه وایي : له خدای تعالی د جهان صدور ضروري دي او غزالي د دوی د دې مفکورې په مورد کې وایي : ضروري صدور ته (فعل) نه ویل کیږي، څوک چې وایي : څراغ نور خوروي. دا خبره یې قانوني نه ده ځکه چې فاعل صرف په دې خاطر چې د ایجاد سبب شوی فاعل نه ګڼل کیږي.

www.melitahrik.com 0777 400 118

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې فاعل هغه وخت فاعل دی، چې فعل او عمل له هغه د (ارادې او اختیار) له مخې له هغه صادر شي او له علت نه د معلول صدور هغه وخت ضروري دي، چې معلول علت سره مساوي وي. حال دا چې د خدای او د متغیر جهان ترمنځ هیڅ قسم مساوات نشته، چې جهان په ضروري صدور له هغه منځ ته راشي، قدرت او اراده د خدای تعالی له کمالیه صفاتو خورا عمده صفات دي ځکه چې اراده یو داسې صفت دی، چې د هغه په توګه یو له ضدینو بل څه شی نه تمیز کیږي، اما د قدرت نسبت ضدینو ته (ایجاد او عدم) مساوي دي، بناءً باید داسې صفت موجود وي، چې یو له ضدینو ته تخصیص ورکړي او دا صفت اراده ده، نو اراده د کمالي صفاتو له جملې ده، چې عقلاً یې اثبات خدای تعالی ته واجب دي او له عدم نه ایجاد یوازې د قدرت په واسطه منځ ته نه دی راغلی، بلکې د قدرت لپاره اراده هم ضروري ده. څو چې ایجاد ته تر عدم ترجیح او امتیاز ورکړي، نو هیڅ مستحیل نه شته، چې وویل شي: جهان د قدیمي ارادې په وسیله په موقع او فرصت کې موجود شوی دی، چې د هغه وجود یې غوښتی دی او د عدم استمرار یې تر هغه وخته دوام درلود، چې د قدیم ارادې د هغې اقتضاء درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پېژندنه
د غرب د معاصرو فلاسفه وو له نظره

۳۰_ لاینبتز:

لاینبتز د وجود په برخه کې ایجاد له عدم او ایجاد کوونکی د اسې نظر لري او دا عیناً د فارابي، ابن سینا ، دیکارت او جان لاک نظر دی، خو د لاینبتز ایمان ډېر قوي او بیان یې زیات ښکلی دی.

هر عقلي حقیقت، چې د هغه اثبات یا نفي د عقل له لارې کېږي، د هغه اثبات او نفي کې عقل هرو مرو په دوه مبداء وو ، عقلي، اساسي ضروري اعتماد لري، یوه د تناقض مبداء او بله د کافي علت مبداء، ځکه د هغه څه چې تصور یې کوو یا ممکن یا مستحیل یا واجب وي او هر هغه څیز چې د وقوع تصور یې عقلي تناقض منځ ته راوړي هغه څیز (مستحیل) دی او څه شی چې د وقوع تصور یې عقلي تناقض منځ ته نه راوړي هغه څیز (ممکن) دی او څه شی چې د عدم وجود تصور یې د عقلي تناقض باعث کېږي هغه څیز (واجب) دی.

همدارنګه هر واقعیت، چې مشاهده کوو د علت او معلول ضروري قانون په اساس حتماً ځانته علت لري، چې د هغه د وقوع او ایجاد سبب دي او دا علت باید د معلول د وقوع لپاره (کافي) وي، ځکه چې د وجود عدم د عقلي تناقض (کافي علت) منځ ته راولي او د دې دوه مبداؤ (د عقلي تناقض مبداء او د کافي علت مبداء) په اساس د (ممکن) معرفت او پېژندل او د (واقعیت) تحلیل مونږ ته میسر کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاینبتز د خدای د وجود او له عدم د جهان د ایجاد دفکر په برخه کې وايي :

د خدای وجود او له عدم د جهان د ایجاد د تصور مفکوره عقلي تناقض نه لازموي. که څه هم عقل له عدم نه د جهان د پیدا کېدلو تصور نه عاجز او ناتوان نه دي. پس له هغه واقعیت انتقال کوي وايي : واقعي جهان چې محسوس او موجود دی په خپله يې خپل ځان نه دی پیدا کړی ځکه چې اعتراف کول په دې چې جهان خپل ځان پخپله پیدا کړی وي تناقض لازموي، له دې کبله جهان په خپل وجود کې (کافي علت) ته اړتیا لري او بې له هغه موجودیدلای نه شي، د واقعي جهان وجود له دې کامل او متناسب نظم او نسق سره ایجابوي، چې د هغه وجود (کافي علت) کامل قدرت او حکمت ولري او په کمالیه صفاتو موصوف وي. دا کافي علت واجب الوجود خدای دی چې له هغه انکار عقلي تناقض لازموي.[۲۹]

لاینبتز چې په خوشبینۍ شهرت لري جهان په نهایي کمال کې تصور کوي، او د کافي علت د مبداء په اساس د دې جهان محکم نظم او تام جمال د پروردګار په کمال استدلال کوي او د پروردګار کمال د دې جهان د کمال او افضلیت دلیل ګڼي او وايي : دا جهان ډېر غوره جهان دی، چې عقلاً یې تصور ممکن دی. لیکن جهان ته باید په محدود وخت او زمان کې د یوې معیني حادثې په نظر ونه ګورو، چې یوازې شرارت چې په یوه حادثه کې موجود وي سترګو لاندې ونیسو او له نورو ټولو ښېګڼو او ښکلاوو یې سترګې پټې کړو، بلکې د تمام حکمت ادراک او پېژندنه یا پېژندلو لپاره لازم دي چې افاقي عام او تام نظر ولرو څو درک کړو هغه څه چې مونږ هغه ابدي شر تصور کوو د هغه وجود د خیر رسیدلو لپاره ضروري او لازمي دي.

۲۹_ سرګذشت ایمان ...ص ۱۸۹-۱۹۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۱_ جاحظ:

جاحظ د لاینتبز له پیدا کیدلو نه پېړۍ مخکې وفات شوې وو هغه په دې مورد کې ویلي :

د دنیا له پیدا ایښت نه تر وروستي عمر پورې یې له خیر سره د شر، مضر سره د مفید، نفرت راوړونکي سره د خوشحالۍ راوړونکي او ټیټ سره د جیگ، زیاتوالي سره د کموالي په خلطیت کې مصلحت مستور دې، که جهان کې یوازې شر وای د خلکو له اوږو تکلیف سقوط کاوه د اسبابو او علتونو فکر کول له منځه تلل او د هغو په انعدام حکمت هم منعدم کیده، کله چې اختیار او انتخاب نه وي تمیز له منځه ځي، عالم او پوه د تصدیق، توقف او تعلیم قدرت له لاسه ورکوي علم او پوهه له منځه ځي. د ضرر د دفع او د منفعت د جلب د تدبیر دروازه بندیږي په مصیبت صبرا و په نعمت شکر به نه وي. د بیان برتري او د درجې او مقام رقابت له منځه ځي، خوښي، کامیابي او د بریالیتوب افتخار نابوده کیږي، حق پرست د حق کرامت او عزت او د باطل پیرو به ذلت او باطل نښي درک کولای. هغه وخت هیلې په زړه کې مرې او هغو ته د رسیدلو امید وجود نه لري ... پاک او منزه دی هغه ذات، چې د هغو منافع یې نعمت گرځولی او د هغو اضرار یې ډېرو لویو منافعو ته راگرځولی دی...

ټولو کې کامل مصلحت دی او د هغه له یوځای کېدلو یې تمام نعمتونه پیدا کړي دي.

۳۲_ کانت :

کانت وایي : زمونږ عقلونه د خدای جل جلاله وجود ا و د هغه موجودات مني ځکه چې د الوهیت د نفي فکر عقلي تناقض منځ ته راوړي.

کانت د بحث او مناقشې په پای کې دې نتیجې ته رسیدلی دی، چې : د عقل وظیفه د حسي پدیدو په دائره کې منحصره ده. او د (حدوث) او (وجوب) دلایل د (علت) په قانون او عقلي حکم (چې غیر نهایي تسلسل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورتو په عالم کې واقعات او حوادث او ممکنات مستحیل ګڼي) ولاړ دي. دغه دلایل ایمان په شک او تردد کې اچوي... له دې امله د ده په فکر د دې دلایلو او د نظري عقل له لارې استدلال په وجود سخت دی بل عقل یې چې (عملي عقل) یې بللی اختراع کړی دی چې له هغه یې مقصد (ضمیر) دی. نو ده د عملي عقل په وسیله د خدای تعالی په وجود استدلال وکړ او ويې ویل:

مونږ د خپلو نفسو په اعماقو کې قوي او غیر قابل انکار شعور لرو، چې مونږ ته په خیر او نیکي کولو امر کوي او له شر او بدیو مو منع کوي او د ګناه کولو په موقع کې مو توبیخ او تهدیدوي. دا شعور د کانت په نظر له تجربې او احساس څخه نه دی پیدا شوی ځکه چې حواس غیر له ظاهري موجودو اشیاؤ نور څه مونږ ته نه رانقلوي او په خارجي موجوداتو او اشیاوو کې څه شی چې د ضمیر ملامتي او تهدید وګڼل شي وجود نه لري. دا شعور د نظري عقل محصول هم نه دی ځکه چې د نظري عقل دنده حسي ادراک او د هغه نقلول عقلي ادراک نه دی نو دا قوي واضح او غیر قابل انکار شعور له کومه ځایه راځي؟

کانت دغه شعور چې خلک ورته ضمیر وایي (عملي عقل) بولي او وایي:

دا شعور زمونږ د نفس او روح اخلاقي نظري قانون دی؛ ذکر شوي عقلي ادراکات مونږ ته د خلکو د خیر او منفعت په لاره کې په اقدام او د مخاطرو تسخیر او قربانۍ ګاللو امر کوي.

کانت په خپل استدلال کې پرمخ تللی له دې اخلاقي قانون د ارادې په ازادۍ استدلال کوي، او د ارادې آزادۍ اخروي ژوند کې د نفس د بقا دلیل نیسي او د جزاء د ورځې دلیل یې ګڼي او د جزاء له ورځې د عادل جزا ورکوونکي په وجود استدلال کوي. کانت په دې ترتیب لکه چې د دې ایت په مفهوم تمسک کړی وي چې فرمایلي یې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"افحسبتم انما خلقناکم عبثاً و انکم الینا لا ترجعون" ژباړه : ایا نو د تاسې پیدا کول مو چې کړي عبث یې گڼئ او تاسې به ما ته رجوع نه کوئ؟

۳۳ـ دیکارت :

دیکارت د فلسفې مسیر ته تغیر ورکړی او د هغه قواعد یې تجدید کړي دي. د خالق د وجود د استدلال لاره یې داسې تعقیب کړې ده، چې د مخه تر دې په هغې لارې ځوک نه وو تللي، ده وغوښتل، چې خپل نفس له جسمانیت مجرد کړي او پس له هغه د خپل نفس او روح په داخل کې د هغه له خارج حقیقت ولټوي، په همدې ترتیب دیکارت د کایناتو وجود د هغه له صانع ځنې نه غواړي یعنې د تعلیل لاره نه وهي او دنیا سره د هغې د عللو او اسبابو له لارې کوم ارتباط نه نیسي تنها خپل نفس ته متوجه کیږي غواړي چې د هغې مخفي او غامض کونجونه ورته رښا شي.

دیکارت د خدای تعالی په وجود درې دلیلونه راوړي، چې ټول نفسي او روحي دلایل دي، چې په لاندې ډول یې وړاندې کوو :

۱ـ زه چې د خپل شعور په توگه په خپل ځان کې ځینې کمبوتې وینم تل دا احساسوم، چې باید یو کامل واجب الوجود ذات موجود وي، دغه شعور هم په ما کې هغه کامل ذات غرس کړی دی، چې د کمال په ټولو صفاتو متصف دی او هغه مقدس ذات خدای تعالی دی.

۲ـ ما خپل ځان په خپله نه دی پیدا کړی، که ما دا کار کولای شوای نو ټول کمالي صفات مې خپل ځان ته ورکول، نوزه د بل ذات مخلوق یم، چې هغه ذات باید د ټولو کمالي صفاتو لرونکی وي.

۳ـ ما سره د کامل ذات په وجود شعور دی او زما دا شعور په قوت یقیني والی خپل کې له دې کم نه دی، چې : د مثلث د زاویو مجموعه له دوه قایمو سره مساوي ده، نو بنا پر دې هیڅ شک نشته چې خدای شته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې دیکارت د خدای تعالی د وجود د اثبات او دا چې هغه تعالی د ټولو کمالیه صفاتو څښتن دی له ځان نه پیل کړي وایي : زه څه شی پیدا کړی یم؟ ما خپل ځان په خپله نه دی پیدا کړی؟ که نه ټول کمالي صفات چې زه یې نه لرم ما ځان ته ورکول نو زما خدای د کاملو صفاتو والا دي، او زما وجود، د خدای تعالی په وجود او صفاتو یې روښانه دلیل دی.

۳۴_ برگسن :

برگسن د مادي مکتب د پیروانو نظر (چې د موجوداتو پیدا کیدل یې د تصادف تابع گڼلي او طبعي انتخاب یې گڼي) باطل شمېرلی. ویلي یې دي : زمونږ عقل څرنگه تصدیق کولای شي، چې د باصرې حس ټولو ژویو کې د تصادف له لارې او د طبعي انتخاب له مخې ایجاد او د کمال حد ته رسیدلی وي، که طبعي انتخاب په تصادف ولاړ وي، د طبعي انتخاب پیروان تصور کوي، چې ژوي له مختلفو تاثیراتو لاندې راځي لکن عین هغه څه چې یوه ژوی ته رسیږي نورو ژویو ته نه رسیږي نو مؤثره عواملو کې اختلاف حتماً وجود لري او په نتیجه کې تکوین او د باصره حس اختلاف حتمي او لازمي دي، بناء پر دې معقوله نه ده، چې د ټولو ژویو د باصرې حس تکوین او تحول د تصادف له امله په یوه شکل او صورت پای ته ورسیږي.

برگسن د زوجیت د نظام په برخه کې وایي : د ثبات لاره، چې کاملاً د ژویو له روش فرق او اختلاف لري طی کوي، دا دواړه د ژوند له لارو او روشو صرف په یوه لاره کې یو له بل سره اتفاق لري، چې هغه لاره او روش تناسل دی، څه ډول ژویو اتفاق او تصادفاً نروالی او ښځه والی اختراع کړ؟ ثبات هم په څه ډول د هغې د تصادف او اتفاق له لارې د ژویو سیر د تناسل په عملیه کې وموندلی شو؟

نه هیڅ کله نه دغه واهي او وهمي دلیل، چې طبعي انتخاب نومیږي مستحیل دی، د دې اساسي او زېر بنا اتفاق به د تناسل په عملیه کې وي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحول د خارجي مؤثراتو د قوي تابع نه دی، بلکې د ژوند د قوي تـابع دی، چې پيدا کوونکی يې خدای تعالی دی.

په عقل څرګنديږي، چې ټول جهان او اجزاء حادث او نوی پيدا شوی دی. همدارنګه ټول جهان له ټولو موجوداتو سره يې له يوه صورت بل صورت ته په متداوم تغير کې دی او هر شی چې له يوه صورت بل صورت ته په تغيير کې وي هيڅکله د اصلي ازلي او قديم صورت لرونکی نه شي کيدلای ځکه چې که د ازلي او قديم صورت لرونکی وای د تغيير وارد بدل به په کې مجاز نه و.

په غير نهايي تسلسل د صورتو او اشکالو اعتراف عقلاً محال دی. بنا پر دې حتمي ده، چې په يوه حد او نقطه توقف وشي وو ايو، چې دغه ځيز متغيير په پيل کې که شکل او صورت نه درلود او هغه وخت موجود هم نه و ځکه چې صورت : شکل، حجم، وزن، رنګ بوی او طعم لري او کله چې يو ځيز دغه ټول ځيزونه له لاسه ورکړي په حقيقت کې خپل وجود له لاسه ورکوي.

په دې اساس دې متغييرې نړۍ وجود نه درلود وروسته پيدا شوې ده له دې کبله حادث او نوې پيدا ده او عقل د بديهي قانون په استناد څرګند حکم کوي، چې هر حادث او نوپيدا حتماً د خپل حدوث د پيدا ايښت لپاره يو سبب لري او سبب جائز نه دی، چې خپله هم حادث او نوی پيدا وي، ځکه چې په هغه صورت کې بل سبب ته محتاجيږي او د غير نهايي اسبابو تسلسل عقلاً مستحيل او ممتنع دی نو بنا پر دې د دې نړۍ صنعتګر خلاق د دې نړۍ حتماً قديم او ازلي دی، دغه صنعتګر خدای پاک دی، چې جهان يې له مطلق عدم نه پيدا کړی دی.

د وجوب د دليل په برخه کې فارابي، ابن سينا، ديکارت، لاک، لاينبتز او نورو صحبت کړی دی بايد متذکر شو چې عقل بداهتاً حکم کوي، چې وجود له درې حالاتو خالي نه دی (امکان، استحاله او وجوب) يعنې هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځیز به یا ممکن الوجود وي یا مستحیل الوجود او یا واجب الوجود ، عقل وایي : دا نړۍ د (ممکن) له نوع ده او ممکن رجحان ورکوونکي ته اړتیا لري، چې وجود ته یې په عدم ترجیح ورکړی او هغه له امکان د فعلي وجود لوري ته راکاږي، او مجاز نه ده، چې ایجاد کوونکی هم ممکن الوجود وي، ځکه چې بیا په هغه صورت کې بل ایجاد کوونکي ته اړ کیږي او موضوع تسلسل ته (چې مستحیل العقلي ده) پرمخ ځي نو بنا پر دې د نړۍ پیدا کوونکی باید حتماً واجب الوجود وي، او جائز نه ده، چې د نړۍ پیدا کوونکی دې د (ممکن) له جنس وي ځکه چې په هغه صورت کې ممکن واجب الوجود کیږي او دا تناقض چې عقلاً مستحیل دی، داسې تصور له یوې خوا نقیضین (امکان) او (وجوب) یو ځای کوي له بلې خوا (دور) پېښوی داسې، چې سبب لپاره د مسبب او مسبب لپاره سبب علت گرځي او دور عقلاً مستحیل دی، بنا پر دې دا ممکنه نړۍ په خپل ځان قایم او واجب الوجود بنفسه پیدا کوونکي ته اړتیا لري او هغه خدای تعالی دی.

دیکارت په ساده ډول وېلي : زه موجود یم، چا زه پیدا کړی یم، ځکه چې ما خپل ځان په خپله نه دی پیدا کړی بنا پر دې زه حتماً خالق او پیدا کوونکی لرم دغه خالق چې خدای پاک دی حتماً واجب الوجود دی.

۳۵_ پاسکال :

پاسکال وایي : مخکې له هغه چې زه پیدا شوم که زما مور مړه شوی وای نن ورځ زما موجودیت ناممکن و ، له دې کبله زه واجب الوجود موجود نه یم، زما وجود ته د واجب الوجود وجود ضروري دی، چې زما وجود وربانديې اعتماد وکړي او دغه واجب الوجود د الله تعالی دی.

د (کافي علت) په برخه کې چې د تناقض د مبداء په اساس (لاینبتز) ورته ملتفت شوی دی ویلای شو ، چې عقل د ټولو هغو ځیزونو (چې تصور کې ځائیږي) په برخه کې حکم کوي، چې هغه ځیز به یا ممکن یا مستحیل یا واجب وي او دا واقعي مادي نړۍ د (ممکن) له نوع ده او هر واقعیت چې د

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ممکن له نوع وي د خپل وجود او وقوع لپاره حتماً کافي علت ته اړتیا لري ځکه چې موجوده نړۍ په خپله خپل ځان نه دی پیدا کړی او دا تصور چې جهان (نړۍ) به خپل ځان په خپله پیدا کړی وي. عقلي تناقض منځ ته راولي او دغه کافي علت باید نهایي علم، قدرت، حکمت او ټول کمالیه صفات ولري ځکه چې غیر له هغه (کافي) نه شمېرل کیږي او دغه کافي علت چې جهان (نړۍ) یې موجوده کړې خدای تعالی دی.

د ابن رشد په نظر کې (د نظام دلیل) چې د (عنایت او اختراع دلیل) نوم یې ورباندې اېښی دی په نسبت د حدوث او وجوب د دلایلو غوره والی لري ځکه چې دغه روښونه مرکب دي. متعدد او ډېر مقدمات لري خو د نظام دلیل عنایت او اختراع چې قرآن کریم هغه منلې دوه صفتونه لري. یو دا چې یقیني دی دوم دا چې بسیط او غیر مرکب دی مقدمات یې ډېر کم دي او نتایج یې ډېر ساده او واضحه دي.

د ابن رشد له نظره د اشاعره وو د پوهانو او د پخوانیو حکماوو اختلاف (جهان د قدم او حدوث په مسئله کې تقریباً د تسمیه اختلاف ته راجع دی ځکه چې هغوی ټول اتفاق لري، چې موجودات درې ډوله دي: طرفین او د طرفینو ترمنځ واسطه، د طرفینو په تسمیه کې سره اتفاق لري او د واسطه د تسمیې په برخه کې یې ترمنځ اختلاف لیدل کیږي، یو له طرفینو داسې څیز دی، چې د بل پیدا کوونکي په وسیله له بل شي موجود شوی دی. په بل عبارت له فاعلي سبب او له مادي موجود شوې زمانه د ده د وجود په نسبت مقدمه ده او هغه عبارت له دې ټولو اجسامو دی، چې حواس یې درک کوي. لکه، اوبه، هوا، ځمکه، سماوي اجرام حیوانات نباتات او نور.

مقابل لوري ته یې بل موجود قرار لري، چې د یوه شي په وسیله له بل شي ایجاد شوی نه دی او زمانه وربانډې سبقت نه لري. دغه نوع موجود ته ټول په اتفاق قدیم وایي، او حواس د ده له ادراک عاجز دی. صرف د برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دلیل په وسیله پېژندل کېږي. دغه موجود خدای تعالی دی، چې فاعل او ساتونکي د ټولو موجوداتو دی. (سبحانه و تعالی قدره)

دریم ډول موجود چې د دې دوه طرفو ترمنځ واقع دی هغه موجود دی چې له کوم شیز نه دی پیدا شوی او زمانه پرې تقدم نه لري، خو د یوه بل شي له طرفه چې د ده فاعل دی موجود شوی دی دغه موجود د جهان (نړۍ) اصلي ماده ده، د دغه موجود په برخه کې د نظر اظهار ډېر واضحه دی، دغه موجود له قدیم موجود (الله ج) سره یو ډول او د شهود عالم له کایناتو سره بل ډول ورته والی لري او هغه ثوک یې چې قدیم سره ورته والی ډېر قوي گڼي هغه قدیم بولي او هغه ثوک یې چې شباهت (ورته والی) یې مخلوقاتو سره غالب ویني هغه یې مخلوق او نوی پیدا شوی بولي.

ابن رشد او نور فلاسفه او د مسلمانانو پوهان د جهان په حدوث اعتراف لري او هغه له اصلي او ظاهري مادې او محسوس صورت سره د خدای تعالی مخلوق بولي.

ابن رشد په (فصل القال) کتاب کې په دې دوه ایاتو تمسک کوي:

۱_ "و هو الذی خلق السموات والارض فی ستة ایام کان عرشه علی الماء" او دی هغه ثوک دی، چې اسمانونه او ځمکه یې په شپږو ورځو کې پیدا کړي عرش یې پر اوبو وو.

۲_ "ثم الستوی الی السماء وهی دخان" بیا یې د اسمانونو قصد وکړ، چې لوگی و.

دغه مبارک ایاتونه رابنیي، چې د ځمکې او اسمانو او زمونږ د دې نړۍ له پیدا اېښت مخکې خدای تعالی د موجوداتو موارد پیدا کړی و. [۳۰]

۳۶_ نیوټن:

---

[۳۰]_ پوهاند اسد الله شینواری تالیف خدا چوپان ص **۵۹**.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي نیوټن د جاذبې قوې د قانون کاشف او د طبیعت او کیهان ستر عالم په خلاف د فرانسوي دیکارت چې له علت یې معلول ته استدلال کاو، دیکارت خپل وجود او د خدای تعالی وجود د خپلې فلسفې اساس ګرځولی. غوښتل یې، چې د مادي خواص او قوانین له دې اساس استنباط کړي. ویل یې: غوارم معلول د هغه په علت تفسیر او تعبیر کړم نه دا چې علت د هغه په معلول نیوټن دغه خپل علم قاعده د موادو په خواصو او په طبعي قوانینو بنا کړې ده او له هغو یې د خالق په وجود او د هغه د صفاتو په پېژندلو توان موندلی دی.

له نیوټن نه چې د خدای تعالی په برخه کې پوښتنه وشوه داسې یې ویل: د خدای په وجود کې هیڅ شک مه کوئ ځکه چې یوازې ضرورت په خپل یوازي والي نه شي کولای، چې د وجود قاعده او اساس شي، ځکه چې ضرورت ړوند او بې شعوره دی هر ځای کې په یوه رنګ او یوه شکل ځرګندیږي نو معقول نه دی، چې ضرورت د دومره متنوعو کائناتو مصدر شي او یا د دغه وجود چې اجزایې د زمان او مکان له تغییر سره دومره مرتب او منظم او متناسب دي اساس او مصدر شي. حقیقت دا دی، چې د عقل په مقتضی دا ټول شیزونه له یوه اولین با حکمته او ارادې لرونکی قدیم موجود له طرفه صادریږي. د مثال په ډول: د موجوده ستورو حرکت یوازې د عمومي جاذبې له فعل نه امکان نه لري ځکه چې دغه د جاذبې قوه چې کوم کار کوي هغه دا دی، چې ستوري د لمر خوا ته توغوي نو د دې لپاره چې دا ستوري د لمر په چاپېریال وچورلوي لازم دي چې یو الهي قدرت په کار اچول شوی وي، چې هغه خپلو مدارو ته هم متوجه کوي. هیڅ طبعي سبب نه ښکاري، چې د دې ټولو ستورو او د هغو د توابعو دوران په یوه سمت او په یوه مساوات بې له کوم تغییر چې محسوسوي متوجه کولو توان ولري او هیڅ طبعي سبب نه ښکاري، چې وتوانیږي دغو ستورو او توابعو ته یې د دغه ډېر دقیق مناسب سرعت درجې ورکړي چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل تناسب کې له هغو مسافو سره چې د هغوی ترمنځ موجودې دي د لمر او د هغو د حرکت له منځه دې ذکر شوې درجې ورکړي او دغو سماوي اجرامو ته په مدارونو چې یو ذات البیني مرکز لري حرکت ورکړي، نو د دې نظام د پیدا کېدلو لپاره چې دا ټول حرکات اداره کوي باید یو پیدا کوونکی موجود وي، چې د دې سماوي اجرامو دا ټول مواد وپېژني او د موجوده مادې د کمیاتو ترمنځ د رنګا رنګ اجرامو مقایسه او موازنه وکړي او هم پوه شي چې څومره جاذبه قوه باید له هغو صادر شي او هم پوه شي، چې د ستورو او د هغو د توابعو او لمر ترمنځ په څومره فاصله په کوم سرعت باید دغه ستوري او توابع یې د خپل مرکز په چاپېریال وڅرخېږي ... دا ټول دلایل او شواهد دي په واجب الوجود چې د دې ټولو پیدا کوونکی دی او دی بینا ، علیم، حکیم او قادر دی، چې ټول څیزونه په میخانیک او هندسې علم سره برابروي.

نیوټن وایي :

څرنګه د ژویو اجسام په دې دقیق بدیع صنعت جوړ شوی دی؟ د کومو مقصدو لپاره یې مختلف اجزاء ترکیب او ترتیب شوي دي؟آیا د بینا سترګو د جوړولو امکان (بې د قوانینو او اصولو له پوهې یې) شته؟او ایا د اوریدونکو غوږو د جوړولو امکان (بې د اواز د خواصو له معلومات) شته؟آیا څرنګه د ژویو حرکات د هغو په اراده عملي او تجدیدیږي او دا فطري الهامات له کوم ځای د ژویو په نفسو کې اچول کیږي؟آیا دغه کائنات یې عموماً په غوره اشکالو ښکلي شوي دي د خدای تعالی په وجود (چې له جسمانیت منزه، ژوندی او حکیم او هر ځای کې موجود دی) دلالت نه کوي؟

طبعي علوم که څه هم حق نه لري چې الهي مباحثو او د ابدیت منلو کې نظر څرګند کړي ځکه چې دا علوم له یوې خوا په تجربه او مشاهده کې منحصر دي او له بل طرف نه په یوه خاص ډول موجوداتو پورې ارتباط لري

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د موجوداتو په ظواهرو پورې تماس لري حال دا چې د ایمان مسئله له دې علومو د هیڅ یوه قضیه هم نه ده، د مثال په توګه یو بیولوجست چې د ژوندي جسم اعضا مطالعه کوي په خپل علم نه توانیږي د ژوندیو سلولو او د مړو جامدو سلولو ترمنځ د اختلاف اسباب توضیح کړي او نه توانیږي، چې د ژوند د حقیقت ماهیت تثبیت کړي ځکه چې د غړو فعالیت یو ځیز هغه قوه چې غړی د هغه په توګه فعالیت کوي بل ځیز دی چې د بیالوژي له چوکاټ وتلی دی.

که یو بیولوجست وو ایي چې په ماده کې د ژوند د تولید توان او قدرت شته دی دغه وینا یې د علم له حدودو خارج بلکې صرف ګمان او تخمین دی.

جیولوجست حق لري چې وو ایې او اثبات کړي، چې ماده د حیات خاصیت نه لري ځکه چې ده د مادې د هغې په معدني شکل تحقیق او مطالعه کړې ده.

یو شمېر معاصرو پوهانو چې اکثره یې بیولوجستان دي، چې د الوهیت د عقیدې د وجود او تفسیر له مسئلې یې انکار کړی دی. وایي: په ماده کې د ژوند خاصیت موجود دی، د بلې قوې فرض کولو ته (غیر له مادې قوې) په ځمکه کې د ژوند پیدا کولو لپاره اړتیا نشته لیکن د هغوی دغه وینا او عقیده د بیالوژي علم له نظره ډېر کم ارزښت نه لرې، که دوی ښودلای شي چې کوم ځای کې له مړې مادې ژوند موجود شوی وي یا مړه ماده ژوندۍ شوې وي یا د یوې داسې حجرې په څېر (چې ژوندی انسان ترې پیدا کیږي) بله حجره جوړه کړې وي چې انسان ترې جوړ شي، چې د خپلو پلرو او نیکو د زرونو کالو خصوصیات، ممیزات او اخلاق په میراث یوسي هغه وخت به د دوی حق په جانب والي روښانه شي.

کیمیا پوهان چې دا شعي موجودیت د مادې د تفسیر او د هغې د غیر عضوي ترکیبونو لپاره کافي ګڼي باید د بیولوجستانو غوندې عمل وکړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه چې فضا ټوله اشعونه ډکه ده په کوم ډول چې هغه تحليلوي ترکيب دې هم کړی او ودې ښيي چې څه ډول شعاع په ذره او ذره په حجره يا سلول تبديليږي... هغه وخت کېدلای شي چې د ايماندارانو له نظرياتو کوم نظر رد کړي.

بنا پر دې ويلای شو، چې له الهي حقيقت انکار اصلاً د علم مسئله نه ده، بلکې د عالم او پوهانو مسئله ده، يو زيات شمېر پوهان په عقل ايمان لري او د جهان د پيدا ايښت تفسير د الهي ارادې په وسيله غوره او عقل او انساني ضمير ته ډېرنږدې تفسير ګڼي او د کيهان او د طبعي علومو عالمان او وتلي رياضي پوهان په تېره بيا هغه چې دا دواړه ډوله علوم يې يوځای کړي دي د دې ميدان قهرمانان دي.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدای پېژندنې عقيدې اثبات

د عقيدوي قضاياوو د اثبات لپاره دوه روشونو نه استفاده شوې ده يو د فلسفي روش او بل پيغمبرانو کرامو روش!

پخوانيو فلاسفه وو د اديانو له روشونو سره ډېره کمه اشنايي لرله او د هغه وخت اديانو سره چې افلاطون او نورو فلاسفه وو اشنايي پيدا کړې وه هغه ثابت اسماني اديان نه وو، بلکې د بشر د لاس جوړ شوي اديان وو. لکه مصري، بابلي، زردشتي، برهمني او بودايي اديان. له دې کبله که د هغه وخت فلاسفه له اديانو سره متاثر هم و اعتماد يې په عقل و، او عقيدوي قضاياوو کې چې د خدای تعالی وجود او د هغه د صفاتو په اثبات پورې يې اړه درلوده صرف عقل به يې په کې حاکم او قاضي گرځاوه.

په منځنيو معاصرو نويو پېړيو کې چې اسماني ستر (د يهوديت، مسيحيت، او اسلام) اديان خواره شول. بيا هم د دغو وختو فلاسفه وو د اسماني شرايعو حاکميت و نه مانه صرف عقل ته يې پناه يووړه او له دې غافل و، چې عقل په تنهايي د دې کار له عهدې نه شي وتلای، دغه لاره يې د اسماني شرايعو له لارښووني لاندې طی کولای شوی ځکه چې عقيدوي قضايا اکثراً غيبي دي د بشري عقل له ساحې وتلي دي.

د اسلام يو شمېر ستر خلک له فلاسفه وو متاثر شوي دي. د هغوی عقلي موازين او مقياسونه يې مخکې کړي له شريعت سره معارض شوي دي حتی ځينو دغه موازين او مقياسونه په شريعت باندې هم حاکم کړي دی. په دې دليل چې عقلي دلايل يقيني دي ځکه يې هغو ته د (کلامي او فلسفي روش) نوم ورکړی دی خو فلاسفه او متکلمينو په خپلو منځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیات اختلاف او تناقض لري او د دوی د لارې او روش تعقیب ساده او اسان کار نه دی. دوم روش د انبیاوو او رسولانو کرامو دی.

د عقل دنده په دې روش کې د خدای تعالی منل او تصدیق دی او له پرښتو، کتابو، رسولانو، د قیامت ورځ او تقدیر سره بلدتیا ده. په دې روش کې عقل، وحي بحث لاندې نیسي او هاند کوي، چې د وحي مقاصد وپېژني او ورباندې پوه شي او د وحي له دائرې څنې نه وځي، په دې روش کې مسلمانان په پېغمبرانو متیقن کیږي له دې کبله خپل فکر څنې نه منصرف کیږي د خدای تعالی د فرمان متابعت کوي. دې روش ته «د نبوي ایمان روش» ویلای شو ځکه چې په کتاب الله او صحیح احادیثو د رسول الله باندې د عقیدې په برخه کې استناد لري.

وحي یا اسماني علم د عقل ځلانده رڼا ده، دا علم مونږ له خدای تعالی او مونږ له خپل ځان او زمونږ د چاپېریال له نړۍ سره اشنا کوي، دا روش ټول عقلي دلایل لري او له انسان غواړي، چې په ځمکه او آسمانو کې فکر وکړي، ځکه چې عقل د داسې فکر کولو توان او امکان لري، چې له هغې لارې ایمان قوي کیږي لکه چې خدای تعالی فرمایلي دي:

"ان فی خلق السموات والارض واختلاف اللیل والنهار لآیات لاولی الباب، الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم، و یتفکرون فی خلق السموات والارض، ربنا ما خلقت هذا باطلا، سبحانک فقنا عذاب النار" [۳۱]

ژباړه: د ځمکې او اسمانو په پیدا ایښت کې او د شپې او ورځې په اختلاف کې هرومرو د عقلونو خاوندانو ته دلایل دي. د عقل څښتنان هغه ځوک دي، چې په ناستې او ولاړې او په څنګو خپلو خدای تعالی یادوي او د ځمکې او اسمانو په پیدا ایښت کې فکر کوي، ای زمونږ ربه! دا

---

[۳۱] _ ال عمران/ ۱۹۰-۱۹۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

)مخلوقات یا ځمکې اسمانونه دې باطل نه دي پیدا کړي، ته پاک يې نو مونږ د دوزخ له عذاب نه وساته.

نو د خدای تعالی واجب وجود ثابت دی هر چا ته لازم دي چې په هغه ایمان ولري د اوامرو اطاعت يې وکړي او له نواهیو يې ځان وژغوري.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توحید عقیده

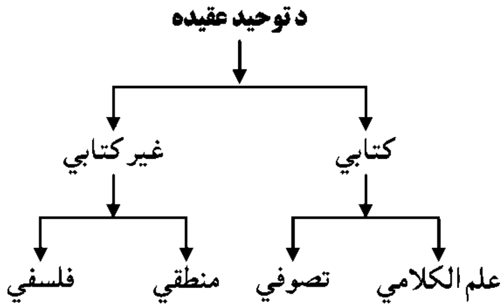

ځینې وګړي خدای جل جلاله فوق العقلي او فوق العالمي بولي یعنې دومره یې منزه او مجرد ګڼي، چې د دې عالم له محیط او عقل یې د باندې بولي، دې ته غیر کتابي توحید وایي.
ځینې نور خلق خدای جل جلاله په دنیا کې منجلی او د انسان په عقل او مشاعرو کې جلوه ګر ګڼي، دې ته کتابي توحید وایي.
په کتابي خدای پېژندنه کې خصوصاً قرآن مجید کې خدای تعالی هم فوق عالم او هم په عالم کې منجلی ښولی شوی دی، یعنې په خپل ذات کې هم فوق له عقل او هم فوق له عالم دی او په خپلو صفاتو کې د عقل او عالم له محیط لرې نه دی.
او په غیر کتابي خدای پېژندنه کې خدای تعالی زښت زیات فوق له عقل او فوق له عالم ګڼل شوی دی.
کتابي خدای پېژندنه کې دغه دوه نظریې دوه څانګې او دوه شکله لري:
یو علم الکلامي شکل دی، چې دواړو نظریو (فوق العقلي او فوق العالمي) کې یې زیات تبارز کړی دی. دا وروستی د خدای پېژندنې منزه او مجرد شکل دی، بل تصوفي شکل دی، چې دغه له مخې په عقل او

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کائناتو کې د خدای پېژندنې د تجلي نظريې زيات قوت موندلی او د محبت يوه جذابه قيافه يې غوره کړې ده.

مونږ مسلمانان عقيده لرو، چې ټول اسماني کتابونه حق دي او اسلام داسې دين دی، چې ټول انبياء هغه د تطبيق او ترويج لپاره مبعوث شوي دي، په دې کتابو کې يوازې قرآن کريم دی، چې له تحريف بچ پاتې شوی دی. په ټولو آسماني کتابو او صحيفو کې په تېره قرآن کريم کې داسې اياتونه موجود دي، چې د خدای تعالی تنزيه د تجرد په وروستۍ درجه چې له عقل او عالم ماوری او د بنده له توسل او توصل ماوری بلکې د هغه له تعقل او تصور ماوری دی بيانوي. د مثال په توګه وايي:

"هيڅوک د ده غوندې نشته" خو منزه او مقدس خدای چې په هر څه قادردی په خپلو بندګانو لطيف او رحيم هم دی لکه چې په قرآن کريم کې راغلي دي:

"زه خپل بنده ته د ده د غاړې له شاه رګ هم ډېر ورنژدې يم" چې لومړنی آيت د تجريد او تنزيه په لحاظ الوده بنده له خپل مقدس کبريايي حريم نه لرې مسافې ته توغوي او دويم آيت کې خدای تعالی د عاطفې له مخې ځان انسان ته د غاړې له رګو نږدې برېښوي.

په دې اساس د اسلامي کلام علم چې د خدای تعالی ذات فوق له عقل ګڼي د بنده او خدای جل جلاله ترمنځ ډېر پراخه مراتب ښيي خو د دې په څنګ کې عقيده لري، چې خدای تعالی په خپلو صفاتو کائناتو او عقل سره مستقيمې اړيکې لري او سليمه عقيده هم همدا ده، چې په هغه کې علم او ايمان، فکر او حس، دين او فلسفه يو بل سره جمع شوې وي او د اسلامي کلام علم د الهي امورو په برخه کې ډېر غوره جامع علم دی.

صوفيان د زړه او محبت له لارې خپل محبوب معبود ته ډېره لنډه لاره لري او خدای تعالی هم چې په دوی لطف لري د دې کائناتو له مادي او معنوي هر جزء نه آينه جوړوي او په هغو کې دوی ته خپله بې ساری ښکلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښيي.

د کلام علم کې خدای تعالی له هر جسم او جوهر، مشابهت او څرنګوالي منزه دی او د تصوف په علم کې ټول اجسام او جواهر د ده د جمال آيينه دی، صوفيان هم خدای تعالی له عالم لوړ ګڼي خو دا عالم د دوی په نظر کې د خدای تعالی له تعيناتو پرته بل څيز نه دی[۳۲].

غير کتابي خدای پېژندنه هم دوه ډوله ده: يوه منطقي ده، چې منطقي سړی بې طرفه استدلال او بې د مثبت يا منفي فکر کولو يو لړ علت[۳۳] او معلول[۳۴] کې تعمق کوي. بالاخره هغه علت ته رسيږي، چې فوق علل او علة العلل وي او له هغه علت او سبب پورته نهايي څيز نه پېژني. له دې کبله هغه د عالم کون لومړنی موجود سبب او علت بولي، او هغه واجب سرمدي مجرد او منزه ګڼي، دغه فکر د عقلاني دورې اوايلو کې حتی د انسان مدني حال کې منځته راغلی او دا عقلي دين دی، چې له حس، عاطفې، جذبې او عقل نسبتاً خالي دی.

بل ډول خدای پېژندنه غير کتابي، فلسفي ده يعنې د خدايتعالی په وجود عقيده بې له دې چې په وحي او کتاب ايمان ولري، فلاسفه د خدای تعاليپه قدسيت ايمان لري او د تقديس او احترام عواطف هغه تعالی ته کوي او د منطقيانو غوندې دي برخه کې وچ، مړه او جامد نه دي مونږ به راتلونکي کې د ځينو فلاسفه وو نظريات د خدای پېژندنې په برخه کې رانقل کړو.

---

۳۲. تجلی خدا / ۳۰-۳۲.

۳۳. علت هغه څيز دی، چې بل څيز په هغه متوقف وي او د هغه له وجود بل امر وجود او د هغه له عدم د هغه امر عدم لازميږي.

۳۴. معلول د علت د عدم له اثره ممتنع کيږي د علت له رفع او عدم نه يې د معلول عدم لازميږي. په هر حال کله چې د دوه امرو ترمنځ تړون وجود ولري هغه ته چې محتاج اليه وي علت وايي او هغه بل يې چې محتاج وي معلول نوميږي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ذکر شوي عنوان لاندې سربېره د خدای پېژاندنې له مفهوم د هغه وحدانیت هم ذکر شوی دی نو هر چا ته لازم دي چې د خدای تعالی په واجب الوجود او هم د هغه په وحدانیت ایمان ولري څو سپېڅلی مؤمن او مسلمان واوسي. ځکه چې څوک د دې جهان ثابت نظام، منظم حرکت او حوادثو ته فکر وکړي پوهېږي چې دا ټول موجودات شاهدي ورکوي چې دا ټول څیزونه د واحدې ارادې او د یوه واحد حاکم په تصرف کې دي. همدارنګه د دې جهان د اجزاوو ترمنځ دایم او محکم ارتباط شاهد دی چې دا ټول د یوه ذات، یوه مالک په تصرف کې دي، که د بل الهه په تصرف کې هم وای نو هر یوه به خپل مخلوق ته ترجیح ورکوله او مونږ به په جهان کې د تجزیې غوښتنې عملیات لیدل. هغه وخت به ژوند مشکل وای، مثلاً که د لمر خدای رڼا له مونږ منع کولای او د ونو خدای مېوې نه راکولای یا د باران خدای باران په مونږ بندولای ژوند له منځه بیول کېده. الله تعالی فرمایلي دي: (مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذاً لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ)[35] بیا هم که (نعوذبالله) نور خدایان هم وای د جاه طلبۍ غوره والی او مستعمره کولو لپاره به یې د نړۍ پاچایانو غوندې جګړې منځ کې راتلې. کیهان به د جګړو میدان و لکه چې الله تعالی فرمایلي دي: (قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذاً لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلاً . سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوّاً كَبِيراً)[36] کائناتو کې له عمیق نظره هم څرګندېږي چې پیدا کوونکی یو صانع دی د مثالپه ډول د معدې خوله معدې پورې او معده په هضمي جهاز پورې او هضمي جهاز د وینې په دوران پورې او هغه تنفسي جهاز پورې او هغه په عصبي جهاز پورې او هغه په عضلاتي جهاز پورې او هغه د هډوکو او نور جسم پورې ارتباط لري نو د بدن هر جز یې له ارتباط په بل

۳۵_ المؤمنون / ۹۱.

۳۶_ النساء / ۴۲-۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز پورې هیڅ ارزښت نه لري نو څرګندېږي چې د دې مخلوق هر جز یوه اراده ده چې منحیث المجموع یې انسان پیدا کړی دی خو دغه انسان ته ځمکې، خاورې، هوا، باران، سیندو، نباتاتو، لمر، وریځې، جاذبې اوبو پورې اړه لري نو د انسان وجود بې له دغو مخلوقاتو هیڅ ارزښت نه لري او د ځمکې او د هغې د مخلوقاتو ترمنځ د ارتباط له موجودوالي پوهېږو چې ټول د یوې ارادې جوړښت دی خو دغه ځمکه بې له ارتباط د لمر، سپوږمۍ او زمونږ د شمسي نظام د نورو ستورو سره کوم ارزښت نه لري، ځکه چې د حرکت نظام یې په مدار کې توازن د شمسي نظام په نورو اجزاوو پورې محکم او دقیق ارتباط لري که نه نو په کوم ستوري به یې د تصادم احتمال درلودا و زمونږ شمسي نظام کهکشانو، نورو ستورو سره ارتباط لري نو دغه ارتباطونه په یوه اراده پیدا شوي دي ځکه خلل نه پکې راځي، نو د ځمکې خالق د نورو شمسي نظامو او کهکشانو هم خالق دی، که دا ارتباطونه مختل شي فساد منځته راځي. ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللّهُ لَفَسَدَتَا﴾[37] نو دا ټول نظام راښیي چې له یوه ذات صادر شوی دی او د همدغه یوه ذات د حکم تابع دي، بشري ناتوان عقل د جهان د خالق عظمت نه شي درک کولای، د هغه علم ډېر لوړ دی او د کمال په ټولو اوصافو منصف دی او له هر نقص منزه دی. ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذا بَاطِلاً﴾ ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ﴾.

www.melitahrik.com 0777400116

۳۷_ اسراء / ۴۲-۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱_ قرآن مجید.
۲_ سرگذشت ایمان
۳_ تجلی خدا در افاق و انفس
۴_ محمد علی سادات، اصول و مبانی خدا شناسی استدلالی چاپ سال ۱۳۲۱ انتشارات هدی ایران.
۵_ پوهاند اسد الله شینواری، خداجویان لکچر نوټ د افغان پوهنتون.
۶_ کتاب الانصاف طبع استنبول ترکیه.
۷_ هفتاد و سه ملت به ۷۸۰ هـ کال د دکتور محمد جواد مشکور په اهتمام او تصحیح چې د پوهنتون استاد دی، لیکوال یې معلوم نه دی خو د اهل سنت او جماعت پیرو معلومیږي.
۸_ فروغي، شرح حکمت د اروپا چاپ.
۹_ فخر الدین رازي، اعتقادات فرق المسلمین.
۱۰_شیخ عطار، تذکرة الاولیاء طبع طهران.
۱۱_ تبصرة العلوم.
۱۲_ احیاء العلوم غزالی.
۱۳_ جامع الصغیر.
۱۴_ شرح مواقف.
۱۵_ فقه اکبر.
۱۶_ شرح عقاید نسفی.
۱۷_ الاربعین.
۱۸_ د امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه وصیت.
۱۹_ قرآن کریم

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰_ فقه اکبر
۲۱_ د امام ابو حنیفه رحمة الله علیه وصیت.
۲۲_ الاربعین
۲۳_ شرح عقاید نسفی
۲۴_ او ...

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (عبدالصمد) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا ددې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې ددې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

www.melitahrik.com 0777400116

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library